Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİNDE DÖNÜŞÜM: KİMLİK, SİYASET VE EKONOMİ

Hakkı PULAŞLI

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİNDE DÖNÜŞÜM: KİMLİK, SİYASET VE EKONOMİ

Hakkı PULAŞLI

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

ÖZET

PULAŞLI, Hakkı. *Türkiye-Kırgızistan İlişkilerinde Dönüşüm: Kimlik, Siyaset ve Ekonomi*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Kırgızistan, bölge üzerinde konum ve liberal ekonomik yapısı itibariyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Bölgede Türk Birliğinin yapısal durumu ve bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerdeki yaklaşımı, Türk dış politikasında Kırgızistan'ın yeri ve önemini arttırmaktadır. Türkiye'nin bölgede uzun vadede ekonomik ve siyasi yapısını ortaya koyacak Merkezi Asya politikasında, Kırgızistan ile ilişkilerinin eskiye dayanması çalışmamızın önemini meydana getirmektedir.

Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerinin 1991 yılı itibariyle kazandığı bağımsızlık sonrasında Türkiye ile ilişkileri bir dönem hızla arttığı görülmektedir. İlişkilerin belirli düzeyde devam etmesiyle azalan Merkezi Asya politikası, Türkiye'nin 2016 yılı itibariyle bölgedeki varlığını güçlendirmek adına tekrardan artış sağlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye, bölgede ilişkilerini çok boyutlu dış politika anlayışıyla yürütmektedir. Türkiye, çok boyutlu yürüttüğü dış politikasını 2019 yılı itibariyle "Yeniden Asya" açılımı ile genişletmiş ve “Yeniden Asya” açılımı bu doğrultuda atılan adımların en önemli projesi olarak yansımaktadır. Bu açılımda Türkiye, Kırgızistan başta olmak üzere diğer Merkezi Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde diplomatik, ekonomik ve kültürel bağlarını, kardeşlik, ortak fayda ve derin bağların oluşturduğu karşılıklı iyi niyete dayandırmaktadır.

AK Parti iktidarı dönemi öncesi, ilişkilerde eğitim ve kültür alanında hareketlilikler yaşanmış olsa da yaşanan durağan dönemdeki hareketlilik, diplomasi alanında sürekliliğini koruyamamıştır. AK Parti dönemi ile birlikte ilişkilerin dinamik hal alması diplomasi alanında belirginliği arttırmıştır. Görülmektedir ki AK Parti dönemi öncesi ve sonrası farklılığın en önemli faktörü Türkiye'deki değişim faktörünün olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Söz konusu değişim faktörü, 2002 parlamento seçimlerini kazanan AK Parti'nin siyasal istikrarlılığını güçlendirip, ekonomik ve kültürel anlamda aktif siyasetini meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin iç politikasında yer alan yapısal değişim, dış politikayı yakından ilgilendirmektedir. Dış politikayı yakından ilgilendiren yapısal değişim ise Türkiye'nin

bölgede yeni bir gelenek getirmesini sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'nin meydana getirdiği gelenek ve vizyon sadece Kırgızistan ilişkilerini değil diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri de etkilemektedir. Bu çerçeve de yer alan gelenek ve vizyon kapsamında liberal uluslararasıcılık, medeniyet ve milliyetçi yayılmacılık, Batı karşıtlığı ile Kürt meselesinin öne çıktığı genişlemeci dış politika yer almaktadır. Bunun ötesinde yeni vizyon literatüründe inşacı kimliğin ve liberalizm etkisinin kuvveti daha fazla görünse de Türkiye'nin AK Parti ile şekillenen bütün dönemlerinde realizm etkisinin aktif olduğu açıkça görülmektedir.

Küresel çağda meydana gelen değişim ile günümüz dünyasında Merkezi Asya'nın jeopolitik konumu, stratejik konumu ve içerisinde barındırdığı ekonomik değerlerin başta Çin, Rusya, ABD, Türkiye ve diğer Avrupa ülkeleri açısından önemi artmaktadır. Dolayısıyla değişen dünya konjonktürünün oluşturduğu ekonomik sistem, zaman içerisinde bölgesel değişime uğrayarak Asya Pasifik bölgesinde yerini almıştır. Bu açıdan ekonominin merkezi olarak gösterilen Asya Pasifik, Türkiye için vazgeçilmez bir bölge konumundadır.

Bu çalışmanın amacı, AK Parti dönemi öncesi Türk dış politikasında Kırgızistan'ın önemini ve ilişkilerini, iki dönem itibariyle uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde ilişkilerin değerlendirilmesini; AK Parti döneminde Türkiye'nin Kırgızistan ile ilişkilerini dönemsel açıdan incelenmesini, Yeniden Asya açılımı kapsamında Türkiye'nin bölgede yapılanma sürecinde ikili ilişkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: AK Parti, Yeniden Asya, Bütüncül Teori, Kırgızistan, Türkiye.

ABSTRACT

PULAŞLI, Hakkı. *Transformation in Türkiye-Kyrgyzstan Relations: Identity, Politics and Economy*, Master Thesis, Nevşehir, 2023.

Kyrgyzstan attracts attention with its location in the region and its liberal economic structure. The structural situation of the Turkish Union in the region and its approach in bilateral relations with the countries of the region increase the place and importance of Kyrgyzstan in Turkish foreign policy. Turkey's long-term relations with Kyrgyzstan in its Central Asia policy, which will reveal its economic and political structure in the region, constitute the importance of our study.

After the Central Asian Turkish Republics gained independence in 1991, their relations with Turkey increased rapidly for a period. The Central Asia policy, which decreased as relations continued at a certain level, increased again in order to strengthen Turkey's presence in the region as of 2016. In this context, Türkiye conducts its relations in the region with a multidimensional foreign policy approach. Turkey has expanded its multidimensional foreign policy with the "Asia Again" initiative as of 2019, and the "Asia Again" initiative is reflected as the most important project of the steps taken in this direction. In this perspective, Turkey bases its diplomatic, economic and cultural ties in its relations with other Central Asian Turkic Republics, especially Kyrgyzstan, on the mutual goodwill created by brotherhood, common benefit and deep ties.

Although there were movements in the fields of education and culture before the AK Party government, the dynamism in the stagnant period could not maintain its continuity in the field of diplomacy. The dynamic nature of relations during the AK Party period increased the prominence in the field of diplomacy. It can be seen that the most important factor of difference before and after the AK Party period is the change factor in Turkey. The change factor in question stems from the fact that the AK Party, which won the 2002 parliamentary elections, strengthened its political stability and created an active policy in economic and cultural terms.

The structural change in Turkey's domestic policy closely concerns foreign policy. Structural change, which closely concerns foreign policy, enables Turkey to bring a new tradition to the region. As a matter of fact, the tradition and vision created by Turkey affect not only the relations with Kyrgyzstan but also the relations with other Turkic

Republics. Within the scope of tradition and vision in this framework, there are liberal internationalism, civilization and nationalist expansionism, anti-Western sentiment and expansionist foreign policy in which the Kurdish issue comes to the fore. Beyond this, although the influence of constructivist identity and liberalism seems to be stronger in the new vision literature, it is clearly seen that the influence of realism is active in all periods of Turkey shaped by the AK Party.

With the change taking place in the global age, the importance of the geopolitical position, strategic location and economic values of Central Asia in today's world, especially for China, Russia, the USA, Turkey and other European countries, is increasing. Therefore, the economic system created by the changing world conjuncture has undergone regional change over time and has taken its place in the Asia Pacific region. In this respect, Asia Pacific, which is shown as the center of the economy, is an indispensable region for Turkey.

The aim of this study is to evaluate the importance and relations of Kyrgyzstan in Turkish foreign policy before the AK Party period, and to evaluate the relations within the framework of international relations theories in two periods; The aim is to examine Turkey's relations with Kyrgyzstan periodically during the AK Party period, and to reveal Turkey's bilateral relations in the process of structuring in the region within the scope of the Asian Re-Asia initiative.

Keywords: AK Party, Asia Again, Integrative Theory, Kyrgyzstan, Turkey.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY ..... Error! Bookmark not defined.
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI ..... **ii**
ETİK BEYAN ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **viii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xi**
ÖNSÖZ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **5**
AK PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE VE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ:1991/2002 ..... **5**
1.1. TEORİK ÇERÇEVE **12**
1.1.1. İkili İlişkilerde Realizm Etkisi 12
1.1.2. Liberalizmin yansımaları 12
1.1.3. İnşacılık teorisinin etkisi 14
1.2. ROMANTİK DÖNEM:1991-1993 ..... **17**
1.3. DÜŞÜK YOĞUNLUKLU DİPLOMASİ DÖNEMİ:1993-2000 ..... **22**
1.4. KURUMSALLAŞMA DÖNEMİ:2000-2007 ..... **29**

İKİNCİ BÖLÜM **33**
AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE **33**
2.1. TEORİK ÇERÇEVE **34**
2.1.1. AK Parti Dönemi İçerisinde Liberalizmin Etkisi 34
2.1.2. AK Parti Hükümetinin İnşacılık Bağlantılı Söylemleri 36

2.1.3. Realist Bakış Açısından AK Parti'nin Dış Politikası.....39
2.2. AK PARTİ DÖNEMİ İLE BİRLİKTE KIRGIZİSTAN'DA YAŞANAN DEVRİM SÜREÇLERİ 42
2.2.1. Lale Devrimi.....43
2.2.2. Nisan Devrimi.....45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 47
AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE VE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ.....47
3.1. DURAKLAMA DÖNEMİ **51**
3.2. GENİŞLEME DÖNEMİ.....**61**
3.3. GELİŞME DÖNEMİ **65**
3.4. YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ **72**

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....**77**
Kaynakça **85**

Ek 1. Orijinallik Raporu **110**
ÖZGEÇMİŞ.....**111**

KISALTMALAR

AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
TİKA	: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı
TÜRKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
TÜRKPA	: Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
EİT	: Ekonomik İş Birliği Teşkilatı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ECO	: Ekonomik İş Birliği Örgütü
BİO	: Barış İçin Ortaklık
KDV	: Katma Değer Vergisi
KEK	: Karma Ekonomik Komisyonu
KDK	: Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
YDSK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi
MERKEZİ ASYA	: Türk Dünyası
TÜRK KENEŞİ	: Türk Konseyi/Türk Devletleri Teşkilatı
İNŞACI	: Konstrüktivizm
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü
KEİÖ	: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1991-2002 yılları arasında Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerin hukuki temelleri 9
Tablo 2. Kırgızistan'ın Türkiye ile birlikte üye olduğu kuruluşlar 10
Tablo 3. Liberal ekonomi içerisinde yer alan teşvik unsurları 21
Tablo 4. Türk Dünyası Kültür Başkentleri Uygulamaları 49
Tablo 5. Ahmet Davutoğlu döneminde Merkezi Asya politikalarında işlenen temel ilkeler 64
Tablo 6. AK Parti dönemi ile birlikte ekonomik ilişkilerin hukuki temelleri 69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Lale Devrimi.....44
Şekil 2. 2010 Kırgızistan Devrimi.....46
Şekil 3. Haziran 2014 Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti.....57

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte dünya coğrafyası değişime uğramış ve bölgesel rekabet, etkisini göstermeye başlamıştır. Bağımsızlıklarını kazanmadan önce dil, din, tarih, inanç ve kültür açısından özgürlüklerini yaşayamayan Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ile ilişkilerini geliştirememiştir. Nitekim Türkiye ile ilişkilerini geliştirmedeki en önemli engelin, bağımsızlık mücadelesi olduğu açıkça görülmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle gerçekleşen SSCB'nin dağılımı sonucunda bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri üzerinde Türk tarihi ve kültürün yanında Türk Cumhuriyetlerinin inançları, dili, tarihi ve kültürleri yeniden doğmaya başlamıştır. Dolayısıyla bölge üzerinde Türk Cumhuriyetlerinin önemini, Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerinde siyasi, ekonomik, kültürel ve tarihsel yönünü vurgulamak, bölgenin geleceğini yansıtmaktır. Bölgenin geleceği ise Türk dış politikasının yeni vizyonda en önemli unsurudur. Nitekim Türk dış politikasında Merkezi Asya'nın önemi ile şekillenen küresel ve bölgesel perspektif Turgut Özal ile birlikte gelişmiş, Süleyman Demirel ile devam etmiş, AK Parti dönemi ile şeklini daha fazla genişletmiştir.

Tez’e başladığım süreçten beri yardımını esirgemeyen, özellikle bilgi donanımıyla çalışmama farklı açılardan bakmamı ve çalışmam hakkında detaylı araştırmalarımı sağlayan, öğrencisi olduğum için gurur duyduğum Değerli Danışman Hocam, **Doç. Dr. Burak SAKAL’a** şükranlarımı sunarım.

Ayrıca, bu alandaki engin bilgileriyle destek olan ve yol gösteren Değerli Hocalarım; **Prof. Dr. Tarık OĞUZLU** ve **Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş SÜMER’e** teşekkür ederim.

Son olarak, Yüksek Lisans’a başladığım dönemden beri maddi ve manevi bana güç veren Sevgili Aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

1990'lı yıllarda Türk dış politikasının yeni bir dönüşüm içine girdiği gözlemlenmektedir. Sovyetler Birliğinin dağılması ile 1990'lı yıllarda Avrasya bölgesinde bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan yeni devletlerin sahneye çıkması, Türk dış politikasının yeni bir dönüşüm göstermesine neden olmaktadır (Ege, 2008, s. 323). Etnik ve kültürel bağların getirdiği gelenek üzerinden Türk Cumhuriyetleri için Türkiye, bölgede hem ekonomi hem siyasi alanda örnek model olarak algılanmaktadır. Türkiye'nin bölgesel yaklaşımı, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile ekonomik, siyasi ve kültürel politikalar üzerinden aktif halde başlamıştır.

Türk dış politikası, Turgut Özal dönemi ile birlikte yeni bir eğilim içine girmiştir. Bu eğilim, bölgesel politikalar aracılığı ile ekonomik ve siyasi iş birliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Özellikle Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının tanınması ve ikili ilişkilerin ilk gelişim süreci, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelmektedir. Türk Cumhuriyetlerinden, bu çalışmanın konusu olan Kırgızistan ile Türkiye'nin ortak kültürel ve tarihsel geçmişine rağmen yeterince yakın ilişkiler kurabildiğinden söz edilememektedir.

İlişkilerin yeterince gelişememesinin önemli bir nedeni mesafedir. Mesafenin meydana getirdiği dezavantajın yatırımlarla giderilmesinin mümkün olduğu düşüncesinden hareketle Demir İpekyolu gibi çeşitli projeler zaman zaman gündeme gelmektedir. Merkezi Asya'nın zengin enerji rezervlerinden payını alamayan Kırgızistan'ın küçük çaplı ekonomisi, tarım ve sanayi yatırımları ve desteklerine rağmen yeterli gelişmişlik seviyesine ulaşamaması, komşu ülkelerle yaşanan sınır aşan su problemleri ülkenin ekonomik sorunlarının temelini oluşturmaktadır. Kırgızistan, her ne kadar ekonomik ve siyasi alanda zayıf görünse de Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile taşıdığı ortak kültürel bağı, stratejik konumu, Çin'e komşu olması ve bölgenin merkezinde olması nedeniyle Türkiye'nin bölgesel politikası açısından önemlidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Türkiye'nin karşısında "Türk dünyası" olarak adlandıracağı bir bölge meydana gelmiştir. Bu bölge Türk dış politikası açısından büyük bir açılım ve fırsat niteliğinde değerlendirilmiştir (Yapa, 2008, s. 1). Türkiye ile ortak tarihsel ve kültürel bağlara sahip olan Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ve siyasal açıdan gelişim göstermeleri, yeni küreselleşme dönemi olarak adlandırılan

1990'lı yıllardan itibaren büyük önem arz etmiştir (Karapınar, 2010, s. 76). Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin bütünleşmesi zaman gerektiren bir süreçtir (Karasar & Kuşkumbayev, 2009, s. 141). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan geçici güç boşluğunun yarattığı etkiden Türkiye, diğer ülkelere nazaran NATO üyesi olarak coğrafi konumu, etnik ve tarihsel bağları nedeniyle bölgeyle yakından ilgilenmiştir. Merkezi Asya'da meydana gelen güç boşluğunu doldurma mücadelesi, Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konudur (Yiğit & Durmuş, 2021, s. 218). Başlarda Merkezi Asya ile ilişkilere hazırlıksız yakalanan Türkiye, Turgut Özal ile birlikte Merkezi Asya politikasını aktifleştirmiş, Süleyman Demirel ile genişletmiştir.

Burada bölgesel örgütlerin yeterli entegrasyonu sağlayamadığı yönünde çeşitli eleştiriler mevcuttur. Bu durum bölge ülkelerinin ekonomik bütünleşmesini doğrudan etkilemektedir. Bölgede enerji ve su kaynaklarından dolayı yaşanan sorunların siyasi ve ekonomik sonuçları üzerinde durulması gereken önemli bir konudur (Sakal, 2020, s. 253). Bu gibi sorunlar bölgesel entegrasyon için engel teşkil etmektedir. Bunlara yönelik çözüm önerileri ise Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi ve Türk Keneşi (güncel hali ile Türk Devletleri Teşkilatı) gibi kuruluşların çalışmalarında güncelliğini korumaktadır. Ayrıca, özellikle 2000'li yılların sonlarından itibaren Merkezi Asya ülkelerinin iç siyasi dinamikleri ve birbirleri ile olan ilişkilerinde gözlemlenen değişim eğilimi, enerji, çevre ve ticaret gibi alanlar başta olmak üzere yeni bölgesel iş birlikleri için fırsatlar oluşturmaktadır (Tanrısever & Sakal, 2022, s. 250); (Sakal, 2020, s. 141-167).

Türkiye'nin dış politikası, Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesinin ardından bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm, Merkezi Asya ülkeleri ile olan münasebetleri de kapsamaktadır. Bölgenin geneli ve bölgedeki her bir ülkenin Türkiye'nin dış politikasında ayrı bir önemi ve yeri bulunmaktadır. Bölgenin nüfus, ekonomi ve yüzölçümü bakımından küçük ülkelerinden olan Kırgızistan, siyasi gelişmeler ve dönem dönem yaşanan protesto gösterileri ve gerginlikler ile ön plana çıksa da Türkiye ile yakın ilişkilerini bağımsızlıktan günümüze kadar sürdürmektedir.

Özellikle 2005 yılından itibaren iki ülke arasındaki iş birliği faaliyetleri, ekonomik anlaşmalar ile birlikte güvenlik alanına da yansımıştır. 2010 sonrası dönemde

ise Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri, Aralık 2011 yılında Cumhurbaşkanlığı görevini yapmakta olan Almazbek Atambayev ile önem kazanmaya başlamıştır. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev'in büyük önem verdiği Türkiye ile ilişkilerin, "stratejik ortaklık" derecesinde en yüksek düzeye ulaştığı görülmektedir. Ancak iki devlet arasındaki ilişkiler ülkelerin iç ve dış ortamlardan kaynaklanan sorunlardan da etkilenmiştir. Atambayev'den sonra 2017 tarihinde iktidara gelen Sooronbay Jeenbekov, iki ülke arasında zaman zaman gerilemeye başlayan ilişkileri yeniden canlandırmaya önem vermiş fakat uzun dönem iktidarda bulunamaması nedeniyle iki devlet arasındaki ilişkilerde büyük açılımlar yapılamamıştır. Ekim 2020'de Kırgızistan'da ortaya çıkan olaylardan sonra yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelen Sadır Japarov, devletin dış politika alanında yeni girişimler sağlayarak Türkiye ile ilişkilere büyük önem vermeye başlamıştır. Türkiye'nin bu önemi ilerleyen dönemlerde Kırgızistan ve diğer Türk Cumhuriyetlerini kapsayan Türk Dünyası için büyük bir fırsattır. Kırgızistan başta olmak üzere Türk Cumhuriyetlerinin bölgesel ve küresel konumu, Türkiye'nin 2019 yılından itibaren faaliyete geçirdiği Yeniden Asya açılımı ile birlikte yeni bir şekil almış, bölgede siyasi ve ekonomik gelecek teminat altına alınmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bu tezde AKP ile yeni bir ivme kazanan ve dönüşüm geçiren ikili ilişkiler dönemsel olarak ele alınacaktır. İlk dönem 2016 yılına kadar olan ve Türkiye'de terör örgütlerinin yarattığı tehdit ve bu tehdidin Kırgızistan'daki yansımalarını içeren olayların yaşandığı dönemdir. İkinci dönem ise 2016 yılı sonrası "Yeniden Asya" girişimidir. Türkiye'nin geçmişten bu yana ortak tarihsel geçmişe dayandığı Kırgızistan'da yaşanan gerginlik, istikrarsızlık, düzensizlik ve tehditler Türk dış politikasını derinden etkilemiştir. Ancak bağımsızlık yıllarından sonra Turgut Özal ile aktif halde başlayan, Süleyman Demirel ve Ahmet Necdet Sezer dönemi ile devam eden ikili ilişkiler Türk dış politikasında ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin dış politikasının 2002 yılından itibaren uluslararası ortamda bölgesel ve küresel düzeyde değişkenlik göstermesi, bölgede farklı bir konuma ulaşmasını sağlamıştır. Bu kazancın en önemli sebebi iktidarın istikrarı ve yeni bir ivme kazanan aktif dış politikasıdır. Merkezi Asya bölgesinde Kırgızistan özelinde, bu ülke ile

ilişkilerde ekonomik ve siyasi anlaşmalar yapılmış olup ilişkilerin daha da geliştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Dolayısıyla iki devlet arasındaki ilişkilerin, ortak kültürel ve toplumsal özelliklerin yanında 2010'lu yıllardan itibaren üst seviyelere çıkan "stratejik ortaklık" seviyesine ulaşmakla birlikte ve karşılıklı çıkarlara dayandığı yeni bir döneme girilmiştir. Bu çalışmada AK Parti döneminde Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri hem uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında hem de AK Partinin farklı dönemlerine damga vuran isimler çerçevesinde incelenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; AKP döneminde ve öncesinde Türk dış politikasında Kırgızistan'ın yeri ve önemini incelemek, AKP döneminde Türkiye'nin Merkezi Asya politikasında Kırgızistan ile ilişkilerini yansıtarak iki dönem arasındaki farklılıkları ve ilerlemeleri analiz etmektir. Çalışmada, AKP döneminde Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında ve dönemlere ayrılarak detaylı şekilde incelenmiş ve son olarak "Yeniden Asya" girişiminin ilişkilere etkisine değinilmiştir.

Bu çalışmada; bir olayı ortaya çıkaran sebepleri tanımlamak, olası açıklamaları geliştirmek, olayı değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden kaynak tarama tekniği kullanılmıştır. Dedüktif muhakeme yöntemi ile yazılan bu araştırma, AK Parti dönemi Türkiye'nin Merkezi Asya politikasını kapsamaktadır. Tezin birinci bölümünde AK Parti dönemi öncesini kapsayan Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Ahmet Necdet Sezer döneminde gerçekleşen Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri, ikinci bölümünde ise AK Parti döneminde teorik çerçeve kapsamında Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri, üçüncü bölümünde ise AK Parti döneminde Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE VE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ:1991/2002

Türkiye'nin 1991-2002 yılları arası Merkezi Asya'ya yönelik dış politikaları üç dönem olarak ele alınabilir. Bunlardan birincisi, siyasi hedeflerin amaçlarına ulaşmadığı 1991-1993 yılları arası Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı, Süleyman Demirel'in ise başbakanlık yaptığı dönemdir. Bu dönemde liderlerin bölgeye yakınlaşma ve bütünleşme süreci yer almaktadır. İkincisi ise bölgede Rus etkisinin devam ettiği 1993-1995 yılları arası Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller'in ise başbakanlık yaptığı dönemdir. Üçüncüsü ise durgunluk dönemini içeren 1995-2003 yıllarını içeren dönemdir. Üçüncü dönemi içeren 1995-2000 yılları Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı; Necmettin Erbakan, Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit'in başbakanlık yaptığı dönemi kapsamaktadır. 2000 ile 2003 yılları ise Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı görevini yaptığı dönemdir. Belirtilen üç dönem içinde Türkiye'nin bölgeye olan aktif politikaları hariç ilişkileri etkileyen en önemli unsur, Kırgızistan'ın bölgede yaşadığı durumdur. Bu durum 1995-2003 dönemlerinde Kırgızistan'ın demokratikleşme çabalarını ve siyasi, ekonomik krizlerle boğuşmak zorunda kalmasını açıklamaktadır (Düğen, 2013, s. 103-104).

Türkiye, 1991'lerden itibaren Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini daimî ve rasyonel politikalara dayandırmaya çalışmıştır. Bu politikaların bazı avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin;

> Kültürel özelliklerin ortak değerler taşıması, Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ve siyasi dönüşümlerinde Türkiye'nin katkıları, Kırgızistan'ın iş birliğine dayalı politik yapısı ve Türkiye öncülüğünde Türk Cumhuriyetlerinin tüm organizasyonlara dahil olması gibi faktörler avantaj alanlarını kapsamaktadır. Ancak uzak mesafe, politik dalgalanmalar, ortak dilin anlaşılması konusunda engelleyici unsurlar, bölgede etkinlik kurma çabaları ise dezavantaj alanlarını oluşturmaktadır (Topsakal, 2021, s. 122-123).

1991-1995 yılları arasında Türkiye'nin bölgede ilk ilişkileri model ve lider konumunu vermektedir. Türk Cumhuriyetleri üzerinde devam eden Rusya hegemonyasını dikkate almadan Türkiye'nin attığı adımlar dış politikanın yeterli düzeyde planlı hareket etmediğini göstermektedir. Türkiye'nin bölgede Rusya'nın stratejik hamlelerine karşın Türk Cumhuriyetlerini kapsayacak Turancı ithamları, bölgesel güçler ile ilişkilerini son derece olumsuz etkileyecektir. Bu çerçevede Türkiye, 1995'ten başlayarak bölgede ılımlı ve pragmatik adımlar gerçekleştirmiş ve karşılıklı iş birliğine dayalı bir süreç geliştirdiği görülmektedir (Yiğit & Durmuş, 2021, s. 218). Böylece Türkiye, ikili ilişkilerde siyasi faaliyetleri daraltmış, ekonomik süreci hızlandırmıştır. Böylelikle Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde yeni sürece girmiştir.

Türkiye'nin liberal ekonomik yapısıyla birlikte Kırgızistan'ın diğer Merkezi Asya Türk Cumhuriyetleri içerisinde serbest piyasa ekonomisine hızla geçiş yapmış olması, bölgede ikili ilişkilerin güçlü kalmasında önemli bir etkendir. Ancak Kırgızistan, liberal reformları gerçekleştirmesine rağmen piyasalaşma konusunda ileri gidememiştir. Fakat Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya Ekonomik Topluluğu, Şangay İş Birliği Örgütü ve Dünya Ticaret Örgütüne üyeliği nedeniyle uyumlu bir profil sunmaktadır (Chotoev, 2015, s. 36). Ayrıca sunduğu uyumlu profilde merkezi konumunun yanında Dünya Ticaret Örgütü'ne ilk kez tam üyeliği önemli detaylar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye ile ortak kadim bir tarihe sahip olması, Kırgızistan halklarının Türk dili konuşan halklardan olması Türkiye ile ikili ilişkilerde önemli bir unsur olarak gösterilmektedir (Yüce, 2022, s. 7).

Türkiye, Türk Dünyasının verdiği heyecan nedeniyle bölgede bölgesel aktörlerle rekabet içerisinde bulunmuştur. Rekabet ortamının şekillendiği dönemde birçok yazar, Türkiye'nin milliyetçi tavırlarla Merkezi Asya'ya açılma isteğini stratejik hata olarak değerlendirmektedir. Türkiye, Merkezi Asya'ya her ne kadar ilgi duymuş olsa da bölge ve ülkeleri hakkında yeterli bilgiye sahip olamamış, planlı şekilde ilişkilerini kurumsallaştıramamıştır. Bölgeye ağabey gözüyle bakan Türkiye, ivedi tavırları ve duygusallığın getirdiği acemi politikayı izleyerek uzun zaman alan vaatlerde bulunmuştur. Bu duygusal ve aceleci yaklaşımlar, Türk dış politikasının başarı seviyesini oldukça azaltmıştır (Yalçınkaya F. , 2010, s. 5).

Türk Cumhuriyetlerinin dünya sahnesinde yer almasıyla birlikte kültürel entegrasyon konusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Kültürel entegrasyon çerçevesinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler ivme kazanmış ve kurumsallaşma yoluna girmiştir. Bu ivmenin yakalanmasında Türkiye'nin çabaları, takdir edici niteliktedir. Kültürel alandaki gelişmelerde Türk Cumhuriyetleri tarafından kurulan TÜRKSOY, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kurumlar ve Türkiye tarafından kurulan TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Maarif Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kuruluşlar önem arz etmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar ile birlikte kültürel faaliyetler, ikili anlaşmalarla gerçekleştirilmiş ve zamanla Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler yerini kurumsal faaliyetlere devir etmiştir. Kültürel faaliyetler ve kültürel alandaki gelişmelerden sonra 1992-1993 yılları arasında bilim alanında da önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bunların başında Ortak Alfabe Sempozyumu'nun yapılması, Türk Lehçeleri Sözlüğünün hazırlanması ve Türk dünyası klasik eserlerinin çoğaltılmasını sayabiliriz (Yüce, 2022, s. 41). Bilim ve kültür alanındaki gelişmeler içinde 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye kültür bakanlarının imzaladığı anlaşma ile Türk Dünyası UNESCO'su olarak adlandırılan TÜRKSOY'un yeri ayrı bir önem teşkil etmektedir. Çünkü ortak kültür ve mirasın korunması TÜRKSOY'un en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Kültürel ilişkilerin genel durumu bu şekilde ilerlerken Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında faaliyetler devam etmektedir (Yüce, 2022, s. 41).

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanan Kırgızistan'ı tanıyan ilk ülke Türkiye'nin olması, ikili ilişkilerin yeniden aktif halde ivme kazanmasını sağlamıştır. Bunun üzerine dönemin etkin gücü Askar Akayev, ivme kazanan ilişkileri örnek göstererek Türkiye'ye 22-26 Aralık 1991 tarihinde ziyaret gerçekleştirmiş ve sabah yıldızına benzetmiştir (Yiğit & Durmuş, 2021, s. 219). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerini ilk defa tanıması, diplomasinin güçlü gelişiminin önünü açmıştır. Nitekim Türkiye'nin Kırgızistan ile diplomatik ilişkileri, temelde 1992 yılında kurulmuş ve aynı yıl içerisinde büyükelçilikler açılmıştır. Karşılıklı ziyaretlerin yaşandığı bu dönemde Türkiye, başta merkezi konumda bulunan Kırgızistan olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetlerini de yakından ilgilendirecek güçlü faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin AK Parti dönemi öncesinde en önemlileri arasında Türk İş Birliği ve

Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), TÜRKSOY ve Ekonomik İş Birliği Teşkilatına üyelik gelmektedir. Diplomatik ilişkilerin devam edildiği noktada 1992 yılında Türk Keneşinin temeli olan Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvelerinin gerçekleşmesi Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerini diplomatik yönden daha da geliştirmiştir. Diplomatik ilişkilerin artış sağladığı 1993 yılında karşılıklı protokoller imzalanmıştır. Kırgızistan-Oş Devlet Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi arasında imzalanan Akademik ve Kültürel İş Birliği Protokolü ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi arasında imzalanan protokol, ilişkileri rasyonel temellere dayandırmıştır. 1993 sonrası dönemlerde ise hem resmi ziyaretlerin sürekliliği hem de Türk Zirvelerinin istikrarlılığı, Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda etkinliğini göstermektedir. Bununla birlikte 1995 yılında Türkiye ile Kırgızistan arasında eğitim alanında imzalanan anlaşmalar arasında en önemlisi kuşkusuz günümüzde geçerliliğini koruyan Manas Üniversitesinin oluşumudur.

Başbakan Süleyman Demirel tarafından yapılan resmi ziyaretlerde çok yönlü ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesi, önemle üzerinde durulan konu olmuş ve Türkiye ile Kırgızistan'ı yakından ilgilendiren konular dile getirilmiştir. Aynı yıllarda Karma Ekonomik Komisyonun Kurulmasına Dair Anlaşmasının ve Çevre Alanında İş Birliği Anlaşmasının imzalanması, gerçekleştirilen ziyaretin önemini arttırmıştır.

1997 yılına gelindiğinde ise iki ülkeyi yakından ilgilendiren bazı olumsuz durumlar söz konusu olmuştur. Bunlar; Askar Akayev döneminde Kırgızistan'ın Ermenistan'la ilişkileri, Ermeni Soykırım iddiaları konusundaki tutumu, Askar Akayev'in Ermenistan ziyaretinde 1915 olaylarını soykırım olarak açıklaması ve ülkede FETÖ terör örgütünün yer almasıdır. Bu olumsuz durumlar arasında yer alan FETÖ terör örgütünün başta bürokrasi, eğitim, ekonomi, askeri alanlar olmak üzere diğer alanlarda varlığını koruması, orta ve uzun vadede Türkiye-Kırgızistan ilişkilerini etkilemektedir (İlter, 2012, s. 58-119). 1997 sonrası dönemde ise siyasi sürecin daha fazla daraldığı ekonomik anlaşmaların ön plana çıktığı ve ilişkilerin ekonomik düzeyde ilerlediği daha fazla görülmektedir. Dolayısıyla 1991 ile 2001 yıllarında gerçekleşen ekonomik anlaşmalar Tablo 1.'de belirtilmiştir.

Siyasi ve kültürel ilişkilerin AK Parti dönemi öncesinde yoğun tempo ile gerçekleşmesi aynı zamanda ekonomik ilişkileri hızlandırmıştır. Ekonomik ilişkiler siyasi, kültürel ve askeri ilişkilerin yapısında başrol oynayan en önemli bağ olarak yansıdığı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu bağı Turgut Özal döneminden AK Parti iktidarına kadar görmekteyiz.

Tablo 1. 1991-2002 yılları arasında Türkiye-Kırgızistan ekonomik ilişkilerin hukuki temelleri

23 Aralık 1991	Ekonomik ve Ticari İşbirliğine yönelik anlaşma
28 Nisan 1992	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması adına yönelik anlaşma
28 Nisan 1992	Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması
28 Nisan 1992	Mutabakat Tutanağı,
28 Nisan 1992	Hava Hizmetleri Hakkında Protokol
29 Nisan 1992	Türk Eximbank'ın Kırgızistan ile İş Birliği Hakkında Mutabakat Muhtırası
29 Nisan 1992	75 Milyon ABD Dolarlık Kredi Anlaşmasının Ödeme Koşulları Hakkında Türk Eximbank ile Kırgızistan Cumhuriyeti Milli Bankası Arasında Varılan Çerçeve Anlaşması,
29 Nisan 1992	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Alanında Teknik İş Birliği Protokolü
2 Aralık 1992	Haberleşme Alanında İş Birliği Protokolü
1995 tarihli	Karma Ekonomik Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma
14 Ekim 1997	Türkiye–Kırgızistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) I. Dönem Protokolü,
24 Ekim 1997	Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması
2 Temmuz 1999	Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Vergi Kaçakçılığına Engel Olma Anlaşması
13 Nisan 2001	Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) II. Dönem Protokolü,
2002 tarihli	Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı

Kaynak: (Ashimova, 2015, s. 24-25).

Ekonomik ve siyasi ilişkilere nazaran ikili ilişkileri yakından ilgilendirecek ve Türkiye'nin Kırgızistan olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri'nin uluslararası kuruluşlara üyeliği konusunda destek sağlaması, Türk dış politikasında Merkezi Asya'nın önemini ön plana koymaktadır. Bağımsızlığını kazanmasından sonra Kırgızistan'ın Türkiye ile birlikte üye olduğu kuruluşlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kırgızistan'ın Türkiye ile birlikte üye olduğu kuruluşlar

KURUM VE KURULUŞ		
BM	TÜRKİYE: 1945	KIRGIZİSTAN: 1992
AGİT	TÜRKİYE: 1975	KIRGIZİSTAN: 1992
DÜNYA BANKASI	TÜRKİYE: 1947	KIRGIZİSTAN: 1992
İSLAM İŞ BİRLİĞİ TEŞKİLATI	TÜRKİYE: 1969	KIRGIZİSTAN: 1992
EKONOMİK İŞ BİRİĞİ ÖRGÜTÜ	TÜRKİYE: 1985	KIRGIZİSTAN: 1992

Kaynak: (T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2022, s. 1)

Türkiye ile Kırgızistan arasında geçmiş tarihi ve kültürel bağlara dayalı siyasi ve ekonomik ilişkiler önem arz etmektedir. Ancak güçlü kültürel ve tarihi bağlara rağmen iki ülke arasındaki ilişkilerin uzun yüzyıllar boyunca zayıf kaldığı unutulmamalıdır. 1991 yılında Kırgızistan'ın bağımsızlığını elde etmesi, zayıf kalan ilişkilerin yeniden değerlendirilmesi ve güçlendirilmesi için büyük anlam taşımaktadır. Türkiye, Özal dönemi ile birlikte bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerine, ekonomik olarak iyi olmadığı halde ekonomik ve siyasi desteği sağlamak için ciddi çabalar harcamıştır. Bu sayede uluslararası ilişkilerde yumuşak güç diplomasisini aktif hale getirmiştir. Nitekim Tük Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gidişatında söz konusu diplomasinin uygulanması ile birlikte dostluk ve kardeşlik niteliklerinin Turgut Özal dönemi ile yükseldiği görünmektedir. Bu duruma verilebilecek en temel örnek 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesidir. Süleyman Demirel döneminde ise Kırgızistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye ilişkileri hem rasyonel temele oturmaya başlamış hem de genişleme aşamasına geçmiştir. Bu dönemde dostluk ve kardeşlik niteliklerinin daha fazla gelişmesi için birçok projeler gerçekleşmiştir. Bu projelere verilebilecek en güzel örnek Büyük Öğrenci projesi, 1994 Zirvesi, 1995 Zirvesi, 1996 Zirvesi ve 1998 Zirveleridir. Dolayısıyla iki dönemin Türk dış

politikasında ki eğilimleri birbirini tamamlayıcı nitelikle olduğu örneklerle tescil edilmiştir. Ahmet Necdet Sezer dönemine bakıldığında ise rasyonel temeller üzerine oturtulan ikili ilişkiler, kurumsallaşma aşamasına geçmiş ancak Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri istenen düzeye ulaşılamamıştır.

Türk dış politikası, 1991-2002 yılları arasında sancılı dönemler geçirse de Merkezi Asya'nın yer altı zenginlikleri bakımından fakir, ülkesinde etnik sorunları, İslami terör sorunları ve su sorunlarını barındıran, su kaynakları bakımından zengin olan ve bölgede siyasi, ekonomik gücünü elde etmek için su kaynakları kozunu kullanan Kırgızistan ile ilişkilerini günümüz dünyasında devam ettirmektedir.

Dolayısıyla Türkiye ile Kırgızistan arasında kurulan ilişkiler, her iki ülkenin serbest piyasaya dayalı ekonomi politikaları ve dışa açılma süreçleri dolayısıyla hızla ilerlemiş ve gelişmiştir. Bu gelişim bir sonraki bölümde kavramsal ve teorik çerçevede, takip eden bölümde ise dönemlere ayrılarak değerlendirilecektir.

1.1. TEORİK ÇERÇEVE

Türkiye'nin 1991-2000/2000-2016 yılları arasında Merkezi Asya politikası çerçevesinde Kırgızistan ile ilişkileri ve Yeniden Asya açılımının araştırıldığı bu tezde, Türk dış politikasında yer alan uluslararası ilişkiler disiplinleri ve dış politika analizi incelenirken teorilerin açıklanması ve ikili ilişkilere yansıması yararlı olacaktır. İlk olarak dış politika kavramının tanımı ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin temel varsayımları üzerinden tanımı kısaca bahsedilmektedir. Bu bölümde uluslararası ilişkiler disiplinleri dış politika kapsamında değerlendirilmiş ve Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde hangi temel kavramlar üzerinde ele alındıkları konu olmuştur. Ayrıca bu teoriler Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde özellikle ekonomik, kültürel ve siyasi alanda önemli katkı sağlamıştır.

1.1.1. İkili İlişkilerde Realizm Etkisi

Realizm, ülkeler arası güç rekabetini, devletin potansiyel gücü ve güvenlik kavramını içermesinden dolayı Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin hem kendi güvenliklerini hem de güvenliklerini tehdit eden sorunları ve unsurları açıklamakta kullanılabilir. Bölgedeki sorunlar başta sınır olmak üzere etnik, radikal İslam, ekolojik, su ve Afganistan sorunlarıdır.

Diplomatik ve politik alanlarda Türkiye ile Kırgızistan arasındaki münasebetler iki zemin üzerinde yürütüldüğünü söylemek doğru olacaktır. Bunların ilki, Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirveleridir. İkincisi ise, milletlerarası ikili ilişkilerdir. Türkiye'nin bu ilişkilerde Kırgızistan'ı Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ve Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (EİT) üyeliğini gerçekleştirmesinde yardımcı olması örnek teşkil etmektedir. Bir diğer örnek ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nün Barış İçin Ortaklık (BİO) programına iştiraki için destekte bulunmasıdır (Karakuzu, 2020, s. 78).

1.1.2. Liberalizmin yansımaları

Liberal perspektif, güvenlik ve güç entegrasyonunun merkezinde yer alan ekonomi ve ekonomik unsurlar ile birlikte yumuşak güç unsurlarını ön plana çıkarmaktadır (Şahin Y. , 2020, s. 9). Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan, Aralık 1989 yılında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyesi olduğu için Türk Cumhuriyetleri içerisinde liberal politikaları benimseyen ilk ülke olma özelliğini taşımaktadır. Bu politikaları

benimsemesi ile birlikte serbest piyasa ekonomisi gelişim sağlamış ve söz konusu piyasa ekonomisine geçiş aşamasında yaşadığı sorunları yok etmek ve yeniden ekonomisini canlandırmak adına başta IMF dahil birçok uluslararası kurum ve kuruluşlarla beraber destek programlarına dahil olmuştur. Bunun yanında enflasyonun en aza indirilmesi, ekonomik büyüme ve piyasa ekonomisine uyumu gibi hedeflerin gerçekleşmesi için bu kuruluşların katkısı önem arz etmektedir (İnançlı, Konak, & Ashimova, 2015, s. 113).

SSCB'den kalan ekonomik çöküntüyü miras alan Türk Cumhuriyetleri altyapıdan yoksun oldukları için Türkiye ile ekonomik ilişki içine girmişlerdir. Bu yapıyı analiz eden Batı ülkeleri, Kırgızistan hariç diğer Türk Cumhuriyetlerine ciddi yatırımlar gerçekleştirmiştir. Kırgızistan'ın zengin yer altı kaynaklarına sahip olmaması, Türkiye'nin bölgede model ülke olma özelliğini arttırmış ve yatırımların Türkiye üzerinden gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu nedenle bölgede Türk Cumhuriyetleri dış ticaretlerini, Batı'nın desteğini alan Türkiye ile yapmak durumunda kalmıştır. 1995 sonrasında gerekli kurumsal altyapıyı oluşturan Türk Cumhuriyetleri, Türkiye ve diğer ticari ortakları dışında Batı ülkeleriyle ekonomik alanda gelişme kaydetmişlerdir. Bu durumun sonucunda Türkiye ile kurulan duygusal bağlara dayalı ekonomik ilişkiler, arka plana atılmaya başlanmıştır (Yüce, 2022, s. 42).

Türk Cumhuriyetlerinde elde edilen siyasi bağımsızlık, uzun bir süre geçmeden yerini ekonomik bağımsızlığın mücadelesine bırakmıştır. Gösterilen bu mücadeleler ile birlikte serbest piyasa ekonomisine sahip olan Türk Cumhuriyetleri, enerji ve tarımsal üretim potansiyeline sahip olmalarına rağmen bu potansiyeli aktif hala getirmek için bazı problemler ile karşı karşıya gelmiştir. Bu problemler; teknoloji, iş gücünü karşılama, yönetici sınıf ve finansman alanlarında boy göstermektedir. Bu durum Rusya Federasyonu'na bağımlılığı engelleyememiştir.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Türk Cumhuriyetlerinden birisi olan Kırgızistan'da birtakım problemler meydana gelmiştir. Bu problemlerden ilki GSMH'da düşüş yaşanmasıdır. İkincisi, mali ve ekonomik sorunlarda meydana gelen uyumsuzluktur. Bir diğeri ise temel altyapının olmayışıdır.

AK Parti dönemi öncesinde iki ülkeyi yakından ilgilendiren ve ekonomik anlamda ilişkilerin başlamasına neden olan birtakım protokoller imzalanmıştır. Bu

protokollerden ilki Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin temelleri arasında yer alan 29 Mayıs 1991 tarihli Ekonomik ve Ticari İşbirliğine dair yapılan protokoldür (İnançlı, Konak, & Ashimova, 2015, s. 115). Bir diğeri ise Karma Ekonomik Komisyon VI. Dönem Protokolü'dür. Söz konusu bu protokol hem Türkiye hem Kırgızistan'ın ticari güçlerini ortaya çıkarma da ve iş birliği imkanlarının yapılmasında önemli adımdır. Atılan adım ve imzalanan protokoller neticesinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında teknoloji alanında iş birliğini güçlendirmek amacı ile Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. TİKA'nın kurulumundan sonra Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü (KEİÖ), Türkiye'nin girişimi ile 1992 yılında faaliyete geçmiş ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle iş birliğini arttırmayı amaç edinmiştir.

1.1.3. İnşacılık teorisinin etkisi

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk Cumhuriyetleri, kimlik faktörüne dayalı toplumsal ve kültürel çatışmaların ortasında kalmışlardır. Bu çatışmaların meydana getirdiği konuların en önemlileri arasında etnik ve dini ayrışmalar, çevre sorunları, insan hakları, kimlik gelmektedir. Realizm ve liberalizm teorilerinin bu çatışmalardan kaynaklanan sorunlara yeterli bir açıklama yapmamaları inşacılık yaklaşımını bir adım öne çıkartmıştır. İnşacı yaklaşıma göre bu sorunların başında istisnasız kimlik gelmektedir (Güney, 2017, s. 15). Dolayısıyla kimlik inşası hem uzun hem değişken bir süreçtir. Kimlik oluşumu aslında kendini siyasi alanda daha çok belli etmektedir. Çünkü siyasal kimlik devletler ve devletlerin bünyesinde önde gelen seçkinler oluşturmaktadır. Bu oluşum beraberinde ekonomik yapıyı içselleştirerek dengeyi ve stratejiyi meydana getirmektedir. Söz konusu stratejinin öne çıkması bölgeselleşme ve sınır sorunlarına çözüm odağını üretmektedir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri gibi inşa aşamasındaki devletler açısından sınır sorunlarının ulusal kimliğe olan rolü göz ardı edilmemelidir (Joldoshov, 2019, s. 321-322).

Bölgeselleşme ve sınır sorunlarının katkıları ile Türk Cumhuriyetlerine tanımlanan yeni kimlikler, güç boşluğundan ve ekonomik fırsatlardan kaynaklanan çatışma ortamına neden olmaktadır. Uzun ve kısa vadede yapılan siyaset nedeniyle Orta Asyalı halklar, kimlik üzerinden çıkan çatışmaların sonuçlarına hem katlanacak hem de sonuçlarını görmeye devam edecektir (Köksal, 2020, s. 21). Netice itibariyle bu çatışmaların devam ettiği bölge üzerinde devam eden başta Kırgızistan olmak üzere

Türk Cumhuriyetlerinin geçiş süreçlerindeki yaşanan siyasi boşluk, yeni ulusal kimlikler ile doldurulmuştur. Bu husus inşacılık kuramını yakından ilgilendirmektedir.

Türk Cumhuriyetleri arasında stratejik konumu ile önem arz eden Kırgızistan, bağımsızlığını kazanmasından sonra kendi ulusal kimliğini oluşturmak ve oluşturacağı kimliğini güçlendirmek adına politikalar üretmektedir. İcra edeceği politikalar önce dil sorununa yönelmiş ve bu yönde adımlarını geliştirmiştir. İlk olarak Kırgız dilini geliştirmek, yayılmasını sağlamak, Kırgız dilini güçlendirmek için Kırgızca eğitim veren okullar açmış ve Kırgız edebiyatını destekleyici politikalar icra etmiştir. Ancak gerçekleşen bu faaliyetler Kırgızca diline ulusal dil, Rusçaya ise resmi dil statüsü kazandırmıştır (Venera & Aslı, 2020, s. 554). Kırgızistan, bu eğitim politikalarının yanında siyasi politikalarda demokratikleşme yoluna gitmiştir. Bu konuda reformlar gerçekleştirmiş ve ulusal kimliğin inşa edilmesi hususunda din, tarih, kültür gibi alanlarda politikalar meydana getirerek güçlü millet ve güçlü devlet anlayışını sergilemiştir. Yeni, güçlü, demokratik devlet ve millet inşa etme yolunda çabalarını diplomatik alanda yürütmüştür.

Bağımsızlığını kazanmadan önce Kırgızistan kimliği Sovyet Kırgız kimliği şeklinde adlandırılmaktadır. Ancak bağımsızlık elde edilince bu kimlik, Kırgız kimliğine dönüşüm sağlamıştır. Bu aşamada Kırgızistan için semboller önem kazanmış ve bunların başında ise Manas gelmektedir. Bağımsızlık ile birlikte ulusal anlayışın güç kazanması için devletin birtakım faaliyetler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu faaliyetler ise Kırgızistan ise 1995 yılının Manas Yılı, 2003 yılının Kırgız Devleti Yılı olarak ilan etmesidir (Yılmaz & Kavuncu, 2014, s. 383). Bunların yanında bilim ve sanatın gelişmesi adına adımlar atılmış ancak ekonominin yetersiz olması kimlik sürecini etkilemiştir. Kırgız milli kimlik inşa sürecinde Türk Dünyası söylemleri ve Türk Dünyasının ulusal bilinç oluşumuna zemin hazırlaması bakımından önemle yerini almaktadır. Bu durum bölge oluşumuna değer katacaktır. Çünkü ortak kimliğin inşası, kültürel ögelerin ve aidiyet biçimlerin sistematik içerisinde belli bir programda yürütülmesini meydana getirmektedir (Tetik, 2017, s. 41).

1991 yılında seçimleri kazanan Askar Akayev ve yönetimi, dil ve kimlik konusuna ayrı bir önem vermiştir. Çünkü kendi ulusal kimliğini yaratmada dilin işlevine ihtiyaç duyulmaktadır. Akayev yönetimi ise bu konuda temkinli adımlar atmış ve çok

etnikli yapıyı devam ettirmek için ülke sınırları içinde yaşayan halkların yurttaşlığını güvence altına almaya çalışmıştır (Joldoshov, 2013, s. 125). Nitekim Akayev yönetiminin etnik politikası iki temel unsura dayanmaktadır. Bunlardan biri Kırgızistan kimliği diğeri ise bütün vatandaşların güven duygusunun getirdiği bağlılıktır. Bu iki temel unsur sayesinde Kırgızistan ulusu oluşturulacaktır. Bu dönemde Akayev'in milliyetçi tavırlarına rağmen, hiç kimsenin etnik kökenine bakılmaksızın bölgede yaşayan herkese çifte vatandaşlık olmamak kaydıyla vatandaşlık verdiği görülmektedir. Böylece Akayev yönetimi ölçülü Kırgız milliyetçiliğini dile getirmektedir. Kırgız Devleti'nin kimlik inşa sürecinde Manas ve Manas Destanı, önemli unsur olarak görülmüştür. 1991 ile 1994 yılları arasında Kırgız Devleti, ulusal kimliği oluşturma çabası içerisinde yer almıştır. Ancak 1994 yılı itibariyle bu politikadan vazgeçilmiş ve Cumhurbaşkanı Akayev'in ülkeyi terk etmesiyle Bakiyev dönemi başlamış, bu dönemde yeniden ulusal kimlik politikası önem kazanmıştır. Bu politika ile birlikte medyada ve devlet dairelerinde Kırgızca dili kullanılmaya başlanmıştır. Ancak 2010 yılı itibariyle ise Bakiyev'in ülkeyi terk etmesi ve Atambayev'in gelmesi ülkede hızlı bir politik değişim yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim bu değişimler Türk Dünyası açısından bölgede hareketliliği meydana getirmiştir.

Coğrafyanın ekonomik etkisi ve varlığı, beraberinde sadece kimlik sorununu değil sınır sorunlarını da meydana getirdiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla sınır sorunları bölge ülkelerinin birbirleri ile çatışmalarına meydana bırakacaktır. Hem kimlik sorunu hem güvenlik sorunu hem bölgeselleşme sorunu hem de sınır sorunlarının ağırlıklı olarak boy gösterdiği Merkezi Asya'da güç boşluğundan faydalanmak, Türkiye için önemli göstergedir. Türkiye'nin bölgede varlığı bölge ülkelerinin kimlik ve bölgeselleşme problemlerindeki açıklarını kapatmada önemli bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Çaman, 2013, s. 185-187).

Liberal teorinin Türkiye-Kırgızistan ilişkilerini açıklama açısından ilk dönemlerdeki gücü, AK Parti döneminin ikinci döneminde görülmemektedir. AK Parti döneminde liberal ekonominin etkisi, 2009 yılına kadar yoğunluklu olarak hissedilmiş, 2009 yılından 2014 yılına kadar liberalizm yerini sosyal inşacılık kuramına bırakmış, 2014 yılı itibariyle ise realizm etkisini göstermiştir (Eren, 2021, s. 26-27). AK Partinin uluslararası ilişkiler disiplinini üç dönemde de ayrı ayrı incelemesi bütüncül teori

yaklaşımını ön plana çıkartmıştır. Ayrıca AK Parti döneminde işlenen uluslararası ilişkiler disiplinleri ikinci bölümde detaylı şekilde incelenmiştir.

Bağımsızlıktan 2000'li yılların başına kadar olan dönemde Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin teorik çerçevesini bu şekilde belirledikten sonra, çalışmanın bir sonraki bölümünde iki ülke arasındaki ilişkiler dönemlere ayrılarak incelenecektir.

1.2. ROMANTİK DÖNEM:1991-1993

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte bölgede bir yandan güvensizlik bir yandan ise istikrarsızlık ortaya çıkmıştır. Bu ortam içerisinde özellikle Kırgızistan'da sosyal tabaka ve etnik gruplar aynı çerçeveye alınarak ülkede demokratik yapı oluşturmaya çalışılmıştır (Kaçan, 2015, s. 102). Kırgızistan açısından değerlendirildiğinde Askar Akayev, bu yapıyı etnik gerilimlere rağmen oluşturmayı başarmıştır. Bu noktada Türkiye'nin Kırgızistan'ı tanıması ve Özal ile Akayev rejiminin ülkede yarattığı olumlu konjonktür önemle yerini korumaktadır.

Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde politikalar ve gelenekler bakımından kültür ve eğitim her zaman öncelik olmuştur. Her iki ülke de zengin tarihi ve kültürel mirasını paylaşmak, bilim, sanat ve eğitim alanının da ortak projeleri hayata geçirmek için ikili ilişkilerini korumaktadır. Türkiye'nin romantik dönem ile birlikte Merkezi Asya politikası öncelikli olarak karşılıklı menfaatler ve dış politik amaçlar, laik ve demokratik bir devlet olarak güven oluşturma, Türk Cumhuriyetlerinin ekonomilerine destek verme, etki alanını genişletebilme, Batı'nın önemli desteğini alma, teşvik politikaları, doğal kaynaklardan ve ekonomik zenginlikten yararlanmak için atılan adımlar ve Türk Cumhuriyetlerinin bölgede bütünleşmesi adına yapılan çaba üzerine oluşmaktadır.

Türkiye'nin Merkezi Asya politikası, Turgut Özal ile birlikte Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Bakanlar düzeyinde yürütüldüğü görülmektedir. Ancak her ne kadar Kırgızistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi, kültürel ve ekonomik alanda gelişmeler meydana gelmiş olsa da bu alanlarda ilişkilerin istenen seviyeye ulaşmadığı açık bir durumdur (Avcı, 2022, s. 211). Romantik dönemin başlangıcı, Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminin son evrelerine tekabül etmektedir. Bu açıdan Turgut Özal'ın

eğilimleri önem arz etmektedir. Bu eğilim çerçevesinde Türkiye, Türk Cumhuriyetlerine önce model ülke olmaya çalışmış sonra Rus etkinliğini yok etmeye yönelik bir politika izlemiştir. Türkiye, bu süreçte Batı tarafından liberal ve demokratik rejimiyle Türk Cumhuriyetlerine hem liderlik etmiş hem de model ve örnek ülke olarak sunulmuştur. Bu sebeple Türkiye, bölgede alternatiflere açık ve çok boyutlu politika izlemiştir. Bölgede yer almış çok boyutlu politikalar, Türkiye'nin Merkezi Asya'daki etkinliğini yumuşatıcı ve etkileyici, etnik açıdan ise harmonize edici konumda göstermektedir. Bu dönemde en önemli gelişim istisnasız Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının ilk kez Türkiye tarafından tanınmasıdır. Bu açıdan Türkiye'nin ikili ilişkilerde hem Turgut Özal'ın Merkezi Asya politikası gelişme sağlamış hem de siyasi ve ekonomik ilişkiler artmaya başlamıştır. Özal'ın bölgeye olan dış politika tercihleri kapsamında Türkiye, geçmiş tarihi ve kültürel bağlar nedeniyle Merkezi Asya'nın uluslararası toplumla bütünleşmesini kuvvetlendirmek için bölgeye geniş kapsamlı yardım politikaları ve hareketi başlattığı önem arz etmektedir. Dolayısıyla Özal'ın bölgeye olan karşılık menfaatler, siyasi ve ekonomik alanı genişletme ve bölgesel entegrasyon çabaları karşısında acemi ve duygusal politikalar izlemesi, bu dönemi romantik bir dönem olarak adlandırılmasına yardımcı olmaktadır.

22 Aralık 1991 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Türkiye ziyareti, ikili ilişkilerin başlaması için ilk adımdı. Atılan ilk adımın diplomatik ilişkilerdeki temel göstergesi ve kaynağı olarak gösterilen "Dostluk ve İş Birliği Antlaşması" Ankara'da imzalanmıştır. Bu antlaşma aynı zamanda diğer Türk Cumhuriyetleri içinde geçerli metindir. Diplomatik ilişkilerin devam ettiği bu dönemde karşılıklı büyükelçiliklerin açılması iki ülkenin adım attığı bir diğer güçlü temaslardır. Bu temaslar nedeniyle Türkiye Büyükelçiliği (Bişkek Büyükelçiliği) 18 Mart 1922 tarihinde kurulmuş ve 27 Nisan-3 Mayıs 1922 tarihinde ise resmi olarak faaliyete geçmiştir. Kırgızistan Büyükelçiliği ise Ankara Zirvesi münasebetiyle ülkemize gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev ile Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından 31 Ekim 1992'de açılmıştır (Diri, 2018, s. 82-83). Diplomaside yer alan güç gösterisi ile ekonomik ilişkilerin iki ülke arasında ilerlemesi, geçmiş dönemden kaybedilen zamanın telafisi olarak gösterilmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Kırgızistan'ın tanınması, Kırgızistan'ın uluslararası kurum ve kuruluşlara katılması gibi konularda ön ayak

olması ikili ilişkilerde önem arz eden güçlü girişimlerdir. Bu girişimler sonucunda büyükelçiliklerin açılması ile birlikte karşılıklı ziyaretler zaman içerisinde genişlemiştir. Genişleyen karşılıklı ziyaretler ise;

-Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in 1991 Aralık Türkiye ziyareti,

-Başbakan Süleyman Demirel'in 1992 Nisan Kırgızistan ziyareti,

-Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in 1992 Haziran ve Ekim Türkiye ziyareti,

-Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1993 Nisan Kırgızistan ziyareti,

-Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in 1993 Temmuz Türkiye ziyareti şeklindedir.

Askar Akayev'in Türkiye ziyareti sonrasında bölge ile ilişkiler yoğun şekilde devam etmiştir. Türkiye'nin bölge ile temasları devam ederken Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bölgeye gerçekleştirdiği ziyaret önemle yerini korumaktadır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bölgeyi ziyaret etmesinden sonra Başbakan Süleyman Demirel, Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerini ziyaret etmiştir. Demirel'in gezi planı; ekonomi, ulaştırma, iletişim, eğitim konularını ön plana çıkartmaktadır. Nitekim "*Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın enerji olanakları ve bunların dünya pazarlarına ulaştırılması gezinin ağırlıklı konularındandır*" (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 494). Demirel'in ziyaretleri esnasında Ankara'da Türk Devlet Başkanları zirve toplantısı yapılması kararı alınmıştır. Ayrıca Demirel'in gerçekleştirdiği ziyaretlerde Turancı bir amaç olmadığı arka plana atılmamalıdır. Zirve toplantısı heyetinde Alparslan Türkeş'in de bulunması ve o yıllarda Türk Cumhuriyetleri Zirvesinin gerçekleşmesi dikkat çekmektedir (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 494).

Türk dış politikası ile Turgut Özal, bölgeye aktif bir politika yerleştirerek ekonomik fırsatlardan yararlanmak adına faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetler özellikle Orta Asya'da ihtiyaçları meydana getirmektedir. Dolayısıyla meydana gelen ihtiyaçları yönetmek ve karşılamak, çok taraflı ilişkileri düzenlemek için 24 Ocak 1992 yılında "Türk İş Birliği Kalkınma Ajansı" (TİKA) kurulmuştur. Bu dönemde kurulan TİKA ise belli başlı amaçlar içermektedir. Bu amaçlardan biri ekonomik anlamda bir Avrasya Birliği oluşturma diğeri ise Türk birliklerine fon sağlama ve bölgede yardım akışını düzenlemektir (Erdağ, 2008, s. 34-42). Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile çok taraflı iş birliği içinde bulunurken kendi dış politikasında ilişkilerin artmasına yönelik adımlara

öncelik verirken bölgede milli duruş ve milliyetçi yaklaşım ile varlığını korumaktadır. Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, yeni Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanları ile kişisel dostluklar kurarak ilişkilerini geliştirmiş ve imkanların elverdiği ölçüde ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Söz konusu bu yardımların ilk örneği, 28 Mart 1992 tarihli "*Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunma Anlaşması'dır"* (Can & Uulu, 2010, s. 21). Antlaşmalardan sonra Turgut Özal, liberal ekonominin getirdiği yenilik ile bölgede Türk yatırımcıların bölgede faaliyet göstermesi hususunda önemli girişimlerde bulunmaktadır. Ancak yatırımlar hem tecrübesizliğin meydana getirdiği olumsuz konjonktürü hem de duygusallığın yarattığı aceleci politikalar nedeniyle başarısız hal aldığı ön plana çıkmaktadır. Durumun böyle olması Türkiye'de o dönemde bütçe açıklarını meydana getirmiş, bütçe açıkları ise rol model olarak gösterilen Türkiye ekonomisinin örnek alınmasına engel olmuştur. Gelişen bu durumları baz alan Kırgızistan, demokratik yapısı ve pazar ekonomisi ile diğer Türk Cumhuriyetlerinden daha hızlı bir adım sergilemektedir. Ancak yaşadığı iç istikrarsızlıklar nedeniyle kendisinden umut edilen ekonomik beklentiyi karşılayamadı. Çünkü Kırgızistan, söz konusu dönemde Merkezi Asya'nın incisi ve İsviçre'si olarak görülmektedir. Böylelikle Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde AK Parti dönemine kadar asıl odak noktanın ekonomik ilişkiler olduğu gözden kaçmamaktadır.

Türkiye'nin Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ekonomik yardımlar, Türkiye ekonomisindeki duruma ve istikrara göre dalgalı bir seyir izlese de 4,5 milyon nüfusa sahip Kırgızistan için önem arz etmektedir. Böylelikle Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı ekonomik yardım 1992 yılında 26 milyon dolar iken 1993 yılında bu rakam yaklaşık 54 milyon dolara yakın seyir etmektedir (Ashimova, 2015, s. 31). Ancak 1994 yılı itibariyle Türkiye'de ekonomik krizin meydan gelmesi Kırgızistan'a yapılacak yardımlara engel olmuş ve bu azalan yardımlar iki ülke arasında sarsıntılara sebebiyet vermiştir. Ayrıca ikili ilişkilerde 3 farklı ekonomik strateji ön plana çıkmaktaydı. Bunlardan ilki politikalardır. İkincisi ise kurumların oluşturulmasıdır. Sonuncu strateji ise devletin dışında özel girişimcilerinde dış politika aktörleri olarak tanınmasıdır. Dolayısıyla romantik dönem içinde gerçekleşen ekonomi politikalarının amacı küresel kapitalizmle rekabet edebilecek bir sanayinin gelişmesini hedeflemekti. Çünkü Turgut Özal'ın ekonomik politikaları arasında küreselleşme mentalitesi, serbest piyasa ekonomisini gerekli kılıyordu. O dönemde Türkiye'nin içine kapanık halde bulunması

ekonomik politikaları meydana getirmede en önemli engeldi (Duman, 2011, s. 115). Turgut Özal, Türk ekonomisini küresel kapitalizme entegre etmeye çalışması özellikle Türk Cumhuriyetleri ile önemli ilişkiler geliştirmede son derece etkili olmuştur. Turgut Özal'ın ekonomi politikaları, ihracatı önemle vurgulamaktaydı. Önemle vurgulanan ihracatın önemi serbestleşme politikasını ön plana çıkardı. Söz konusu serbestleşme politikası, para politikalarını da önemli ölçüde etkilemiştir (Bilir, 2006, s. 165).

Tablo 3. Liberal ekonomi içerisinde yer alan teşvik unsurları

İhracat sübvansiyonu
Fiyat istikrar fonu
Vergi iadesi
Fon ve ödemelerden kaynaklanan muafiyet
Katma değer vergisi (KDV)
Gelir vergilerinden kaynaklanan muafiyet
Dövizin serbest kullanımı
Eximbank kredilerinden yararlanma

Kaynak: (Ataman, 2003, s. 51).

Türk dış politikası kapsamında Türk Cumhuriyetlerini yakından ilgilendiren önemli bir diplomatik değer yer almaktadır. Bu diplomatik değer; 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen "Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesidir". Önceleri Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi şeklinde adlandırılan ve 1998 yılında Astana'da yapılan 5. zirvede isim değişikliğine gidilen zirvede yeni isim, Türkçe veya Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi olarak devam etmiştir.

İlk defa gerçekleştirilen Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesinin ardından dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın adımları ile bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin Ekonomik İş Birliği Teşkilatı'na (ECO) katılımları meydana gelmiştir. Türk halklarının birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünya konjonktürüne yaymak için 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin kültür bakanlarının imzalamış olduğu, Türk Dünyası projesinin temelinin atılmasına ve Türk birliğini siyasi, ekonomik, kültürel ve tarihsel alanda büyük bir katkı sunmasına yardımcı olan diplomatik değer "TÜRKSOY" kurulmuştur (Şeyban, 2022, s. 94).

TÜRKSOY'un ikili ilişkilerdeki en önemli değerlerinden bir diğeri ise Türk devleti içinde olmasa da kültürel ve tarihsel olarak Türklük ekseni içinde yer almasıdır. Akabinde TÜRKSOY'un dikkat çekici en gözde faaliyeti Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamasıdır. Çünkü bu uygulama dünya sahnesinde görüntülenmenin ve Türk kültür vizyonunu üst seviyeye taşımanın diğer yüzüdür.

Çok taraflı ilişkilerde ekonomi ve diplomasinin yanında kültürel yapının da etkisi oldukça kuvvetlidir. Kuvvetli olan kültürel ilişkilerin güçlendirilmesinde eğitimin yeri ön sıralarda yer almaktadır. Bu açıdan Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerde eğitim öncelikli olmuştur. Öncelik verilen eğitime yapılan katkılar ve çalışmalar karşılıklı devam etmiştir. Bu noktada ilişkilerin istikrarı için çok sayıda anlaşma ve protokoller yer almaktadır. Örneğin, Öğrenci Değişim Projesi kapsamında yapılan çalışmalarda Kırgızistan'dan Türkiye'ye öğrenciler getirilmiştir. İkili ortaklık anlaşmaları ile kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Uluslararası Ata Türk-Ala Too Üniversitelileri arasındaki ilişkiler bir diğer güçlü örneği oluşturmaktadır (Aydıngün & Balım, 2012, s. 562).

Türkiye'nin romantik döneminde bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerine karşı model ülke rolü aynı dönemde Türkiye'nin bölgeyle ilgili hedefleri ile Türk Cumhuriyetleri yaklaşımları arasında bir farklılığın olması dikkat çekmektedir. Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları ismi ile gerçekleşen Ekim 1992'deki Ankara Zirvesi'nde, Turgut Özal'ın önerdiği Türk Cumhuriyetleri Ortak Pazarı ve Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası projelerinin katılımcı devlet başkanları tarafından desteklenmemesi ilişkileri etkilemiştir (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 495).

1.3. DÜŞÜK YOĞUNLUKLU DİPLOMASİ DÖNEMİ:1993-2000

Turgut Özal'dan sonra Türkiye'nin iç ve dış politikasında değişimler meydana gelmiştir. Öncelikle 1993 yılı itibariyle gerçekleşen iç politikadaki bu değişim Süleyman Demirel'in Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olmasıdır. Cumhurbaşkanı görevini icra eden Süleyman Demirel'in yönetiminde gerçekleşen Türk dış politikasının Merkezi Asya'ya bakış, Turgut Özal'dan farklı olmamakla birlikte birbirini sürükleyen niteliği dikkat çekmektedir. Burada tek farklılık Turgut Özal kadar Merkezi Asya'yı içine alan etkili bir dış politika üretilememesidir. Çünkü ekonomik anlamda her ne

kadar liberal teorinin varlığı Demirel döneminde devam etse de Özal'ın ekonomik politikaları Demirel'in politikaları ile örtüşmediği açık bir gerçektir. 1960'larda liberal belirtiler gösteren Demirel, 1970'lerde milliyetçi belirtileri ön plana çıkmış ardından 1991 sonrası Başbakan ve Cumhurbaşkanı dönemlerinde ise cumhuriyetçi ve tutucu bir çizgide eğilim göstermiştir. Bu eğilimleri Türk dış politikasının ne kadar değişken yapıda olduğunun bir kanıtıdır (Limon, 2022, s. 48).

Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde Başbakan görevinde iken Merkezi Asya'yı stratejik bir bölge olarak açıklayan Süleyman Demirel, bölgeyi Avrasya olarak tanımlaması dünya konjonktüründe gündeme oturmuştur. Demirel Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde Pan-Türkist birlik oluşturma izleniminden kaçınmış, barış ve istikrar içinde olunmasını dile getirmiştir. Başbakanlık döneminde Demirel, Merkezi Asya'nın varlığını ve geleceğini Türkiye'yi uyandırmak adına önemli adımlarda bulunmuştur. Bu adımlardan biri Mart 1993 tarihinde gerçekleşen 1.Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İş Birliği Kurultayıdır. Söz konusu kurultay, Türklerin Ergenekon'dan çıkışını simgeleyen demir dövme töreni olarak gerçekleştirilmiştir. Turgut Özal döneminde Merkezi Asya'nın Türk dış politikasındaki vizyonunun düşeceğini dile getirenler için Demirel, tören ile birlikte bu vizyonu tersine çevirmeyi başarmıştır (Limon, 2022, s. 158-159).

1993 yılı Eylül ayında Cumhurbaşkanı seçildikten sonra TBMM'de açılış konuşması yapan Süleyman Demirel, başbakanlık döneminde yaptığı açıklamaları dile getirmiş ve Merkezi Asya politikası ile ilgili birtakım mesajlar vermiştir. Bu mesajlar içinde; Türkiye'nin değişen dünya konjonktürüne paralel dış politikalar meydana getirip uygulaması gerektiğini ve Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerini idare etme havasında olmadığını, Büyük Türklük imajının yoğun olarak hissedildiğini, siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda etkili olup dağıldığını ve gelişerek büyüdüğü, bölgede enerji kaynaklarının önemli olduğunu, bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılmasında Türkiye'nin daha güvenli ve ekonomik yol olduğunu, Türk bilincinin oluşmadığını ve bu bilinci oluşturmak adına çalıştıkları yer almaktadır (Yaş, 2013, s. 6).

Mart 1992 tarihinde Türkiye ile Kırgızistan Dışişleri Bakanları arasında danışmanlara ilişki önemli protokol imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde TDKA tarafından 1993 yılı itibariyle "*Yabancı Diplomatlara Mesleki Eğitim Kursu Verilmesi*

Projesi" yürürlüğe konulması önem arz etmektedir (Bakacak, 2019, s. 112). Aralık 1993 yılında yerel yönetimlerin güçlenmesi için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından düzenlenen kaymakamlık kurslarına Kırgız kursiyerlerinde dahil edilmesi ikili ilişkilere güçlü şekilde yansımıştır. İkili ilişkilerin devam ettiği süreçte 1995 yılında dönemin Başbakanı Tansu Çiller, Kırgızistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyarette çevre, ortak iş konseyi ve bankacılık alanlarında iş birliğini kapsayan üç anlaşmanın imzalanması göz ardı edilmemelidir.

Süleyman Demirel dönemini içeren 1993-2000 yılları arasında Türkiye'nin Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik stratejisinde dört temel hedef bulunmaktadır. Bu hedeflerden ilki Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını korunması ve stratejiler üreterek güçlendirmesidir. Bu çerçevede, Türk Cumhuriyetlerinin demokratik ve piyasa ekonomisine dayalı kalkınma modeli benimseyerek bütünleşmeleri için Türkiye'nin desteği önem arz etmektedir. İkinci hedef ise Türk Cumhuriyetlerinin, rol model ülke olarak benimsediği Türkiye üzerinden dışa açılımlarını gerçekleştirmek için ulaşım ve iletişim yollarını güçlendirmesidir. Üçüncü hedef içinde Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında, eğitim ve kültür alanında, ortak tarih ve kültür birikimi zemininde somut iş birliği mekanizmalarının oluşturulması gelmektedir. Sonuncusu ise, yeni enerji kaynaklarının dünya pazarlarına Türkiye üzerinden ulaştırmasıdır. Bu çerçevede Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik açıdan dünya ile bütünleşmeleri ve bağımsızlıklarını güçlendirmeleri zorunlu olarak belirtilmektedir (Yaş, 2013, s. 7).

Süleyman Demirel, bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerine karşı, eşitlik ve iç işlerine karışmama politikalarını geliştirmiştir. Bu politikaları geliştirirken Türkiye'yi model ülke olarak göstermiştir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ortak köklerden geldiğini savunmuş ve birlikteliğin önemine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla başta Kırgızistan olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde Turancı politika izleyeceğini geri plana atmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin hâkim oldukları bölgelerde Rus egemenliğinin tekrardan artmaması için barış ve birlikteliğin sağlanmasını dile getirmiştir. "*Turancı politikaların devletin resmî siyaseti olmayacağını belirten Demirel, söz konusu politikaların iş adamları ve sivil toplum kuruluşları ile yürütülmesi gerektiğini savunmuştur*" (Limon, 2022, s. 70). Demirel'in açıklamaları üzerine Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde kültürel unsurları ön

plana çıkartarak demokrasi öncelikli bir siyaset ile ilişkilerini sürdürmüştür. Bu siyaset Türk dış politikasının öncelikleri arasında yerini korumuştur. Türk dış politikasında Orta Asya'nın önemi ve Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkileri Türkiye için dünya sahnesinde hem ayrıcalık hem de saygınlık göstergesi olmaktadır. Bu saygınlığın daha çok artmasını belirten Süleyman Demirel, Türk Cumhuriyetleri liderlerini sıkça Türkiye'ye davette bulunarak dostluklarını pekiştirmiş ve Türk Dünyasının önünü açmıştır. Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerinin içinde bulundukları geçiş döneminin getirdiği şartlar göz önüne alındığında Türkiye'nin bu platformda oynadığı rolün önemi inkâr edilemez. Birbirlerine muhtaç olacak şekilde kurgulanmış bu sistemden yeni bir siyasi, ekonomik ve sosyal sisteme geçiş sürecinde yaşanan güçlüklerin yaşanması kaçınılmaz noktadır. Bu noktada Türk Cumhuriyetlerinin zengin doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen enflasyon, işsizlik, üretimin azalması ve sermayede yaşanan eksiklik gibi zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak bu zorluklara rağmen bağımsızlıklarını güçlendirerek milli devlet anlayışını oluşturma hususu ile demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş aşamalarında gösteri çabalar takdire şayandır. Belirtildiği üzere Türkiye ve Demirel'in, Türk Cumhuriyetlerinin bu adımlarında en önemli müttefiği olarak yansımaktadır (Serinkan & Güney, 2019, s. 22-23).

Süleyman Demirel, romantik dönemi kapsayan 1992 yılında başbakan görevini yürütmekte iken Kırgızistan'a önemli ziyarette bulunmuştur. Söz konusu bu ziyarette Kırgızistan Başbakanı Tursunbeg Cumbuşev ile görüşen Demirel, önemli bir istek almıştır. Tursunbeg'in Demirel'den bu isteği iki şekilde dile getirilmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'nin Orta Asya Ortak Yatırım Fonu'na katılması diğeri ise Kırgızistan'da bitkisel yağ fabrikası ve ilaç sanayiinin geliştirilmesine destek sağlamasıdır (Bakacak, 2019, s. 113). Demirel, isteği geri çevirmemek adına projelere destek sözü vermiştir. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki tarihi birlikteliğe vurgu yapan Süleyman Demirel, barışın ve birlikteliğin olmadığı yerde refah ve huzurun olmayacağını önemle vurgulamıştır. Ziyaretlerin devam ettiği dönemde Demirel, 1997 yılında Cumhurbaşkanı görevini yürütmekte iken Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in davetlisi olarak Bişkek'te UNESCO ile İnsanlığı Koruma ve Kalkındırma Vakfı tarafından düzenlenen ISSIK-KUL Forumu'na katılmıştır. Demirel, katıldığı bu foruma destek vermiş ve Kırgızistan'ın uluslararası platformlarda tanınırlığını arttırmak, Türk Cumhuriyetlerinin

potansiyellerini anlatmak ve Türk Cumhuriyetlerinin politikalarını dünya kamuoyuna seyrettirmeyi amaç edinmiştir (Limon, 2022, s. 81).

Turgut Özal döneminde Türkiye ile Kırgızistan büyükelçiliklerin açılması hem iki ülke arasındaki ilişkileri diplomatik açıdan resmileştirdi hem de unutulmuş kardeşliğin tekrardan canlanmasını sağlayan mihenk taşı olmuştur. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel döneminde yapılan karşılıklı ziyaretleri incelediğimizde;

-Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in 1993-1994 Ekim Türkiye ziyareti,

-Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1997 yılında 2 kez Kırgızistan ziyareti yer almaktadır. Yapılan ziyaretlerde ikili anlaşmalar ve protokoller, Merkezi Asya'nın kaderinin değişeceği yönünde sinyalleri yansıtmaktadır. Yapılan ziyaretlerin ardından Türk Dünyasını, Türk Birliğini, Türklük modelini derinden etkileyen, siyasi/ekonomik/sosyokültürel ilişkilerin bölge üzerinde kuvvetli gücü olan ve Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında gerçekleşen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi önemle altı çizilecek noktadır. Çünkü yapılan zirveler ortak tarih, dil, kimlik ve kültüre dayanan ortak çıkarları ve ilişkileri geliştirme adına en önemli kuruluştur. Bu durum Demirel'in Merkezi Asya'ya ve bölge ülkelerine verdiği önemin bir diğer kanıtıdır. 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara'da Turgut Özal döneminde gerçekleştirilen ilk Türkçe Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi, Süleyman Demirel döneminde güçlü bir şekilde süreklilik sağlamıştır. Bu dönemde gerçekleşen zirvelere bakıldığında;

-18-19 Ekim 1994 İstanbul Zirvesi: Kardeşlik üzerine kurulan manevi köprümüzün sağlam temellere dayanması gerekildiği dile getirilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinin sahip olduğu zengin doğal kaynakların işletilmesi ve dünya pazarlarına aktarılmasında hususunda adımlar atılması gerekildiği ve Türkiye ile bu konuda iş birliği yapılması vurgulanmıştır. Ayrıca Merkezi Asya petrolü ile doğal gazının, boru hatlarıyla Batı'ya ulaştırılması için en kısa ve en az maliyetli yolun Türkiye üzerinden geçeceği tekrardan hatırlatılmıştır.

-27-29 Ağustos 1995 3. Zirve: Bişkek'te düzenlenen bu zirvede Büyük Avrasya projesinin gerçekleşeceği konusunda birleşme meydana gelmiştir.

-21 Ekim 1996 Taşkent Zirvesi: Türk Cumhuriyetleri liderlerinin Türk Dünyasında iş birliğine yönelik ilgilerinin artması diğer zirvelerle olan farklılığı göstermektedir.

-9 Haziran 1998 Astana Zirvesi: Merkezi Asya'daki petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarına kavuşturulmasının en önemli proje olduğu belirtilmiş ve bu projenin Bakü-Ceyhan Boru Hattı Projesi olduğu vurgulanmıştır (Özdilek, 2017, s. 48-49).

-8 Nisan 2000 Bakü Zirvesi: Ortak dilin ne kadar önemli olduğu söylenirken Türk dünyasının ortak alfabeye kavuşması ve bu konuda bilim adamları tarafından ele alınması önemle vurgulanmıştır.

Demirel, başbakanlık döneminde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin gelişmesine büyük katkılar sunmuştur. Özellikle Demirel'in Ocak 1994 tarihinde Davos'ta Dünya Ekonomik Formu toplantılarına katılması bu katkılara örnek sayılmaktadır. Demirel'in bu katkılarına verilebilecek bir diğer örnek ise ECO zirvesidir. Demirel, İstanbul'da düzenlenen ECO Zirvesi'ne katılan devlet başkanları ile yapılan ikili görüşmeler çerçevesinde Asker Akayev ile 6 Temmuz 1993 tarihinde görüşmüş ve görüşmede hem siyasi hem ekonomik ilişkilerin daha fazla geliştirilmesini dile getirmiştir. Bu kapsamda Demirel, Akayev'e Türkiye'nin eğitim, kültür ve televizyon yayıncılığı alanlarında Kırgızistan'a teknik yardımda bulunabileceğine vurgu yapmıştır (Limon, 2022, s. 128-129). ECO zirvesinin gerçekleştiği yıllarda Demirel, Akayev ile görüşmesinin ardından Ağustos 1993 tarihinde Türkiye'yi ziyaret eden Kırgızistan Meclis Başkanı Serimklovic ve heyetini kabul etmiştir. Bu bağlamda ekonomi, iletişim, eğitim ve kültürel alanda yatırımların gerçekleştiği, Kırgızistan'dan Türkiye'ye öğrenci getirildiği, Eximbank kredi miktarının arttırıldığı, Türk müteahhitlerinin Kırgızistan'da faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve Türkiye'nin her fırsatta destek sağlayacağı ön plana çıkartılmıştır. Akabinde ise 27 Aralık 1993 yılında Akayev, Demirel'e ilişkilerin yoğunluğu ve Türkiye'nin siyasi/ekonomik katkılarından dolayı teşekkür mektubu göndermiştir. Teşekkür mektubunun içeriğinde Kırgızistan'ın uluslararası kuruluşlara üyeliği yönünde Türkiye'nin verdiği desteklerin önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Akayev, 14 Şubat 1994 tarihinde tekrardan gönderdiği mektupta ise, bu defa Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı teknik

yardımlarla işletmelerin kurulmasını ve işletmelerin kurulması reformların başarısında etkili olduğunu dile getirmiştir (Limon, 2022, s. 129). Akayev mektubunun sonunda Eximbank aracılığı ile Kırgızistan'a verilecek ek kredilerin sağlanması konusunda şükran duyduğunu vurgulamıştır (Limon, 2022, s. 129-130). Bunun karşılığında Demirel ise Akayev'e gönderdiği 1 Nisan 1994 tarihli mektupta verdiği cevapta, Türkiye'nin Kırgızistan'ın yeniden yapılanmasında, reformların başarıya ulaştırılmasında ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında katkılarına devam edeceğini bildirmiştir. Aynı zamanda Süleyman Demirel, 11 Mart 1994 tarihinde Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan cumhurbaşkanlarına mektup göndererek bu üç ülke arasında gümrük birliği olmak üzere ekonomik alanda iş birliğinin yapılmasını sağlayan anlaşmaların imzalanmış olmasını coşku ile öğrendiğini bildirmiş ve her türlü desteği vereceğini ifade etmiştir (Limon, 2022, s. 130).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türk Cumhuriyetlerinin demokratik rejimi kurmalarına ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde karşılaştıkları ciddi problemleri aşmalarında Türkiye'nin destekte bulunacağı hususunda söz vermiştir. Demirel, bölge ülkeleri ile temaslarında bölge ülkeleri ile çok taraflı ekonomik ilişkileri geliştirmek adına yeni fırsatlar ve alanlar oluşturulmasını teşvik etmiştir. Akabinde başbakanlık ile cumhurbaşkanlığı dönemleri arasında Türkiye ile bölge ülkeleri arasında atılan adımların ilişkilerin derinleşmesi ve gelişmesine yönelik önemli faktör olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve siyasi ilişkilerin düşük seviyede yoğun tempo ile gerçekleştiği dönemde Türkiye ile Kırgızistan arasında imzalanan birtakım antlaşmalar yer almaktadır. Bu antlaşmalar 1997 tarihli Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması, 1997 tarihli Gümrük Alanında İşbirliğine dair Mutabakat, 1999 tarihli Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşmasıdır. Ayrıca Demirel döneminde Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkilerin yol haritasını belirleyen önemli antlaşmalara da imza atılmıştır. Bu antlaşmalardan ilki Ekim 1997 tarihli Ebedi Dostluk ve İş Birliği Antlaşmasıdır. Bir diğeri ise Temmuz 1999 tarihli 21. Asra Beraber adlı protokoldür (Bakacak, 2019, s. 114). Sonuç itibariyle iktisadi alanda yapılan anlaşmalar ve protokoller gereği Türkiye, Merkezi Asya üzerinde gerek bölge ülkelerinin ekonomilerini yönetmelerinde gerekse de bölge çapında ekonomik gelişmelerin koordinasyonunda varlığını hissettirmek ve yardımcı olmak amacıyla uzun vadede

planlar kurarak temelleri attığı görülmektedir. Bu durum diplomasinin yoğun ancak düşük seviyede ilerlediğini gösteren önemli bir kanıt olarak açıklanmaktadır.

1.4. KURUMSALLAŞMA DÖNEMİ:2000-2007

Mayıs 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin 10. Cumhurbaşkanı seçilen Ahmet Necdet Sezer ile birlikte Türkiye yeni bir döneme giriş yapmıştır. Türkiye'nin söz konusu yeni döneminde Merkezi Asya fazlasıyla ihmal edilmiştir. İhmal edilmesinin altında yatan mutlak sebepler arasında itici gücün özel sektöre yansıtılması ve ekonomik alanda gerçekleşen ikili ilişkiler gelmektedir. Ayrıca Sezer'in Turgut Özal ve Süleyman Demirel kadar ilgisi olmadığı Merkezi Asya politikasında özellikle kültürel alanda yer alan, Demirel'in büyük önem verdiği ve uzun vadede temelleri atılan Büyük Öğrenci Projesi geri planda yer almıştır (Limon, 2022, s. 173).

Süleyman Demirel'den sonra Ahmet Necdet Sezer, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri genellikle güvenlik, terörle mücadele alanında iş birliği ekseninde devam ettirmiştir. Sezer'in radikal İslam'a ve terör oluşumlarına karşı konumu nedeniyle Türk Cumhuriyetleri arasında özellikle Özbekistan ve Tacikistan ile temasları daha aktif ve kolay hale gelmiştir (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 506).

Özbekistan ile ilişkilerini arttıran Sezer, Eylül 2000 tarihinde Birleşmiş Milletler Milenyum Zirvesine katılım sağlamış, söz konusu zirvede terör olayları nedeniyle Özbekistan'a desteklerini sağlayacağını bildirmiş ve İçişleri Bakanı Sadettin Tantan bu sebep ile Özbekistan'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Ekim ayında ise Dışişleri Bakanı İsmail Cem'de Özbekistan'a ziyaret gerçekleştirmiş ve sıcak ilişkilerin devam etmesini sağlamıştır. Bu ziyaret, Terörle Mücadele konusunda protokol üzerine gerçekleştirilen anlaşmaları kapsamaktadır. Aynı ay içerisinde Türk Cumhuriyetlerine ziyaret gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Sezer'in önceliği Özbekistan olmuştur. Askeri, teknik konularında anlaşmalar imzalanmış ve Terör, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Organize Suçlarla Mücadele ile Siyasi İşbirliği'ni içeren ortak bildiriler yayımlanmıştır (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 508). Daha sonra Tacikistan ile ilişkileri düzenlemek isteyen Türkiye, özellikle ekonomi alanında ilişkileri genişletmek adına iki ülke arasında Türkiye-Tacikistan I. Karma Ekonomi Komisyonu Protokolü imzalanmıştır. Eylül 2000 tarihinde imzalanan protokole Türkiye adına Abdülhaluk M. Çay katılmıştır. İmzalanan

protokolün ardından resmi ziyaret gerçekleştiren Sezer, Uluslararası Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı ve Örgütlü Suçlarla Mücadele Alanında İş Birliği Anlaşması'nı imzalamıştır (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 509). Nitekim 2002 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev, Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiş ve ziyaret sırasında Türkiye-Kırgızistan Ortak Bildirisi, Adalet bakanlıkları arasında iş birliği protokolü, 2002-2010 ekonomik iş birliği programı ve TOBB ile Kırgız Sanayi ve Ticaret Odası arasında iş birliği anlaşması imzalanmıştır (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 509).

Bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilere Ahmet Necdet Sezer cumhurbaşkanlığı döneminde güvenlik ve askeri alandaki iş birliği eğilimi kendisini göstermiştir. Bölgede yeterli düzeyde iş birliği gerçekleştiremeyen Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini bu dönemde askıya almıştır. Ama bağımsızlık öncesinde Merkezi Asya üzerinde romantizmin getirdiği olumsuz etki 2000'lerde kırılmıştır. Bu dönemde etkisi kırılan romantizm yerini rasyonalizme bırakmıştır. Rasyonalizm Türkiye'nin Merkezi Asya ile zayıf ilişkilerinde birtakım olumlu etkiler meydana getirmiştir. Bu etkiden en çok yararlanan ülke Kazakistan ve Kırgızistan olmuştur. Çünkü 11 Eylül olaylarında Kazakistan'ın Türkiye ile askeri ve teknik alanda ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan ile ikili ilişkileri stratejik seviyeye taşımak isteyen Türkiye, konseyler oluşturmuştur. Kazakistan'ın stratejik seviyede yer almasındaki sebep ise 11 Eylül olaylarında Türkiye ile iş birliği içinde bulunmasıdır. Çünkü bu doğrultuda iki ülke askeri ve teknik ilişkilerini geliştirmiştir. Diğer olumlu etki ise Türkiye'nin Afganistan'da NATO'nun Barış Gücü olarak görev almasıdır. Ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın Kazakistan petrollerinin dünya pazarına ulaşmasında Türkiye'nin güzergâh içinde bulunması ilişkilere büyük katkısı olacaktır. Bu doğrultuda Türkiye aslında hem NATO üyesi olması hem de AB'ye aday ülke olması konumu itibariyle Orta Asya ülkeleri için ilişkilerdeki sorumluluğu arttıracak aktör olarak görülmektedir.

Kurumsallaşma döneminde Türk Cumhuriyetleri ile çok taraflı ilişkiler yerini korumaya devam etmiştir. Bu aşamada hukuksal danışmanlık hizmeti, ekonomik gelişmelerin sürekliliği ve ortak çatı altında posta teşkilatların gelişmesi için birtakım adımlar atılmıştır. Bu adımlar;

-Türk Dünyası Tahkim Kurulu

-Avrasya Sigorta Birliği

-Ekonomik Bölge Merkezi

-Avrasya Posta Birliğidir (Avcı, 2022, s. 224).

Türkiye'nin Sezer döneminde Kırgızistan ile ilişkileri ülkede meydana gelen iç siyasi dönüşümler nedeniyle belirsiz bir hal aldı. Ekim ayında yapılan ziyarette imzalanan terörle mücadele ortak bildirisi kapsamında Türkiye Kırgızistan'da askeri eğitim vermeye başladı ve askeri yardımda bulundu. 2005 yılının başlarında Kırgızistan'da Akayev'e karşı halk hareketinin yapılması Türkiye'nin ilişkilerdeki hassasiyetinde belirsizlik meydana geldi. Renkli Devrim olma olasılığından çekinen Türkiye, en başta olaylara karşı tarafsızlığını korudu ve beklemede kaldı. Beklemeden sonra Kırgızistan'da meydana gelen rejim değişikliğinde kurulacak yeni hükümete katkı vermede hazır olduğunu bildirdi. Ancak başkent Bişkek'te meydana gelen karışıklıklar ve yeni lider Kurmanbek Bakiyev'in dış politikadaki keskin tavırları ile Türkiye açısından bir tedirginlik daha yarattı. Bu durum Türkiye'nin Kırgızistan ile ilişkilerine büyük ölçüde yansımış oldu.

Merkezi Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında gerçekleşen ziyaretler bu dönemde fazla olmamak kaydıyla Nisan 2000 yılında gerçekleşen ziyarette Ahmet Necdet Sezer'in Kırgızistan ziyareti terörle mücadele alanında ve ekonomik iş birliğinin geliştirilmesinde önemli bir adım olmaktadır. Sezer, ziyaretinde Karma Ekonomik Komisyon Toplantılarının mutlaka yapılmasını dile getirmektedir. Ziyaretin bir başka adımı ise kardeşlik bağları üzerine olmuştur. Aynı zamanda siyasi ve iktisadi açıdan geçici iş birliğinin önemli bir sorun olduğunu ve bunun kalıcı olması için birlikteliğin devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bir önceki dönemlerde gerçekleşen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 6.zirvenin devamı Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı döneminde devam etmiş ve yapılan toplantılarda diğer toplantılardan daha farklı konular görüşülerek zirve sonunda bildiriler yayınlanmıştır. Söz konusu dönemde gerçekleşen zirveler ise;

-8 Nisan 2000 Bakü Zirvesi: Öncekilerden farklı olarak petrol ve doğal gaz boru hatlarını gerçekleştirilmesine yönelik iş birliğinin sağlanmasına önem verilmiştir. Ayrıca barış ve güvenliğin sağlanması için reform çalışmalarına verilen destek,

kaçakçılık ile mücadele konusunda atılması planlanan adımların uyumlu hale gelmesi ve ortak bilgi bankasının oluşturulmasına yönelik öneriler ilk defa Bakü Zirvesi'nde dile getirilmiştir. Ayrıca daimî bir sekretarya kurulmasına karar verilmesi yapılan zirve de farklılık meydana getirmiştir.

-26-27 Nisan 2001 İstanbul Zirvesi: Büyük İpek Yolu'nun canlandırılması konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 17 Kasım 2006 Antalya zirvesi ile terörle mücadele konusunda, kitle imha silahlarının yayılması hususunda ortak mücadelenin önemi, kalıcı barışın sağlanması ve uluslararası yürütülen etkinliklerin desteklenmesinin gerekliliği vurgulu bir şekilde belirtilmiştir. 2000'li yılların başında Türkiye, hiper enflasyon ile mücadele içine girmiştir. Bu mücadeleyi atlatmak adına IMF'den belirli miktarda kredi alan Türkiye, yabancı sermayenin Türkiye'ye yapılması hususunda AB müzakerelerin hızlanması için çaba göstermeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin beklentileri dışında gelişince söz konusu dönemde Türkiye finansal açıdan Kara Çarşamba diye atfedilen büyük bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Halis & Gülistan, 2019, s. 6). Meydana gelen ekonomik kriz dış politikayı önemli derecede etkilemiştir. Türkiye iç sorunlarla mücadele ederken dış siyasette geri adımlar atmak zorunda kalmıştır. Bu açıdan Merkezi Asya'ya verilen önem arka plana atılmıştır.

Ahmet Necdet Sezer döneminde Türkiye'nin ekonomik anlamda zor süreçler geçirmesi ile birlikte diplomaside beklenen yoğunluk gerçekleşememiştir. Zor süreçler içinde kalan Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerine TİKA önemli katkılar sağlamış ve ekonomik alanda verdiği destekleri hızla sürdürmüştür. Örneğin Ahmet Yesevi Türbesi'ni restore edilmesi, Türk Dünyası Tahkim Kurulu ve Avrasya Sigorta Birliğinin kurulması, Ekonomik Bilgi Merkezinin oluşturulması verilen desteklerin önemli parçalarıdır. Aynı zamanda 2003 yılında ise Avrasya Posta Birliği kurulması ulaştırma alanında verilen önemli katkıdır (Avcı, 2022, s. 224).

Süleyman Demirel döneminde rasyonel nitelik kazanan ilişkiler, Ahmet Necdet Sezer döneminde kurumsallaşma çabası içine girmiştir. Eğitim ve ekonomi alanlarına önem veren Sezer döneminde, kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Bir sonraki bölümde AK Parti döneminde Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinin dönüşümü ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Genel hatları ile bakıldığında uluslararası ilişkiler disiplininin önemli üç teorik çerçevesi, AK Parti dönemi öncesi ve AK Parti döneminde Türk dış politikası açısından açıklayıcı olmaktadır. Söz konusu bu üç teori; Liberalizm, Realizm ve İnşacılık olarak adlandırılmaktadır (Eren, 2021, s. 6).

AK Parti hükümeti, iktidara geldikten sonra Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü dönüştürmek hedefiyle hareket etmiştir. Bu hedef Türkiye'nin diplomasi alanında hayati bir kırılmayı temsil etmektedir. Bu kırılmayla birlikte liberalizmin ekonomik yönü, realizmin siyasi yapısı ve inşacılığın kimlik döngüsü, AK Parti'nin "yeni Türkiye'nin" dış politikasını ortaya çıkarmaya başlamıştır. AK Parti daha önceki dönemlere nazaran küresel düzeyde Türkiye'yi Batı'nın parçası olarak tanımlamaktan vazgeçmiş, İslam dünyasının bir parçası olarak tanımlama yoluna gitmiştir. Aynı zamanda bir süre AB ile üyelik müzakerelerine devam etmiştir. Ancak daha sonra Türkiye, çıkarlarını gün geçtikçe Batı'dan çok daha bağımsız şekilde tanımlamaya başlamıştır (Külebi, 2011, s. 5).

AK Parti iktidarı boyunca Türkiye'nin ekonomik ve askeri kapasitesinde yaşanan artış dış politikaya yansımaktadır. 2003-2008 yılları arasında meydana gelen hızlı ekonomik büyüme ile imkanları artan Türkiye, dış politikada hem bağımsız hem de aktif bir politika seyretmiştir. Bu aktif ve bağımsız dış politika anlayışı özellikle Merkezi Asya bölgesinde de geçerlidir. Bu durum itibariyle 2008-2009 yıllarında dünya ekonomik krizinin meydana gelmesi, 2010 yılı sonunda Arap İsyanlarının Ortadoğu'yu istikrarsız hale getirmesi ve 2013 yılında Gezi Parkı Eylemlerinin başlaması aynı zamanda 15 Temmuz darbesinin etkisi ile birlikte Türk dış politikası ve AK Parti hükümeti daha realist bir politika izlemeye yönelmiştir.

Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin Merkezi Asya politikasını etkilemektedir. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini uluslararası örgütler vasıtası ile sürekli sıcak tutmayı amaç edinmektedir. Bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirmesinde

Cumhurbaşkanı makamı, TÜRKSOY, TİKA, Zirve, Türk Devlet ve Toplulukları, Kurultay gibi mekanizmalarla çok taraflı iş birlikleri önemlidir (Muharrem, 2010, s. 405). Bu şekilde bölge ile yakınlaşmak ve sürekliliği korumak, dış politikanın temel yaklaşımları içinde gösterilmektedir.

2.1. TEORİK ÇERÇEVE

AK Parti dönemi ile birlikte dış politika, bölgesel ve küresel ölçekte büyük bir değişim göstermektedir. AK Parti döneminde Türkiye'nin hem Orta Asya politikası hem de diğer bölgesel ve küresel politikaları baz alındığında farklı hükümetlerin dış politikada; uluslararası örgütlerle entegrasyonu ve üyelikleri geliştirmeye çalıştığı, genellikle barış demokrasi ve insan hakları temelli yaklaşımlar sergilendiği, ekonomik, askeri ve kültürel temelli karşılıklı bağımlılığın vurgulandığı ve yumuşak ve sert güç öğelerine başvurulduğu görülmektedir.

2.1.1. AK Parti Dönemi İçerisinde Liberalizmin Etkisi

Liberalizm, AK Parti döneminde 2002 ile 2009 yılları arasında büyük bir kuvvetle yerini korumaktadır. Bu açıdan AK Parti dış politikasında bu dönemde liberal düşünceyi istikrarlı olarak devam ettirmiştir. Bu dönemde aynı zamanda AK Parti, uluslararası ilişkiler açısından yoğun bir gündem ve küresel değişim ile karşı karşıya kalmıştır (Eren, 2021, s. 14).

Özal döneminde ekonomik alanda ilişkilere öncelik veren Türkiye, AK Parti döneminde ekonominin yanına eğitim, sağlık gibi hizmetleri de dahil etmiştir. Özel eğitim kurumlarının sayısının arttırılması ve devletin eğitim alanındaki sorumluluklarının sivil toplum örgütlerine, piyasaya, cemaatlere bırakılması liberal teorinin eğitime olan desteklerini açıklamaktadır (Ömüroğlu, 2020, s. 86). Bu durum Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin yanında eğitim alanına da yansımıştır. Liberal teori çerçevesinde ele alınan ekonomik anlaşmalar ise Türkiye'nin Merkezi Asya politikasında önemini ortaya koymaktadır.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra serbest piyasa ekonomisine hızlı geçiş yapan ve bölgenin merkezinde olma avantajı ile liberalizm perspektifini benimseyen Kırgızistan, ekonomik yapı ve teorik perspektif açısından Türkiye'nin ve uluslararası kuruluşların destekleri sayesinde kuvvetli adımlar atmaya çalışmıştır. Muhafazakâr

görünümün liberal teori çelişmemesi, AK Parti hükümetinin liberal düşünceyle ilişkilendirilmesini sağlamaktadır. Bu ilişkinin açıklanmasını sağlayan liberalizm unsurları muhafazakarlık ile ortak paydaya sahiptir (Tartılacı, 2016, s. 108). Liberalizmin Türkiye'nin Merkezi Asya politikasında aracı konumda yer alması ve dış politikanın şekillenmesinde rol üstlenmesi, AK Parti dış politikasının dinamik kalmasını sağlamaktadır (Çınar, 2011, s. 13).

AK Parti iktidarı sonrası Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerine ekonomi temelli yaklaştığını dile getirmek doğru olacaktır. Bu anlamda Türkiye'nin AK Parti hükümeti döneminde Asya politikası ve bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerinde siyasi diplomasi, yerini öncelikli olarak ekonomi diplomasisine bırakmıştır (Muharrem, 2010, s. 407).

AK Parti iktidarının ilk hükümet dönemi, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi anlamda zayıf olduğu döneme denk gelmiştir. Bu dönem, aynı zamanda Türkiye'nin AB'ye üye olma çabası nedeniyle dış politikasını liberal teorilere dayandırdığı dönemdir. AB uyum sürecinde politikalarını liberalizmin kavramları arasında yer alan özgürlük, eşitlik, adalet, demokrasi gibi değerler çerçevesinde geliştiren AK Parti, bu değerleri barındıran liberal uygulamaları benimsemiştir (Tartılacı, 2016, s. 108).

Genel itibariyle AK Parti döneminin ilk yıllarında iç siyasette yoğun şekilde benimsenen liberal politikalar şu şekilde gösterilmektedir:

-Para politikaları ile enflasyonun indirilmesi,

-Sosyal yardımların arttırılması,

-Eğitim ve sağlık alanlarında iyileştirmeler,

-Özelleştirmelerin yapılması ve alt yapının gerçekleştirilmesidir. Bu politikalar neticesinde AK Parti liberal değerleri ön plana çıkartma çabası içine girmektedir. Özellikle AK Parti hükümeti ekonomik alanda özgürlük, iktisadi alanda büyüme, makroekonomik istikrar ve mikroekonomik liberalleşme ve özelleştirme vurgularına politikalarında önem vermesi, liberal çizgiyi devam ettirmesini güçlü kılmaktadır (Tartılacı, 2016, s. 123-124).

Görülmektedir ki Türkiye'nin Kırgızistan ile ilişkilerinde ekonomik ilişkilere ve karşılıklı bağımlılığa vurgu yapması, AK Parti iktidarının 2010 yılına kadar liberalizm teorisi ile açıklanabilmektedir.

2.1.2. AK Parti Hükümetinin İnşacılık Bağlantılı Söylemleri

Türkiye'nin AK Parti döneminde karşılıklı çıkarlar doğrultusunda diplomatik misyonları ve dil ile kültürel ortaklıkları inşacılık teorisi ile açıklanabilecek dış politika stratejilerini meydana getirmektedir. Bu strateji diplomatik kimliğe ilişkin subjektif bir algıyı oluşturmaktadır.

İnşacılık perspektifinde yer alan kimlik değişiminden söz edebilmek için öncelikle bölgesel ve küresel anlamda mevcut kimliğin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu bağlamda AK Parti ile birlikte Türkiye'nin yeni oluşumundaki kimlik modern, laik ve muhafazakarlığı meydana getirmiştir. Kimlik üzerindeki bu yeni oluşum dış politikaya önemli katkılar sunmaktadır. Çünkü dış politika, kimlik inşa sürecinin en önemli unsurudur. İnşacı kurama göre kimlik ise çıkarları belirlemektedir. Dış politika ise devlet kimliğinin oluşması, güçlenmesi ve inşa edilmesi aşamalarında çıkar ile birlikte yardımcı unsur görevini görmektedir (Şahin Y. , 2022, s. 2252).

AK Parti hükümeti, iktidar olduğu süreçte demokratik kimliğine karşın Milli Görüş geçmişini reddetmiştir. Özellikle iktidarının ilk yıllarında Türk siyasal sisteminde barışık bir kimlik ile ön plana çıkmıştır. Fakat dönemin muhalefet partileri karşısında güvenlik ve meşrutiyet arayışı konusunda barışık kimlik ile birlikte muhafazakâr demokrat kimliğine büründüğü açıkça görülmektedir (Akpınar, 2015, s. 3)

Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmasıyla ulusal kimliklerini otoriter yönetimler ile inşa etmesi, uluslararası ilişkiler teorileri açısından önem arz etmektedir. İstisnai olarak Kırgızistan'da bu süreç oldukça canlı ve dinamik şekilde görülmektedir. Kırgızistan'da 2005 yılında Lale Devrimi olarak gerçekleşen ayaklanmalar nedeniyle Cumhurbaşkanı Asker Akayev iktidarı son bulmuş ve yerine Kurmanbek Bakiyev getirilmiştir. Bir başka halk ayaklanmanın 2010 yılında gerçekleşmesi ile birlikte Kurmanbek Bakiyev'in ülkeyi terk etmesi ve görevine son verilmesi örnek teşkil etmektedir. Her iki durumda olayların çıkış nedenleri arasında halk ayaklanmalarının ortak özellik taşımasına rağmen, kitleleri harekete geçiren mekanizmaların farklılığı dikkat çekmektedir (Joldoshov, 2013).

AK Parti döneminde 2009 ile 2014 yıllarında varlığını hissettiren kimlik inşası söylemi dış politikada gücünü göstermiştir. Söz konusu dönemde AB politikalarının yoğun yaşanması ve AB'nin temel vizyonunda yer alan kimlik problemlerine ayak uyduran Ak parti iktidarı aşağıdaki konulara odaklanmıştır;

-*Kamu Diplomasisi:* Kamu diplomasisi inşasında verebileceğimiz en temel örnekler ise KDK (Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü), YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) ve TRT'dir.

-*Komşularla Sıfır Sorun Politikası:* Sıfır sorun politikasında yer alan en temel örnek ise "2007 yılında Suriye ile başlatılan diplomatik açılım" ve "2009 yılında Ermenistan açılımıdır.

-*Uluslararası Örgüt kapsamında gerçekleşen etkinlik:* 2009 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesi olması bu etkinlik içerisinde gösterilmektedir.

-*Arabuluculuk:* 2009 yılında Bosna Hersek-Sırbistan arasında Türkiye'nin yaptığı arabuluculuk faaliyeti yer almaktadır.

-*Karşılıklı Bağımlılık:* Karşılıklı Bağımlılık çerçevesinde Serbest Ticaret Bölgesi bu çerçevede yer almaktadır (Eren, 2021, s. 17-18).

> Söz konusu AK Parti ile birlikte barış girişimleri ve bu alana yönelik atılan adımlar kimlik inşa sürecinin nedeni ve sonucu olarak gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin arabuluculuk yaptığı noktalarda gösterdiği yansımalar Davutoğlu'nun bu dönemde yeni Osmanlıcılık politikaları ile birlikte Türkiye'nin bölgede kimliğinin gerek yansıması gerekse de sorumluluklarının sonucu olarak ön plana çıkmaktadır. Kimlik inşa süreci kapsamında AKP ile birlikte, Türk dış politikasının Merkezi Asya politikası üzerindeki değerlendirilmeleri göz önüne alındığında Türkiye siyasetinde ilk defa kendisini sistemin içinden gelmeyen alternatif bir kimlikle tanımlayan bir iktidar söz konusu olmuş ve bu durum, dış politikaya da yansımıştır. Türkiye bu yeni dönemde, Merkezi Asya'ya coğrafi konumu ve stratejik önemi ile birlikte alternatif kimliğini de sunmaya başladığı açıkça görülmektedir (Şahin Y. , 2022, s. 2257-2258).

İnşacı kuramın vurguladığı temel kavramlar arasında gösterilen kimlik ve rollerin kullanımı diplomaside etkin olarak görülmektedir. AK Partinin söylemlerinde Türk dış politikasının daha önceki dönemlerinde coğrafi konum ve jeopolitik kutupları arasında yer alması dezavantaj olarak dış politikada izlenmiştir. Bunu fırsat bilen AK Parti söylemlerinde dış politika ile bölgede etki alanlarının genişletilmesini bir avantaj olarak amaçlamaktadır (Karadamar, 2017, s. 144).

Aynı kültürel kimliğe sahip olanlarla yakın ilişkiler kurma, gelecek hayali ve kendini kendi kültürel grubuna karşı güçlü bir bağ kurma duyarlılığı, Türkiye'nin geçmiş tarihi ve kültürel bağları olan Türk Cumhuriyetlerini yakından ilgilendirmektedir. Bu konu Türkiye ile Kırgızistan başta olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri arasında aidiyet duygusunu yaşatmaktadır. Ancak bu sonuçların toplumsal ayrışmayı arttırması riski öne plana çıkartmaktadır. Kimlik algısındaki bu değişim, sosyokültürel değişimin algısıyla ilişkilidir. Kırgızistan'daki üniversite öğrencilerinin kimlik farkındalığı sosyokültürel değişimin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır (Halis M. , 2015, s. 1200).

Kimlik dışında inşacılık teorileri içinde yer alan dil konusu da kimlik ve aidiyet ile doğrudan bağlantılı olmasından dolayı Merkezi Asya algısını belirleyen faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Çaman, 2013, s. 181). Türkiye'de kullanılan resmi dil olan Türkçe ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin kendi dilleri, Türkçe şeklinde nitelendirilmekte, politikalarında diller arasındaki farklılıklar önemsenmeden tek dil şeklinde algılanmaktadır. Özbekçe yerine Özbek Türkçesi, Kırgızca yerine Kırgız Türkçesi örnek teşkil etmektedir. Ayrıca bu durumu kanıtlayan bir diğer örnek ise Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi gösterilmektedir.

2000'li yıllardan sonra AK Parti'nin dış politika oluşumu söz konusu kimliğin oluşturduğu alanları genişletmiş ve değiştirmiştir. Bunun en temel örneği ise Türkiye'nin AK Parti ile birlikte medeniyet tanımlaması içerisinde sunduğu adımlarıdır. Bu medeniyet ve dış politikanın olgusu AK Parti ile başlayan dönemde Merkezi Asya ile olan ilişkilerde aktif şekilde uygulanmaktadır. "Genişleme dönemi" olarak nitelendirdiğimiz dönemde Davutoğlu'nun kitabında da sunduğu ve Türk dış politikasının eğilimleri arasında da yer alan Yeni Osmanlıcılık kavramı Klasik dış politika kimliğinin bir kolu olarak görülse de Davutoğlu'nun ve AK Parti'nin Türk dış

politikasındaki çizgileri proaktif dış politikayı yansıtmaktadır. Söz konusu proaktif dış politika kimliği jeopolitik alan üzerinde de etki sağlamaktadır. Türkiye'nin hinterlandını yeniden oluşturması ve sınırlar kavramı, Proaktif Dış Politika Kimliğinin yönelimi açıklamaktadır. Bu konuda en temel örnek ise Türkiye'nin, 2008 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konsey üyeliği gösterilmektedir. Ayrıca bu kimliğin içerisindeki en önemli özelliklerden biri de muhafazakâr anlayıştır (Tığlı, 2017, s. 190).

AK Parti kimlik inşa ederken dış politikayı da sıklıkla kullanmaktadır. Dış politika kullanılırken ortak geçmiş, çıkar ve güvenlik kavramları kimlik inşa çerçevesinde yeniden kurgulanmıştır. Yeniden kurgulanan bu temel versiyon içinde yer alan dış politikanın inşacılık üzerindeki kuvvetli etkinliği, AK Parti döneminde görülmektedir (Şahin Y. , 2019, s. 130). Burada AK Parti dönemini de ayırmak gerekmektedir. Çünkü Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'nin inşacılık teorileri yapılarında farklılıklar meydana gelmektedir. Örneğin Gül döneminde Türkiye kimlik tanımlamasında geri kaldığı görülmektedir. Davutoğlu döneminde ise ben-idraki ön plana çıkmaktadır. Ben idraki ise kimlik inşasının kendisi olarak sunulmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan döneminde ise kimlik faktörüne önem verilerek genişletildiği ayrıca çoklu kimlik kavramına yer verildiği görülmektedir. Bakıldığında AK Parti döneminde kimlik inşasının temel varsayımları arasında yer alan medeniyet, İslamcılık, Yeni Osmanlıcılık, muhafazakâr demokrasi sıkça yerini korumaktadır.

2.1.3. Realist Bakış Açısından AK Parti’nin Dış Politikası

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden her biri dinamiklerine göre kimi zaman Rusya kimi zaman da ABD ya da AB eksenli hareket etmişlerdir. Çünkü bölge üzerinde Rusya'nın, ABD'nin, Türkiye'nin ve AB'nin gücü dönem dönem hissedilmektedir. Orta Asya ülkeleri özellikle savunma sanayi konusunda Türkiye ile iş birliği yapma talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, Kazakistan stratejik alanlarda Türkiye ile iş birliği yapmada daha aktif bir politika izlemiştir. Türkiye'nin Libya başarısı, Azerbaycan ile ikinci Karabağ savaşı sürecinde yaptığı iş birliğinin getirmiş olduğu zafer, Türk Dünyasında büyük bir algının oluşmasını sağlamıştır. Bu algı ile birlikte bölge üzerinde Türk Birliğinin kurulması kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Nitekim son zamanda Tacikistan-Kırgızistan arasında yaşanan çatışma sürecinde Türkiye'nin olaya müdahil

olması Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi iş birliğinin gelişmesini ön plana çıkarmaktadır.

Türkiye ile Türk dünyası arasındaki ilişkinin derinlik kazanmasında en önemli faktör, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir güç haline gelmesidir. Bölgede, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik açıdan dünya düzeninde güçlü bir aktör olarak yer alması, Türkiye ile ortak tarih ve kültüre sahip bölge halkının yönünü Türkiye'ye dönmesi için gerekli ortamı oluşturacaktır. Dış politikada paradigma değişimine giderek bölgesel ve küresel sorunlara karşı aktif rol üstelenen Türkiye, alanda elde ettiği tecrübelerle daha detaylı analiz yapabilmekte ve dış ilişkilerinde daha realist politikalar geliştirebilmektedir. Türkiye eskiye nazaran Türk Cumhuriyetleri hakkında daha fazla bilgi ve deneyime sahiptir. Aynı zamanda Merkezi Asya dinamiklerini etkileme gücünü elinde bulunduran Rusya ile ortak zeminde buluşabilmektedir. Bundan hareketle Türkiye'den, ikinci Karabağ Savaşı'nda olduğu gibi Türk Dünyasına yönelik sağlam temellere dayalı ve sonuç odaklı bir politika izlemesi ve bu politikanın da karşılık görmesi hem beklenmekte hem de realizm ile açıklanabilmektedir (Yüce, 2021, s. 51).

Türkiye ise Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde sert güçten ziyade yumuşak güç unsurlarına kültür ve medeniyet kavramlarını ekleyerek 2000'li yıllardan sonra önem vermiştir. Türkiye, AK Parti iktidarı ile birlikte dış politikada yumuşak güç unsurlarını kullanmıştır. Bunlar;

-*TİKA* (Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı): Eğitim, sağlık, altyapı, kültürel ve sanatsal iş birliği, iletişim, insani yardımlar konusunda yardımcı olan dış yardım kuruluşu Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde önemle yerini almış ve Türkiye'nin yumuşak güç diplomasisi olarak yansımıştır.

-*Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Diyanet Vakfı*: Türk modeli olarak uyum gösteren kuruluş din ve eğitim alanlarında faaliyetler sergilemektedir. Örneğin Kırgızistan halkının dini yönden bilinçlenmesine yönelik projelerin geliştirilmesi iki ülke arasında dini kurumların kalıcılığına fayda hazırlayacaktır.

-*TÜRKSOY* (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı): Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ortak kültürlerini gelecek nesillere aktarmak ve birlikteliği güçlendirmek için 1993 yılında kurulmuştur. Kültür ve sanat alanlarında ağırlık olarak faaliyet gösteren kuruluş, AK Parti döneminde de etkin olarak kullanılmıştır.

-*YTB* (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı): 2010 yılında kurulan ve faaliyetlerini sürdüren kuruluş, yurt dışındaki Türk Cumhuriyetleri vatandaşlarına ve Türkiye'de öğrenim gören burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etmeyi ve faaliyet alanlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

-*YEE* (Yunus Emre Enstitüsü): 2007 yılında kurulmuştur. Kuruluşun amacı, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, bu konuda eğitim almak isteyenlere hizmet sunmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırmaktır. Ayrıca Merkezi Asya'da sadece Kazakistan'da ofisi olması göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında kuruluşun Kırgızistan'da gerçekleşen EXPO Turizm Fuarı'nda tanıtım yapması, bölgede alanını genişletmesinde büyük bir adım olarak gösterilmektedir.

-*TRT* (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu): Bu kuruluşun Türk Dünyasında en önemli adımı internet üzerinden Türk Lehçeleri sözlüğünü açmasıdır.

-*Anadolu Ajansı:* Türk Cumhuriyetleri arasında sadece Özbekistan ve Kazakistan'da temsilcisi bulunmaktadır. Diğer kuruluşların çalışmalarını farklı dillerde yansıtmaktadır.

-*Öğrenci Değişim Programları ve Eğitim Kurumları*: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu üniversiteler Türkiye'nin dış politikada yumuşak güç unsuru olarak aktif rol oynamaktadır. Kültürel ve tarihi yakınlık bağı bulunan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, sorunlarla ilgilenilmesi, yumuşak gücün önemli kaynakları olan kültür ve değerlerin kullanılması, Türkiye'nin yumuşak güç olma arzusunu göstermektedir. Bununla birlikte karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı çıkar ilişkileri, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde sert güç unsurunu arka plana atmaktadır. Merkezi Asya bölgesi ise Türkiye için yumuşak güç açısından en önemli bölgesi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Türkiye, bölgeye yönelik ilgi göstermek ve politika üretmek durumunda kalmıştır.

2005 yılında gerçekleşen Lale Devrimi'nde Akayev rejiminin düşmesi ile birlikte bölgedeki dış politika realist temeller üzerine oturmaya başlamıştır. Rusya, ABD, Avrupa ülkelerinin hiçbirinin Akayev'e destek vermemesi buna örnek olarak açıklanmaktadır. Realist anlayış çerçevesinde siyasi nedenler ekonomik nedenlerden üstün kabul edilmektedir. Çünkü siyasi nedenler içerisinde sert ve yumuşak güç

kavramları diplomasinin en temel göstergeleridir. Ayrıca Kırgızistan'da 2010 yılında gerçekleştirilen devrimde Rusya'nın medya yoluyla Bakiyev'i kötülemeye ve sert bir şekilde eleştirmeye başlamasından sonra elit tabakanın Rusya'nın yanında ve Bakiyev'in karşısında yer alması realizmin açıklamalarına açık bir gösterge olmuştur (Yegenov, 2018, s. 28).

Gelişmeler sonucunda Kırgızistan'da iktidara gelen yeni siyasi oluşumların Türkiye ile ilişkileri yoğun şekilde ilerletmeye başlaması realizm ile açıklanabilir. Bu süreçte Kırgızistan'ın demokratikleşme sürecinin gelişmesi ve parlamenter sisteme geçmesi Türkiye ile olan ilişkilerdeki faaliyetleri hızlandırmıştır. İlişkilerdeki hızlı gelişmeler çerçevesinde AK Parti iktidarı ile başlayan dönemde karşılıklı ziyaretlerin gerçekleşmesi ve ziyaretlerin sonunda siyasi, ekonomik ve kültürel anlaşmaların meydana gelmesi realizmin dış politika üzerinde yarattığı etkiye örnek olarak görülebilir.

2.2. AK PARTİ DÖNEMİ İLE BİRLİKTE KIRGIZİSTAN'DA YAŞANAN DEVRİM SÜREÇLERİ

Türkiye'nin bölgeye olan yaklaşımı dışında Kırgızistan'ın Merkezi Asya'da konumu sebebiyle ABD, Rusya ve Çin'in varlık göstermesi, diplomaside yaşanan hareketliliği kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla ABD, Rusya ve Çin'in Merkezi Asya politikalarında stratejik bölge olma dezavantajı ve bölgesel güvenlik politikalarının temel taşı olması sayesinde Kırgızistan, AK Parti dönemini kapsayan süreçte yoğun iktidar mücadelesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu mücadele 2005, 2010 ve 2016 yıllarında devrimin meydana gelmesine olanak sağlamıştır (Bingöl, 2007, s. 4).

AK Parti dönemine tekabül eden devrimleri açıklamadan önce Kırgızistan'ın devlet başkanlarını öne çıkarmak daha anlamlı olacaktır. Bağımsızlığını kazanmasından sonra 1991 yılında Parlamento seçimlerini kazanan Askar Akayev, Lale Devrimi ile görevi son bulmuştur. Askar Akayev'den sonra Mart 2005 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerini alarak yönetime Kurmanbek Bakiyev gelmiştir. Bakiyev, 2005-2009 tarihleri arasında Kırgızistan Halk Hareketi ile yönetimini sürdürürken 2009-2010 yılları arasında ise AK Yol yönetimi ile devlet başkanlığını devam ettirmiştir. Nisan

2010 tarihinde ise Yağma devrimi ya da Kırgızistan devrimiyle görevi son bulmuştur. Ardından ise geçici hükümet olarak Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi ile yönetime geçen Roza Otunbayeva, Aralık 2011 yılında görevi son bulmuş, Kırgızistan Sosyal Demokrat Parti ile Aralık 2011 tarihinde Almazbek Atambayev devlet başkanlığı görevine gelmiştir. 2016 yılına gelindiğinde Kırgızistanda Atambayev'e karşı büyük protestoların gerçekleşmesi bölgede hareketlilikler meydana getirmiştir. Bu hareketlilikler 2017 yılına kadar gergin şekilde devam ederken 2017 yılı parlamento seçimleri devrimin son bulmasında önemli katkılar sunmuştur. 2017 yılı parlamento seçimleri ile Atambayev'den sonra Cumhurbaşkanlığı görevine Kırgızistan Sosyal Demokrat Parti yönetimi ile Sooronbay Ceenbekov gelmiştir. 2020 yılı geldiğinde ülkede meydana gelen krizlerden sorumlu olmak istemeyen ve halkına ateş eden cumhurbaşkanı olarak hatırlanmak istemem diyerek görevinden istifa eden Ceenbekov yerine Sadır Caparov gelmiştir. Görüldüğü üzere Kırgızistan'da yaşanan devrimlerin bölgesel anlamda meydana getirdiği etki, dış politikaların oluşturulmasında kuvvetli etken olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.1. Lale Devrimi

Lale Devrimi, 22 Şubat-13 Mart 2005 tarihlerinde Kırgızistan'da parlamento seçimlerinin ardından Cumhurbaşkanı Askar Akayev'e karşı halk tarafından protesto olarak gerçekleştirilen olaylar şeklinde adlandırılmaktadır (Tursunaliyev, 2010, s. 81). Lale devrimi, gerçekleşen diğer renkli devrimler ile kıyaslandığında daha fazla şiddet içeren öneme sahiptir. Bu önem protestocuların farklı renklerde isim kullanmalarına neden olmaktadır. Gürcistan'da ve Ukrayna'da yaşanan sivil devrimlerin sonucunda meydana geldiği ifade edilen Lale Devrimi ile birlikte dönemin devlet başkanı Askar Akayev, 2004 tarihinde Gürcistan ve Ukrayna'daki devrimlerin Batılı sponsorlarını dile getirmiş, Merkezi Asya'da gerçekleşen devrimlerin arka platformunda yer alan ABD ise Kırgız muhalefetini açıkça desteklemiş ve bölgede varlığını Kırgızistan ve diğer devrimler üzerinden korumuştur (Bozkurt, 2006, s. 118). Ayrıca söz konusu devrimlerin başarılı şekilde sonuçlanması Kırgızistan'ın demokrasi ile mücadelesinde önemli bir etken olarak görülmektedir. Dolayısıyla Lale devrimi öncesi iktidarın siyasi, liberal ekonomi ve politik nedenler ile başarı sağlayamaması neticesinde başarılı olması önemli unsurdur.

Söz konusu Cumhurbaşkanı Askar Akayev'e karşı halk tarafından yapılan protesto Lale Devrimi'nin sosyal nedenleri arasında yer alan en önemli yansımasıdır. Akayev'in ailesinin zenginleşmesi ve halkın fakir hale gelmesi, sosyal yapının bozulmasına büyük etken sağlamaktadır. Bu sonuç itibarıyla Lale Devrimine önemli katkı sağlayan sosyal nedenler dışında ekonomik nedenler de önem arz etmektedir. Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra 2005 yılına kadar sürekli dış ticaret açığı vermesi, yeterli sanayinin oluşmamasına neden olmuş ve işsizlik oranları yükselmiştir. Bu sebeple istihdam sağlanamamış ve kayıt dışı ekonomi ülkede yaygın hale gelmiştir. Dolayısıyla hem sosyal hem ekonomik nedenler Lale Devriminin yaşanmasına büyük katkı sunmuştur.

Şekil 1. Lale Devrimi

Kaynak: (Güleç, 2016, s. 2)**.**

Kırgızistan'da devrim ile birlikte gelen yeni hükümet, ülkede güvenlik ve istikrarı sağlamak için her türlü çabayı sarf ederken, bölgesel dengeler açısından devrimlerin sonuçları ve etkileri devam etmiştir. Dolayısıyla Kırgızistan'daki potansiyel gelişmelerin bölgesel güvenlik açısından önemi büyüktür. Çünkü Çin'e olan yakınlığı, ABD ve Rusya'nın askeri üslerini barındırması önemli stratejik bir statüye sahip olmasını göstermektedir. Böyle bir stratejik statüye sahip olan bölgede oluşan sivil devrim, bölgesel dengeler üzerinde temel bir öneme sahipti. Bu açıdan Lale Devrimine karşı olan Rusya, Çin gibi bölgesel güçlerin yanı sıra süper güç ABD'nin de Lale Devrime yaklaşımları gittikçe önem arz etmiştir. Kırgız devriminin başarısı diğer Türk Cumhuriyetleri için de örnek olmuştur (Bozkurt, 2006, s. 119). Lale Devriminin başarılı sonuçlanması ile Kurmanbek Bakiyev Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Anayasa reformu ile yolsuzlukla mücadele konusunda protestolar düzenlenmiş, ardından 2007 yılında

anayasa değişiklikleri onaylanmıştır. Ayrıca 2007 yılı parlamento seçimlerinde hile ve yolsuzlukların gerçeklemesi ile Bakiyev tekrardan Cumhurbaşkanı seçilmiş ve görevini icra etmiştir.

2.2.2. Nisan Devrimi

Yolsuzlukların ve enerji fiyatlarının artması neticesinde Kırgızistan'ın güneyinde yaşanan etnik çatışmaların ve Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in görevden uzaklaştırılmasına yönelik protestoların gerçekleşmesi sonucu Yağma veya Nisan Devrimi olarak adlandırılan Kırgızistan devrimi Nisan 2010 tarihinde gerçekleşmiştir. Gerçekleşen devrim geçici hükümetten sonra parlamento seçimlerini kazanan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev tarafından demokrasinin ve yoksullaşmanın en etkin kazancı olarak değerlendirilmiştir. Kırgızistan devrimi sonrası iktidarın devrilmesiyle Roza Otunbayeva başkanlığında geçici hükümet kurulmuş, parlamenter yönetim sistemine geçişi sağlayan anayasa referandumu yapılmıştı. Otunbayeva, geçiş döneminin sonunda barış yoluyla iktidarı cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Almazbek Atambayev'e Aralık 2011 tarihinde devretmişti. Dolayısıyla Kırgızistan'da yaşanan siyasi kaos ile birlikte ülkede yaşanan gerginliğin ardından eski Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in ülkeyi terk etmesi ve geçici yönetimin kurulması, farklı gruplar arasındaki etnik çatışma riskini ne yazık ki ortadan kaldırmaya yetmedi. Nisan 2010 tarihinden beri ülkede çözülemeyen siyasi sorunlar Özbekler ve Kırgızlar arasındaki etnik gerginliğin sıcak çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır (Tursunaliyev, 2010, s. 86). Söz konusu çatışmalar iktidar değişimine yol açan devrimin belirgin göstergelerinden biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Netice itibariyle bağımsızlıklarından sonra başkanlık sistemine göre yönetilen Kırgızistan, 2005 ve 2010 yıllarında büyük bir devrim yaşamış ancak çok geçmeden her bir devrimin aslında iktidarın küçük gruplar tarafından gasp edilmesi girişimi dışında bir şey olmadığı açıkça öne çıkmıştır. Bunun üzerine iktidar değişimi parlamenter sisteme geçişi kolaylaştırmıştır. Resmiyette her ne kadar parlamenter bir sisteme sahip gibi görünse de Kırgızistan'ın aslında cumhurbaşkanı tarafından idare edilen bir ülke olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Kırgızistan'ın en önemli ekonomik ve stratejik ortağı olan Rusya, iktidara hangi grup gelirse gelsin Kırgız siyasetinde kendisiyle

çalışmak isteyen siyasi aktörleri her zaman bulacağından emindir. Nitekim Rusya'nın 2005 ve 2010 yıllarında Kırgızistan'da iktidarlar değişirken önceki yönetimlerle ilişkilerini bozmadan yenileriyle yakın ilişkiler geliştirmesi, bu durumun en açık göstergesi olmuştur (Akhiyadov, 2020, s. 4). Ayrıca ABD ve Çin'e nazaran bölgede varlığını daha fazla koruyan Rusya, Kırgızistan'daki gelişmelerin ülke üzerindeki uluslararası güçler dengesini değiştirmeyeceğinden emin bir şekilde adımlar atmaktadır.

Şekil 2. 2010 Kırgızistan Devrimi

Kaynak: (Vikipedi, 2017, s. 1)**.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AK PARTİ DÖNEMİ TÜRKİYE VE KIRGIZİSTAN İLİŞKİLERİ

1990'lı yıllarda terör olayları ve siyasi istikrarsızlıkların artması, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında 2001 yılında yeni bir ekonomik krizin gerçekleşmesi ile birlikte Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin iç politikalarında farklılıklara neden olmuştur. Bu farklılıklar ise Kasım 2002 yılında genel seçimleri kazanan AK Parti hükümetinin oluşturduğu ekonomik ve siyasi politikalarıdır. AK Parti hükümetinin yeni gelen bu ekonomik ve siyasi politikaların esas amaçları arasında ise sürekli olmamak kaydıyla barış, hoşgörü, iyi komşuluk ve karşılıklı saygı çerçevesinde geleneksel anlayış ve değerler yer almaktadır (Topsakal, 2021, s. 81). AK Parti hükümeti 1990'lardan farklı bir Merkezi Asya politikası meydana getirmiştir. Bu farklı oluşumun en belirgin örneği ise Türk Cumhuriyetlerine karşı ağabeylik yaklaşımından vazgeçmesidir. Vazgeçtiği yaklaşımının yerine karşılıklı çıkar ve eşitlik ilkesi gelmektedir. Bu süreç zarfında Türkiye, Türk Cumhuriyetleriyle ortak paydalarını sürdürmek için yumuşak güç unsurlarını ve kurumlarını kullanmıştır. Başta TİKA, TÜRKSOY olmak üzere diğer kurum ve kuruluşları kullanan Türkiye, iş birliğinin arttırılmasını hedeflemektedir. Türkiye, bu dönemde bölgede olan varlığını fazlasıyla korumaya çalışmakta ve ikili ilişkilerini daha sık arttırmayı amaçlamaktadır. Bunun yanında en önemli prensipleri ise komşu ve çevre ülkeler olmak üzere Türkiye'nin yakın kıta havzalarında çok yönlü ve proaktif politika izlenmesi olmaktadır (Muharrem, 2010, s. 401). Turgut Özal dönemine göre, bu dönemde daha planlanmış adımlar atmıştır. Bu adımların en önemli örneği ise Turgut Özal döneminde, dış politika konusunda etkili organların gazeteci ve iş adamlarının olmasıdır. AK Parti döneminde ise bu organlar hem gazeteci ve iş adamları hem de akademisyenlerdir.

AK Parti dönemi ile birlikte Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine karşı adımları ve tavrı ikili ilişkilerde büyük bir önem teşkil etmektedir. Türk Cumhuriyetleri içerisinde bölgenin merkezinde bulunan Kırgızistan'ın genel durumu ve Türkiye'nin bölgede ilişkilere merkezden başlaması Türk dış politikasının hareketliliğini meydana getirmektedir. Serbest piyasa ekonomisini benimseyen ve geçiş yapan Kırgızistan, diğer Türk Cumhuriyetleri gibi altın haricinde diğer zengin yer altı kaynaklarına sahip

değildir. Bu dezavantajını avantaja döndürmek için bölgede demokrasi ülkesi olma çabalarını arttırmış ve IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların öncülüğünde ekonomik reform programlarını uygulayarak gelişim göstermiştir (Yüce, 2022, s. 24).

Türkiye ile diplomatik ilişkilerde model ülke vurgusu aynı zamanda ekonomik alanı da kapsamaktadır. Serbest piyasa ekonomisine geçişte bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye modeline ihtiyacı oldukça kuvvetliydi. Diplomasi ile birlikte gelen ekonomik ilişki Türkiye'nin hem Merkezi Aya politikasına yön vermiş hem de Türkiye'nin bölge de gücünü vurgulamıştır. Bu durumda Batı'nın Türkiye'ye olan desteğini de göz ardı etmememiz gerekmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik ilişkilerinde özel sektörler sayesinde gerçekleşen yatırımlar, enerji ithalatı ve uluslararası girişimler önemli noktalarda karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'deki 2001 ekonomik krizi döneminde dalgalı seyreden Türkiye-Merkezi Asya ekonomik ilişkileri, kriz sonrasında 2003 yılından itibaren artış sağlandığı açıkça görülmektedir. Ekonomik ilişkilerde Kırgızistan'ı baz aldığımız da ise ekonomik ilişkilerin, Kırgızistan da yaşanan iç sorunların yarattığı etkisi ve ihracat potansiyeli nedeniyle düşük şekilde ilerlemesi arka plana atılmayacak konudur.

AK Parti ile birlikte siyasi ve ekonomik ilişkilerde yaşanan yeni gelişimin yanında kültürel ilişkilerin yer alması dış politikanın güçlü unsurlarını göstermektedir. Türkiye ile Kırgızistan arasında kültürel ilişkileri kapsayan eğitim alanında gerçekleşen iş birliğinin hukuki altyapısını, 28 Haziran 1996 tarihinde bakanlık düzeyinde imzalanan Eğitim ve Bilim Alanlarında İş Birliği Anlaşması oluşturmaktadır. Bununla birlikte iki ülkeyi de yakından ilgilendiren Manas Üniversitesi, 1995 tarihinde imzalanan iş birliği antlaşmasıyla kurulmuş ve aynı yılda faaliyete geçmiştir. Ak Parti hükümeti ile birlikte imzalanan iş birliği antlaşması genişlemiş ve öğrenim gören öğrenci sayısı arttırılmıştır. İki ülke ilişkilerini derinden etkileyen bağlarda Türkiye'nin Merkezi Asya'daki en önemli avantajını kuşkusuz tarihi ve kültürel bağları meydana getirmektedir. 1992'den itibaren bu sosyokültürel bağların güçlendirilmesine yönelik oluşturulan kuruluşlar ve projeler, 2000'lere kadar etkinliğini korumuş ve önemle yerini almıştır. Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde kuruluşların ve projelerin başarısız olması ve hedeflenen projelerin yetersiz kalması, Türkiye'nin sosyokültürel bağlarının gelişmemesine neden olmuştur. AK Parti iktidarı ile birlikte Merkezi Asya'ya yönelik sosyokültürel politikalar, 1990'ların sonunda oluşan hayal kırıklığını telafi etmede

önemli avantaj sağlamaktadır (Düğen, 2013, s. 131). Türkiye'nin Merkezi Asya'daki sosyokültürel ilişkilerini TÜRKSOY, TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar, TRT, Yunus Emre Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ve sivil toplum kuruluşları ile yardımlaşma dernekleri yürütmektedir. Bu çerçevede sosyokültürel ilişkilerde üç ana başlık öne çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi eğitimdir. Diğeri ise temel ihtiyaçlara yapılan yardımlardır. Sonuncusu ise konut inşası ve tarihi eserlerin restorasyon çalışmalarıdır. Sosyokültürel ilişkilerin en önemli unsuru olan eğitim alanlarında TİKA'nın faaliyete geçirdiği kültür merkezleri, Türkoloji projesi ve mesleki eğitimleri güçlü örnekleri oluşturmaktadır. Eğitim alanında gerçekleşen diğer girişim ise Türk Konseyi tarafından gerçekleştirilen Türk Akademisi'dir. TİKA'nın yanında TÜRKSOY'un önemini de belirtmek gerekmektedir. Çünkü kültür ve sanat alanında yarışmalar, festivaller, kongreler, resim sergileri ve Türk Dünyasında yer alan önemli kişileri anma adına toplantılar düzenlemiştir. Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinin eğitim alanını yakından ilgilendiren kültürel izlenimlerin gelişmelerine bakıldığında önemli kuruluşlar söz konusu olmaktadır. Bunlardan ilki ise Türk Dünyası Kültür Başkenti uygulamasıdır. Bu uygulama, 2010 yılında düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesi'nde TÜRKSOY önerisiyle 2012 yılından itibaren yapılmaktadır.

Tablo 4. Türk Dünyası Kültür Başkentleri Uygulamaları

YIL		
2013	TÜRKİYE	ESKİŞEHİR
2018	TÜRKİYE	KASTAMONU
2019	KIRGIZİSTAN	OŞ
2022	TÜRKİYE	BURSA

Kaynak: (Ertürk, 2020, s. 307)

Bu uygulama aynı zamanda kültürel yönden şehirleri birbirine yakınlaştırmaktadır. Bu açıdan AK Parti hükümetinin Merkezi Asya'nın geride kalan unutulmuş kardeşliğini Turgut Özal ve Süleyman Demirel'den sonra hızlandırması, Türk dış politikasında büyük bir travma meydana getirmiştir. Nitekim bakıldığında Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri kültürel mirasın çok özel kalıntıları olarak günümüze ulaşmıştır.

Kültürel ilişkiler zaman içerisinde güç kazanarak diplomaside yerini her daim korumaktadır. Örneğin; Büyük Öğrenci Projesi, Mevlana Değişim Programı ve staj programları kapsamında üniversiteler arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimi, Türk okulları, Din, Türk Dizileri, Çeviriler ve Medya'nın kültürel diplomaside yer almasıdır. Kültürel diplomasi kesiminde 2009 yılında hayata geçirilen TRT Avaz ilişkilerdeki en önemli etkendir. Ayrıca din konusunda cami, ibadethane, mescit gibi eserler yapılması ortak değerleri zirveye taşımaktadır. Örnek olarak Bişkek Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi Camisini vermek mümkün olacaktır. Türk okulları kapsamında Bişkek Türk İlkokulu, Bişkek Türk İmam Hatip Ortaokulu, Kırgız Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi, Cumhuriyet Yetenekli Çocuklar Kırgız Türk Anadolu Lisesi, Bişkek Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi'nin Kırgızistan da kurulması önem arz edecek birtakım örneklerdir. Kültürel diplomaside yer alan Dünya Göçebe Oyunlarının ilk defa 2014 yılında Kırgızistan'ın önerisi ile gerçekleşmesi Türk kültürünün ve geleneksel sporların, gelecek nesillere aktarılmasında aktif rol oynamaktadır. Kültürel diplomasiye katkı sağlayan diğer örnekleri incelediğimizde Türk Dünyası Kültür Başkenti, anma etkinlikleri, Nevruz gibi uygulamalar karşımıza çıkmaktadır (Topsakal, 2021, s. 115). Dolayısıyla ilişkilerin ivme kazanmasına neden olan kültürel diplomasi sayesinde Kırgızistan medyasında Türkiye algısının arttığı açıkça görülmektedir.

AK Parti iktidarı döneminde Cumhurbaşkanı ve Başbakan düzeyinde yapılan karşılıklı ziyaretler, Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde iş birliğini derinleştirmektedir. İş birliğini derinleştiren ziyaretlerde reformlar aracılığı ile istikrar sağlanmaya çalışılmış, ekonomik alanda yapılan yatırımlar artmaya başlamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in 2011 yılında demokratik geçiş süreci ile devlet başkanı olması, Kırgızistan'ın gelişimdeki en önemli adımlar olarak yansımaktadır (Bostancı, 2016, s. 193). Atambayev'in göreve gelmesinden sonra ilk resmi yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapması ve Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi toplantılarının gerçekleşmesi Kırgızistan için önemli bir adım sayılmaktadır. Bu dönem itibariyle iki ülke arasında sorun teşkil edecek konular yer almamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin izlediği çok taraflı politikalar hem Kırgız diplomasisi içerisinde hem de Türk Konseyi, Türk Dünyası oluşumlarında yer alması herhangi bir sorun teşkil etmeyi önlemektedir. Türkiye'nin çok taraflı politikaları uygulamasının yanına Kırgızistan'ın

diplomatik ve ekonomik kalkınmalarındaki dönüşümüne verdiği katkı, AK Parti iktidarının bölgeye olan önemini göstermektedir.

3.1. DURAKLAMA DÖNEMİ

AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk dış politikası yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönem ile birlikte Türk dış politikası batıcı ve statükocu eğilimden uzak bir diplomasi ile adımlar atmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında AKP yönetiminde ekonomik büyüme ve görece siyasi istikrar sürenin katkısı söz konusu olmuştur. Türkiye, bu dönemde çok yönlü dış politikasıyla bölgede hem maksimum seviyede imkanlardan yararlanmak istemiş hem de daha fazla söz sahibi olabilecek gücü elde etmeyi hedeflemiştir (Kaya E. , 2015, s. 72-73).

AK Parti hükümetinin AB üyeliği ve Merkezi Asya'ya uzanan geniş alandaki topraklar üzerinde güvenlik, istikrar, dostluk ve iş birliğini genişletme hedefi, öncelikli dış politikasını oluşturmaktadır. Söz konusu bu dış politikanın yanında AK Parti ile birlikte Türkiye'nin Asya'ya olan temelleri, ekonomi üzerine kurulmuştur. Bu duruma verilebilecek örnek ise dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2003 yılında yaptığı Türk Cumhuriyeti gezisinde ekonomik ilişkilere vurgu yapmasıdır (Hacıoğlu, 2017, s. 52).

Kasım 2002 yılında AK Parti hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler canlanmaya başlamıştır. İlişkilerin canlanması Türkiye'yi Özbekistan ve Kırgızistan haricindeki diğer Türk Cumhuriyetleri ile enerji ve ticarete dayalı politikalara itmiştir. Ancak belirtilmelidir ki bu ekonomik politika Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan dışındaki diğer Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsamamaktadır. Çünkü bu ekonomik politika Hazar Denizi'ne kıyı olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ilişkilerine ortam hazırlamıştır. AK Parti iktidarı döneminde 2007 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Abdullah Gül ile birlikte Türkiye ile Hazar Denizi'ne kıyısı olan ülkeler arasındaki ilişkiler artmaya başlamıştır. Abdullah Gül'ün göreve gelmesiyle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a ziyaretler bu durumun temel göstergesidir (Yalçınkaya F. , 2010, s. 7).

Gerçekleşen ilk ziyaretin ardından Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türkiye'nin Merkezi Asya'ya yönelik dış politikasını icra ederken küresel ekonomi ve siyasi ağırlık merkezlerinin Merkezi Asya'ya kaydığını aktif şekilde dile getirmektedir. Bu durumu

dile getirmesindeki neden ise Türk Cumhuriyetlerinin özellikle bölgenin merkezi konumunda yer alan Kırgızistan'ın bölgedeki dengeli politikalarına yön verdiğinden kaynaklanmaktadır. Kalkınma stratejisi içerisinde Türk Cumhuriyetlerinin bölgedeki etkin konumu ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkileri önemli rol üstlenmektedir. Bu dönemde Türkiye, diğer Türk Cumhuriyetleri gibi, Kırgızistan'ın da uluslararası alanda yer edinebilmesi için önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Kırgızistan'ın BM, AGİT, Ekonomik İş Birliği Teşkilatı kuruluşlara üye olmasına katkı sağlamış, BİO (Barış İçin Ortaklık) programına katılmasına destek vermiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Kırgızistan'a verdiği destek ve katkılar sürekli ivme kazanmıştır. Bu husus anlaşmaların ve iş birliklerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle en önemli ve dış politikaya şekil veren antlaşmalardan ikisi 1997 ve 1999 yılında gerçekleşmiştir. Bir diğer antlaşma ise 2011 yılında Abdullah Gül dönemi ile imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği anlaşmasıdır (Zakir, 2021, s. 56). Kırgızistan ile imzalanan bu anlaşmanın en önemli noktası ise Manas Askeri Hava üssünün havalimanına dönüştürülmesinde Türkiye'nin yer almasıdır. Nitekim anlaşmaların imzalanması ile karşılıklı iş birliğini devamlı hale getirmek, Kırgızistan'ın iç diplomasideki olumsuz istikrarın yok olmasına, demokraside tecrübesini yükseltmesine ve kurumsal alt yapının güçlendirilmesine bağlıdır.

AK Parti iktidarı öncesinde yaşanan ekonomik kriz çerçevesinde Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkileri 2003 yılı itibariyle artış sağlamıştır. Bu artış 2010 yılına kadar ihracat ve ithalata yansımaktadır. Örneğin; "*Kazakistan'a yapılan ihracat sonuçları 160 milyon dolardan 820 milyon dolara, Türkmenistan'a yapılan ihracat sonuçları ise 110 milyon dolardan 1.1 milyar dolara, Özbekistan'a ise 93,7 milyon dolardan 283 milyon dolara, Kırgızistan'a 24 milyon dolardan 129,3 milyon dolara ve Tacikistan'a da 11 milyon dolardan 144,1 milyon dolara yükseldiği açıkça görülmektedir"* (Aydıngün & Balım, 2012, s. 521). Özellikle Kırgızistan'da, siyasi istikrarsızlığın yaşanması ekonomiye büyük etkisi olmaktadır. Bu durum ihracat değerlerinin düşmesine neden olmaktadır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinde ithalat değerleri incelendiğinde; Kırgızistan ile ticari ilişkilerin, ülkede yaşanan siyasi gerilim nedeniyle düşük seyrettiği görülmektedir. Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan ile ikili ekonomik ilişkilerde büyük oranda artış meydana gelmektedir. Nitekim enerji ticareti bu durumun önemli

nedenidir. Ancak Türkmenistan ile ilişkiler beklenen seviyenin altında kalmıştır. Ekonomik ve siyasi ilişkilerin seyir ettiği bu dönemde Kırgızistan'da 2005 ve 2010 yılında yaşanan renkli devrimler Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde duraklamaya neden olmuş ve ikili ilişkilerde beklenen düzey, 2010 yılı itibariyle gelişme göstermeye başlamıştır. Bu sebep ile söz konusu dönem duraklama dönemi olarak adlandırılmıştır.

Türkiye'nin bölgede sağladığı ekonomik ve siyasi güç, Kırgızistan'ın iç sorunları açısından kolay çözümlenmesini sağlayan kuvvetli etken olmaktadır. Bu etkenlerin başında yapılan karşılıklı ziyaretleri örnek vermek mümkündür. Diğer dönemlerde de bahsedildiği üzere duraklama döneminde Kırgızistan ile ilk temas, Kırgız Cumhuriyeti Başbakanı Nikolay Tanayev'in Erdoğan'ın davetlisi olarak Türkiye'ye gelmesidir. Bu ziyaret sırasında uzun vadede olmak üzere ekonomik iş birliğine yönelik faaliyetler dile getirilmiş ve Karma Ekonomik Konsey Protokolü imzalanmıştır (Aydıngün & Balım, 2012, s. 510). Daha sonra Ağustos 2003 tarihinde iki ülke arasında "*Bayındırlık İşleri ve Konut İnşaatı Alanında Ortak Anlayış ve İş Birliği Anlaşması*" imzalanmıştır (Aydıngün & Balım, 2012, s. 511). 5 yıl boyunca geçerli olacak bu anlaşma, her iki ülkede inşaat ve projelerin planlanmasında, tabii afetler, arsa ve arazi araştırmalarında iş birliğinin sağlanmasını meydana getirmektedir. Bu anlaşma içerik bakımında zayıf bir anlaşma olarak değerlendirilebilir fakat iki ülke arasındaki ilişkilerin istikrarı ve çok boyutta nitelik kazanması için değerli olarak görülmelidir. Nitekim iki ülke arasında ilişkileri etkileyen FETÖ unsuru bürokrasiden eğitime kadar birçok alanda yer alması, ilişkilerde istikrarın ivme kazanmasını son derece etkilemektedir (Yüce, 2022, s. 37).

Duraklama dönemi ile Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık döneminde yer alan 2005 yılında Kırgızistan'da Akayev'e yönelik başlatılan devrim hareketi, Türkiye'yi tarafsız kalmaya mecbur bırakmıştır. Söz konusu Kırgızistan yönetiminde gerçekleşen değişim sonrası, AK Parti hükümeti içerisinde yer alan Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulunarak ilk temasları gerçekleştirmiştir. Devrim sonrası göreve gelen Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in Ağustos 2005 yılındaki yemin törenine ise Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün katılması, ikili ilişkiler de yeni dönemi inşa etmeye başlamıştır. Bakiyev'in göreve gelmesi ile birlikte Kırgızistan'ın demokratik reform sürecine gereken desteği vereceğini dile getirmektedir. Ancak Bakiyev'in baskıcı rejimi Kırgızistan'a karşı tedirgin bir ortam meydana getirmektedir. Türkiye'nin Kırgızistan'a verdiği diplomasi

desteğinin Kırgızistan'ın iç karışıklığını engelleme de yetersiz kaldığı açıkça görülmektedir. Nitekim bu konunun ilk örneği duraklama dönemi içerisinde gerçekleşen renkli devrimlerdir. AK Parti dönemi ile birlikte yaşanan ve 2005 yılında Kırgızistan'ın iç siyasi karışıklıklarda meydana gelen renkli devrim Türkiye'nin ikili ilişkilerdeki tavrı açısından son derece önemlidir.

Askar Akayev'in ailesi ile birlikte ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı, Kırgızistan'da bu terk edilişin Lale Devrimi'nin yaşanmasına imkân sunması ve sonrasında Türkiye'nin Kırgızistan'da oluşacak siyasi gelişmeleri takip etmesi, oluşacak yeni yönetimi desteklemeyi uygun görmüştür. Gelişmelerden kısa bir süre sonra, Mayıs 2005 tarihleri arasında Kırgızistan'a giden Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, yanında insani yardımda götürmüştür. İkili ilişkilerde iş birliğinin artarak devamına yönelik verilen mesajlarla birlikte, Kırgızistan'daki Akiyev'den sonra Bakiyev yönetiminin, iki ülke ilişkilerinin Akayev döneminde şekillenen "Ebedi Dostluk ve İş Birliği Anlaşması" (1997) ve "Türkiye ile Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla Elele" (1999) anlaşmaları çizgisinde devam edeceği bildirilmiştir (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 512). Bu anlaşmaları takiben Kurmanbek Bakiyev 5 Eylül 2006 tarihinde Ankara'ya ziyarette bulunarak özellikle insan ticaretinin önlenmesi hususunda iş birliğinin yapılması ve vize işlemlerinde kolaylıkların sağlanmasında adımlar atılmasını öne çıkarmıştır. 2005 yılında yaşanan siyasi gerilimlerin ardından 2008 yılında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Parlamento Başkanları 1. Konferansının yapılmasıdır. Konferansın sonunda *"Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesine (TÜRKPA) Dair İstanbul Anlaşması"* imzalanmıştır (Durmuş & Yılmaz, 2012, s. 512). Bu anlaşma ile birlikte TÜRKPA kurulmuş ve AK Parti döneminde en önemli diplomatik kuruluş olarak ön plana çıkmaktadır. Kuruluşun en önemli görevleri ise üye olan ülkelerin yasamaları, kültürel ve tarihi değerleri, sanat ve edebiyatlarının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Kuruluşun oluşturulduğu aynı ay içinde dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Tacikistan ve Kırgızistan'a ziyarette bulunmuştur. 29 Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı Ali Babacan, gerçekleştirdiği bölge ziyareti sırasında Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev, Başbakan İgor Çudinov ve meslektaşı Ednan Karabayev ile görüşme gerçekleştirmiştir. Kırgız Cumhurbaşkanı Bakiyev'in, ülkesinin Türkiye`ye uluslararası destekleri konusunda güçlü vurgular yaptığı ziyaret sırasında,

Kırgızistan'ın, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyine seçilebilmesinde oy kullandığı hatırlatılarak uluslararası teşkilatlarda Türk-Kırgız iş birliğinin devamından yana olunduğu, bunun göstergesi olarak da Kırgızistan'da KKTC'nin bir ofisinin açık bulunduğu dile getirmiştir (Aydıngün & Balım, 2012, s. 514). Dile getirilen başka bir mesaj ise Türkiye vatandaşlarına sağlanan, Kırgızistan'a otuz güne kadar vizesiz giriş yapabilme kolaylığının daha da artırılarak bu sürenin altmış güne çıkarılacağıdır. Kırgızistan tarafı, Dağlık Ülkeler Konferansı'nın toplanabilmesinde Türkiye'den yardım isteyerek davette bulunmuştur. Geçen süreçte Kırgızistan'ın BM, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT), NATO ve ECO üyeliklerinde Türkiye'nin önemli destekleri olmuştur (Mütercimler, 1993, s. 391). Dolayısıyla Türkiye'nin bu yönde uluslararası destekler bulması, Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde karşılıklı pratik yararların sağlanması açısından önemli kabul edilmektedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Mayıs 2009 tarihlerindeki Kırgızistan ziyaretinde de Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev, Meclis Başkanı Aytibay Tageyev ve Başbakan İgor Çudinov ile görüşmüş, mecliste yaptığı konuşmasında, kültürel yakınlık, iş birliği ve uluslararası alanda gösterilen karşılıklı dayanışmayı vurgulamıştır (Aydıngün & Balım, 2012, s. 514-515). Yine son dönemlerde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin, Bakiyev'in görevini bırakmak zorunda kaldığı Kırgızistan'daki olayları yakından takip etmiş ve ülkenin iç işlerine karışmadan bölgeye insani yardım ulaştırarak, Kırgızistan'da yaşayan halkların hem bu süreçte hem de sonrasında yanlarında olduğunu göstererek Temmuz 2010 tarihlerinde ülkeyi ziyaret etmiştir. Ahmet Davutoğlu, referandum sonucunda Kırgızistan Geçici Cumhurbaşkanlığına atanması onaylanan Roza Otunbayeva'nın göreve başlaması vesilesiyle düzenlenen törene katılarak desteklerini bir kez daha göstermiştir. Şubat 2011 yılına gelindiğinde ise Kırgızistan'a ziyarette bulunan Başbakan Erdoğan, Türkiye olarak Kırgızistan'a yapılan yatırımların ve gönderilen desteklerin artış sağladığını vurgularken, hükümetinin son yıllarda uluslararası ilişkilerde öne çıkardığı adımlardan biri olarak ilk etapta doksan güne kadar sağlanan karşılıklı vizesiz giriş hakkının, yıl sonuna kadar vizesiz girişe dönüşeceğini belirtmiştir. Atambayev'in Nisan 2011'deki Türkiye ziyareti, Gül'ün Aralık 2011'deki Kırgızistan ziyaretleri ile karşılıklı dostluk mesajları zirveye çıkmıştır (Aydıngün & Balım, 2012, s. 517). Karşılıklı ziyaretler öncesinde duraklama döneminde gerçekleşen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'nin 9.'su ayrı bir önem teşkil etmektedir. 2009

yılında Nahçivan'da gerçekleşen 9. Zirve'de kardeşlik bağlarının daha güçlü olmasına yönelik adımlar atılacağı dile getirilmiştir. Ayrıca 9. Zirvenin en önemli konusu olarak zirvenin, Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi şeklinde vücut bulması olmaktadır. Daha sonra Türk Keneşi ismini alan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyine Özbekistan 2019 yılında üye olmuştur. Ancak Türkmenistan konseyin içerisinde yer almamaktadır. Aynı dönem içinde gerçekleşen Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 10. Zirvesinde ise 9. Zirvede vücut bulan konsey tamamen değişime uğramış ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile yeni ismini almıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009, s. 1).

Abdullah Gül döneminde gerçekleşen Türkiye ile Kırgızistan arasındaki karşılıklı ve üst düzey ziyaretler siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri yakından ilgilendirdiği açıkça fark edilmektedir. Bu açıdan karşılıklı ziyaretler hem kültürel diplomasiyi güçlü tutmakta hem de ikili ilişkileri kuvvetli hale getirmektedir. Örneğin;

-Kasım 2011 ile birlikte Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kırgızistan ziyareti. Bu ziyaret Almazbek Atambayev'in devir teslim törenine katılmak için gerçekleştirilmiştir. Bu ziyarette Kırgızistan'ın sanayi ve turizm alanında yatırımlarını çekeceği, Türk iş adamlarını Kırgızistan'a yatırım yapma konusunda teşvik edeceği dile getirilmiştir. Bu ziyaret esnasında arka plana atılmayacak hususa değinmek gerekmektedir. Bu husus ise Kırgızistan'ın Eximbank borçlarının silinmesine dair anlaşmanın olmasıdır (Bostancı, 2016, s. 197).

-Ocak 2012 Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti ise bir başka örnektir. Bu ziyarette Atambayev, TBMM'de Türkiye Türkçesi ile konuşma gerçekleştirmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek konuşmasında, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan'a bütün imkanlarla yardımcı olmak istediklerini ifade ederek *"Ulu Türk kağanlığını kuramasak bile en azından kuvvetli bir Türk birliğini yapmalıyız. Ancak bunun için sadece Türkiye'nin değil, diğer Türk Cumhuriyetlerinin de sağlam ve ayakta durması lazım"* ifadelerini kullanmıştır (Bostancı, 2016, s. 197).

-Ağustos 2012 Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Kırgızistan ziyareti. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Türk Dili Konuşan Ülkeler Konseyi II. Zirvesi vesilesiyle Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu zirvede Türk Devletleri

arasındaki çok taraflı iş birliğinin geliştirilmesi hususu dile getirilmiş ve Konsey'in kurumsallaşması yönünde adımlar atılması gerektiği konuşulmuştur. Ayrıca zirvede Bişkek Zirvesi Deklarasyonu, Türk Konseyi Genel Sekreterliği'nin finansmanı anlaşması, Türk Akademisi ile Türk Kültür Miras Vakfı kurulmasına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır.

-Eylül 2012'de ise Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev, AK Parti kongresine katılmak üzere Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiş ve ilişkilerdeki somut adımların önemini vurgulamıştır.

-Gül döneminde Nisan 2013 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan ziyareti de önem arz etmektedir. Çünkü bu ziyaret ise ilişkilerin daha fazla yol almasına ve kuvvetli hale gelmesine yönelik yeni bir adımdır. Dolayısıyla bu toplantının ardından Almazbek Atambayev ve Recep Tayyip Erdoğan, ortak bildiriyi imzalamıştır.

Türkiye'nin varlığı ve Kırgızistan'ın önemi adına ziyaretler, sürekliliğini korumaya devam etmiştir. Bu ziyaretlere örnek verecek olursak; Haziran 2013 Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti, Haziran 2014 Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti gelmektedir. Söz konusu ziyaret çerçevesinde, Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK) III. Oturumu düzenlenmiştir (Bostancı, 2016, s. 198).

Şekil 3. Haziran 2014 Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti

Kaynak: (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009, s. 1)**.**

Netice de karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştiği iki ülke arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler etkinliğini korusa da duraklama döneminde beklenen üst seviyelere ulaşamamıştır. Dolayısıyla siyasi ve ekonomik ilişkileri takip eden kültürel yansımalar Türk Cumhuriyetleri için önemli alanlardan birisidir. Çünkü kültürel yansımalarda yer alan ve günümüze kadar taşınan ve geçerliliğini koruyan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi, Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ve Eylül 2010 yılı itibariyle Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi (Türk Konseyi/Türk Devletleri Teşkilatı) adını almış ve Türkiye'nin Merkezi Asya politikasının daha da genişlemesine önemli katkı oluşturmuştur. Söz konusu zirvenin toplantılarında;

-Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi'nin 1. Zirvesi: Ekim 2011 yılında "Ekonomik İş Birliği" üzerine Kazakistan'da gerçekleştirilmiştir. Konsey'de tüzük ve anlaşmalar son bulmuş ve Türk İş Konseyi tesis edilmiştir.

-2. Zirve: Ağustos 2012 yılında "Eğitim, Bilim ve Kültürel İş Birliği" üzerine Kırgızistan'da gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda *"Türk Akademisine Uluslararası Statünün Verilmesine Dair Anlaşma*" imzalanmış ve 2014 yılında uluslararası teşkilat statüsünü kazanmıştır (Topsakal, 2021, s. 78).

-3. Zirve: Ağustos 2013 yılında "Ulaştırma" üzerine gerçekleştirilmiştir. Zirvede Dışişleri Bakanlıkları Arasında İş Birliği Protokolü imzalanmıştır.

-4. Zirve: Haziran 2014 yılında "Turizm" üzerine gerçekleştirilmiştir. *"Bu zirve ile Modern İpek Yolu isimli tur paketi oluşturulmuş ve Bölgesel Diaspora Merkezlerinin yapılmasına müsaade edilmiştir"* (Kocatepe, 2022, s. 423). Bu zirve ile turizm alanında önemli potansiyeller oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Dördüncü zirvenin sonunda ise Türkiye'nin diplomasideki hareketliliği devam etmiş ve Cumhurbaşkanı seçimlerini kazanan Recep Tayyip Erdoğan ile Türk dış politikası genişleme dönemine geçiş yapmıştır. Söz konusu 4. zirve son olarak Davutoğlu dönemini kapsamıştır.

-5. Zirve: Eylül 2015 yılında "Medya ve Enformasyon Teknolojileri" üzerine gerçekleştirilmiştir.

-6. Zirve: "Gençlik ve Spor" üzerine Kırgızistan'da gerçekleştirilmiştir.

-7.zirve: Eylül 2019 yılında "KOBİ'lerin Desteklenmesi" gerçekleştirilmiştir (Kocatepe, 2022, s. 424). Gerçekleşen yedinci zirvenin sonunda Türk Konseyi 2020 yılında bir isim değişikliğine gitmiştir. Gerçekleşen yeni isim ise Türk Devletleri Teşkilatıdır.

-Türk Devletleri Teşkilatının 8.zirvesinde ise Türkmenistan, 2021 yılında gözlemci statüsü elde etmiştir.

-Türk Devletleri Teşkilatı, 11 Kasım 2022 tarihinde 9. zirvesini Özbekistan'da gerçekleştirmiştir. Görüşmeye devlet başkanları ve cumhurbaşkanları katılım sağlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009, s. 1-2).

Kırgızistan ile Türkiye ilişkilerinde önemli bir diplomatik krizin yaşanması Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ve Türkiye'nin dış politikasına zarar verecektir. Söz konusu yaşanan diplomatik krizler, Atambayev iktidarının son yıllarına denk gelmiştir. Bunlardan ilki, Kasım 2015'te Türkiye ve Rusya arasındaki Uçak Krizi sürecinde Kırgızistan'ın Rusya'yı destekleyen politikalar izlemesi olmaktadır. Diğeri ise Kırgızistan'ın FETÖ ile mücadelede Türkiye'ye ters düşen politikalar izlemesiyle alakalıdır. Atambayev'in iktidarının son dönemlerinde ciddi bir kriz içine giren Türkiye Kırgızistan ilişkileri Sooronbay Ceenbekov döneminde yumuşama dönemine girmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin eski rayına oturtulması adına üst düzey diplomatik temaslar hız kazanmıştır (Zakir, 2021, s. 55-58). Temasların hız kazandığı dönemin ardından eski Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in dış politikada Türk Cumhuriyetlerine önem vermesi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinin kurumsallaşarak Türk Konseyi'ne dönüşmesinde önemli rolü olmuştur. Bu konular ise duraklama döneminde güçlü bir örnek olarak teşkil etmektedir (Amirbek, Anuarbekuly, & Makhanov, 2017, s. 184). Bu dönem içinde bir takım güçlü örneklerin yer alması söz konusu olsa da beklenen düzeyin altında kalan Türkiye'nin Merkezi Asya politikasında Kırgızistan ilişkileri, demokrasi ve hukuk düzeyinde bütünleşen, refah içinde Türk dış politikasında önemli bir kazanç oluşturacaktır. Abdullah Gül ile birlikte AK Parti bölgedeki varlığı açısından oluşan manevi ve maddi kazancı değerlendirmek adına ilişkileri her ne kadar geliştirme yoluna gitse de yeterli düzeyde genişletemediğinden dolayı Abdullah Gül dönemi duraklama dönemi olarak şekil almaktadır.

Türkiye, geçmişte olduğu gibi bugün de Kırgızistan'ın siyasi ve ekonomik kalkınmasına katkılar sağlamaktadır. Ekonomi ve ticaret alanındaki iş birliği, diplomasideki etkin güç, eğitim ve kültür ilişkileri iki ülke atılımları için olumlu şekil almaktadır. Diplomasiyi yakından ilgilendiren Türkiye'nin Kırgızistan'a özel bir statü vermesi aynı zamanda diğer Türk Cumhuriyetlerine örnek teşkil etmektedir. Bu yönüyle Türk Cumhuriyetleri arasında merkezi konumda yer alan Kırgızistan, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının derinleşmesine ivme kazandırmıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye'nin Merkezi Asya da tekrardan varlığını koruması Abdullah Gül ile görülse de AK Parti hükümetinin kolları ile gerçekleşmektedir. Bu konuda en önemli paylar Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan ve daha sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı ve daha sonra Başbakan Ahmet Davutoğlu için geçerli olduğu dikkat çekici husustur. Merkezi Asya'nın Türk dış politikası için büyük bir noksan olduğu açıktır (Avcı, 2022, s. 226). Bu açıdan gerçekleşen politikalar ve gerçekleşen karşılıklı ziyaretler geleceğe ışık tutmaktadır. Dolayısıyla Türk Cumhuriyetlerinin ve özellikle çalışmamız gereği Kırgızistan'ın bütünlüğü ve Merkezi Asya'nın dengeler üzerindeki konumu Türkiye için geçmişin bıraktığı bir miras olarak değerlendirilmektedir.

Abdullah Gül ile devam eden Türk dış politikası, 2009 yılı itibarıyle duraklama döneminden genişleme dönemine geçiş yapmaktadır. Genişleme dönemini içeren 2009-2016 yıllarında Türk dış politikası, yeni bir eğilim sürecine girmiş, 2014 yılı itibariyle Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Recep Tayyip Erdoğan ve başbakanlık görevine getirilen Ahmet Davutoğlu ve 2016 yılı itibarıyle Dışişleri Bakanı görevini üstlenen Mevlüt Çavuşoğlu etkisiyle genişleme döneminden gelişme dönemine geçiş yapmıştır. Türkiye'nin bu dönem sonrasında ikili ilişkileri kuvvetli şekilde başlamış ve süreklilik kazanmak adına devam etmiştir (Doğan Z. , 2022, s. 1157).

3.2. GENİŞLEME DÖNEMİ

Türkiye, genişleme dönemini içeren yıllarda Ahmet Davutoğlu ile birlikte bölgede yeni bir strateji geliştirmektedir. Komşularla sıfır sorun politikasının mimarı olarak gösterilen, genişleme döneminde aktif rol oynayan Ahmet Davutoğlu, 'Stratejik Derinlik' adlı kitabında Türk dış politikasının yeni eğilimlere yönelmesi gerektiğinin altını çizmiştir. 2000'li yıllarda komşuluk politikasında yaşanan gelişmeler, Türk dış politikasında güvenlik algısının geliştiğine işaret etmektedir (Erol & Ozan, 2011, s. 33).

2003 sonrası Türk dış politikasının kavramsal çerçevesi, temel ilkeleri, hedefleri ve unsurları ciddi anlamda değişmiştir. Bu değişikliklere yönelik eleştiriler yapılmış ve en önemli değişiklik dış politikanın uzun vadeli stratejik hedefine yönelik yaşanmıştır. Eleştirilerin ve değişikliklerin çerçevesinde Türk dış politikası küresel güç olma hedefi doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Ahmet Davutoğlu'nun işaret ettiği jeopolitik bölgeler, Türk Dış politikasının küresel güç olma hedefine yönelik adımlarını meydana getirmektedir. Bu teorik kavramda jeopolitik bölge olarak adlandırılan Merkezi Asya, Türk Dış Politikası için öncelikli bir bölge olarak anılmamaktadır (Kaya E. , 2015, s. 122). Ancak AK Parti hükümetinin iktidar olmadan önceki süreçte Türk dış politikasında Merkezi Asya'nın öneminin zayıf olduğunu o bölgeye yönelik adımların daha fazla olması gerektiğini bildirmesi ve Merkezi Asya politikası ile mutabakatlar hazırlaması, Türk Cumhuriyetlerini sevindirmiş ve iktidar sürecini hızlandırmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun ve AK Parti'nin ilk dönemde Merkezi Asya'nın öncelikli bölge olarak politika içinde var olmamasını iyi analiz etmiş ve Türk dış politikasının yönünü o bölgeye çevirmiştir. Nitekim Ahmet Davutoğlu, 2009 yılında dışişleri bakanlığı görevine geldiğinde komşularla sıfır sorun vizyonunu dış politikaya yerleştirmiş ve geleneksel Türk dış politikasını statik ve Soğuk Savaş'tan kalma, temsil ettiği devletin kimliğini, mirasını idrakten yoksun bulmuştur (Tuğtan, 2016, s. 7). SSCB'nin dağılmasından sonra çevresindeki hiçbir ülkenin Türkiye ölçeğinde olmadığını, Türkiye'nin Merkezi Asya'da merkez ülke olacağını vurgulamıştır. Merkez ülke konumunda bölgede var olma amacıyla adımlar atan Türkiye'nin önce Kırgızistan ile ilişkilerini sıcak tutması hususunda altını çizmiştir.

Türkiye'nin Merkezi Asya politikası ekseninde bölgede küresel güç olabilmesi için Batı'nın gerisinde kalmaması gerekmektedir. Özellikle AK Parti iktidarının

stratejisi içerisinde yer alan Davutoğlu, küresel güç yolunda bölgenin Türkiye açısından önemini Stratejik Derinlik kitabında dile getirdiği açıkça görülmektedir. Kitabında Merkezi Asya'yı jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel havza olarak söz konusu etmektedir. Ayrıca Merkezi Asya'yı bu açıklamaları ile bölgeye akan gücün ve bölgede olan hakimiyetin çok değerli olduğunun altını çizmektedir (Muharrem, 2010, s. 401). Nitekim Türkiye'nin 2008 yılında ASEAN'a dostluk ve iş birliği anlaşmasını imzalamak için başvuru yapması dış politikada kıta ölçekli stratejik öncelik ve çıkarların varlığını göstermektedir (Düğen, 2013, s. 84).

Türkiye'nin hem dağılma hem genişleme döneminde Kırgızistan ile siyasi ve ekonomik ilişkileri beklenen seviyede ivme kazanamamıştır. Buna neden olan en büyük olay ise Ahmet Davutoğlu dönemine tekabül eden 2005 ve 2010 devrimleri neticesinde demokratikleşme çabalarının siyasi istikrarsızlık ile sonuçlanmasıdır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler sürekli olarak artırılmaya çalışılsa da Kırgızistan'daki siyasi istikrasızlık ile ekonomik dalgalanma arasındaki ilişkilerin birbirine bağlılığı, ani düşüşleri meydana getirmiştir. Nitekim Ahmet Davutoğlu'nun Türk dış politikasındaki çalışmaları ve katkıları bölgesel ve küresel kapsamda etkileri son derece önemlidir. Dolayısıyla bakan olmadan önce 2001 yılında yayınladığı Stratejik Derinlik kitabı, Türk dış politikasının 2000'li yıllarda yaşadığı dönüşüme işaret etmektedir. Bu kitabın, Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kültürel düzeylerde sahip olduğu konumun dünya siyaseti ve uluslararası sistemin dönüşümü açısından oldukça önemli olduğu dile gelmektedir (Düğen, 2013, s. 11). Ayrıca söz konusu Türk dış politikasına yeni eğilim kazandıran Stratejik Derinlik, Kemalist dış politikanın Türkiye'nin zengin tarihsel ve coğrafi derinliğinin meydana getirdiği avantajları kullanmamasından bahsetmektedir. Bahsettiği diğer bir konu ise AK Parti ile yeni oluşum içinde olan Türk dış politikasının mekânsal ve coğrafi boyutudur. Özellikle kitabında ve politikalarında, Türkiye'yi merkez ülke konumunda bulunduran Davutoğlu, Türkiye'nin uluslararası sistem içindeki perspektiflerini incelemektedir. Belirtelim ki Davutoğlu'nun yazdığı Stratejik Derinlik kitabı Türk dış politikasında bölgesel kapsamda güçlü bir hareketlilik meydana getirmiştir. Bu hareketlilik diplomasi de yeni bir platform olarak işlenmiş ve ikili ilişkilerde derin bir çizgi oluşturmuştur.

Davutoğlu, kitabında da yer yer belirttiği üzere kendi dönemine denk gelen yıllarda Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinde Askar Akayev'in demokratik kimliği önemli

yerde bulunmuştur. Bununla itibaren Kırgızistan'da siyasi alandaki aşiret mücadelesinin gerçekleşmesi demokratik kimliği Merkezi Asya da güçlü olan Akayev'in durumunda önemli değişiklik ortaya sunmuştur. Söz konusu bu değişiklik ise 2005 yılımda gerçekleşen Lale devrimi ile iktidar değişikliğidir. Daha sonra ise Bakiyev'de 2010 yılında aynı durum ile karşı karşıya kalmıştır. Görülmektedir ki Kırgızistan'da gerçekleşen iktidar değişimi, siyasi yönetimde sistemin değişmesine büyük fayda sağlamıştır. Kırgızistan'ın bölgede merkezi konumunda yer alması ve Çin ile sınır komşusu olması, bölgesel güçler için önem arz etmektedir. Buna rağmen ekonomik alanda zayıf bir gösterge olarak gösterilen ve yeraltı zenginliklerini sahip olmamasından dolayı ekonomik ilişkilerin zayıf olması rekabet açısından ülkeye geri plana atmaktadır. Bu olumsuzluklar destekleri karşılayamadığı açıktır. Haliyle Kırgızistan'ın Türk Dünyası ve Türkiye için aslında ayrı bir önemi vardır. Davutoğlu, bu öneme dokunarak dış politikasının ve ilkelerinin ne kadar kuvvetli olduğu hususunda vurgu yapmıştır. Bunlardan ilki Türk Cumhuriyetleri arasında Kırgızistan'ın petrol ve doğal gaz yataklarına sahip olmayan tek ülke olmasıdır. Bu durum Kırgızistan için aslında dezavantajdır. Ama Türkiye, dış politikada dezavantaj durumunu kendi lehine avantaj olarak yaratabilmektedir. Çünkü Kırgızistan'da zengin yer altı kaynaklarının bulunmaması, rekabet ortamını yaratmamaktadır. Bundan dolayı Türkiye, Kırgızistan ile ilişkilerini daha az rekabetin olduğu bir ortamda geliştirme yolunu bulabilecektir. İkincisi ise Kırgızistan'ın ekonomik desteğe ihtiyaç duymasıdır. Bu durum ise Türk Konseyi için fırsat olarak değerlendirilmektedir. Çünkü verilecek her destek Türk dünyası adına güçlü bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla dezavantaj olarak görülen iki durumda Kırgızistan'ın Türkiye ile ilişkilerindeki olumlu tavırları bölgede Türk dünyası adına atılacak adımları kuvvetlendirmektedir.

AK Parti iktidarında Türk dış politikasında meydana gelen yapısal değişim, ilişkilere yeni eğilim kazandırmıştır. Bu eğilim Türkiye'nin 1990'lı yıllarda konumunu belirlemede geç kaldığını gösterse de özellikle AK Parti döneminde çok boyutlu proaktif dış politika uygulamaları görülmeye başlanmış ve söz konusu proaktif dış politikanın alt yapısı Davutoğlu'nun danışmanlığında atılmış ve bakanlığı döneminde de dış politika ilkeleri olarak gündeme oturmuştur (Hafize, Hilal, & Kübra, 2018, s. 252). Dolayısıyla söz konusu dönemde Türk dış politikasının sadece Orta Asya'ya yönelik değil diğer bölgelere yönelikte adım attığı temel politikalar önem arz etmektedir. Türk

dış politikasına eğilim veren bu temel politikaların yapım ve işleyiş sürecinde başrol istisnasız yeni Osmanlıcılık teoriyi benimseyen Ahmet Davutoğlu'na aittir.

Tablo 5. Ahmet Davutoğlu döneminde Merkezi Asya politikalarında işlenen temel ilkeler

Komşularla Sıfır Sorun
Çok Boyutlu Dış Politika
Proaktif ve Aksiyoner Dış Politika
Yumuşak Güce Dayalı
Ritmik ve Önleyici Diplomasi
Kamu Diplomasi
Kazan-Kazan Strateji
Barış Havzası
Maksimum İş Birliği ve Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık
Akil Ülke ve Tarihsel Miras ve Sorumluluk
Dış Borç Bağı ve Medeniyetler İttifakı ve Jeopolitiği
Mekik Diplomasi
Yeni Diplomatik
Yeni Osmanlıcılık

Kaynak: (Aslan, 2017, s. 39).

Dile getirilen bu ilkeler birbirini tamamlayıcı niteliklidir.

Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerindeki siyasi ve ekonomik yapılanmanın yanında Davutoğlu döneminde gerçekleşen karşılıklı ziyaretler siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri genişletmekte ve Merkezi Asya politikası için atılan adımları ve Davutoğlu'nun dış politika yaklaşımını güçlendirmektedir. Ön plana çıkan bu karşılıklı ziyaretler Temmuz 2010 tarihinde Ahmet Davutoğlu'nun Kırgızistan ziyareti ve Nisan 2011 Almazbek Atambayev'in Türkiye ziyareti şeklinde görülmüştür. Bu ziyaretler Türkiye'nin küresel güçler içinde yer almasını hızlandırmıştır. Bu doğrultuda Davutoğlu'nun belirlediği havzalar, küresel güç hedefini nitelendirmektedir (Aslan, 2017, s. 14). Buna rağmen Merkezi Asya yakın kıta havzası olarak jeopolitik havza olarak gösterilse de Türk dış politikası için öncelikli saha olarak yer almamıştır. Dönemin getirdiği izlenime yönelik sonuç ise Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri

arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel alanda güçlendirildiği fakat uzun vadeli stratejik bir hedef ortaya konulmadığı açıkça görülmektedir.

3.3. GELİŞME DÖNEMİ

1991-2002 yılları arasında Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin beklenen faydayı verememesi, Recep Tayyip Erdoğan'ın bölgeye olan yaklaşımını belirlemektedir. Özellikle Eylül 2001 tarihi sonrasında küresel çapta meydana gelen değişim, Türkiye'nin bölgeye karşı dış politikasına yenilik kazandırmıştır. Ancak küresel çapta ortaya çıkan değişimin en önemli unsuru ekonomik olarak küresel güçtür. Türkiye, AK Parti iktidarı ile birlikte ekonomik atılımlar gerçekleştirmeye çalışmış fakat bu atılım bölgesel aktör olmaktan öteye gidememiştir (Düğen, 2013, s. 69).

Duraklama ve Genişleme döneminde eksik kalan ilişkileri tamamlamak ve bölgede olan varlığını daha fazla hissettirmek adına Recep Tayyip Erdoğan, genişleme dönemi ile birlikte Merkezi Asya politikasına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlık dönemlerinde Erdoğan, hem Kırgızistan ile ilişkilerini hem de Merkezi Asya politikasını gelişme dönemine alarak istikrarını sürdürmeye çalışmıştır. Çünkü bu dönemde 2. kez Cumhurbaşkanlığı görevini yürütürken dış politikaya kendi eğilimlerini daha çok yansıtma fırsatı bulmuştur.

Günümüze kadar aktif varlığını koruyan AK Parti iktidarında 2017 referandumu ile kabul edilen ve Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçmeden önce duraklama ve genişleme döneminde gücünü gösteren Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan, Ahmet Davutoğlu, Binali Yıldırım gibi isimler başbakanlık görevini icra etmiş ve Türk dış politikasına yön veren isimler olmuştur. AK Parti iktidarının günümüze kadar varlığını koruması, Türkiye'nin iç ve dış politikalarında bütünsellikten söz edildiğini kanıtlamamaktadır.

Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Kırgızistan ile olan ilişkilerde yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemi ülkelerin

başkentleri üzerinden incelediğimizde Ankara/Bişkek münasebetlerini iki çerçevede değerlendirmek mümkündür. Birincisi, ilişkilerin üst düzeyde ivme kazanmasıdır. İkincisi ise Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ darbesinin gerçekleşmesi ile ilişkilerin göreceli şekilde bozulmasıdır. 2017 yılında Kırgızistan'da cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan Sooronbay Ceenbekov'un ikili ilişkilerde FETÖ ile mücadele ederek proaktif dış politika anlayışını benimsemesi önem arz etmektedir (Karakuzu, 2020, s. 79). Bu iki kısmın dışında AK Parti ile başlayan süreçte Türk dış politikasının Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde Cumhurbaşkanlarının ve Başbakanlarının nezaretinde ilerlemesinde büyük pay istisnasız Recep Tayyip Erdoğan'ın etkileri yer almaktadır. Türkiye, 2003 yılından 2010 yılına kadar yedi yıllık bir dönemde izlediği politikalarla artık küresel bir güç olarak kıta ölçekli politika izleyebilme durumuna gelmiştir. Bu durum aynı zamanda geniş kapsamlı vizyon politikasının parçasıdır (Hafize, Hilal, & Kübra, 2018, s. 253). Bu dönemin Merkezi Asya politikasında en önemli fark; Kırgızistan başta olmak üzere bölge ile olan ilişkilerde Rusya ile rekabet yerine Rusya ile iş birliği stratejisinin benimsenmiş olmasıdır. Erdoğan'ın bu geniş vizyon karşısında Merkezi Asya politikasındaki çok boyutlu seviyesi, Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerine yansımasında kuvvetli etki olarak yansımaktadır.

Nitekim Recep Tayyip Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Genel Başkanı sıfatı konumuyla ziyaretlerde bulunarak Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde yeni Türkiye modelini inşa ettirmiştir. Burada Kırgızistan'a ayrı bir önem vermiştir. Başbakanlık görevine geldikten sonra Ekim 2003 tarihinde Kırgızistan'a bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında, eğitim alanında iki ülkenin gözbebeği olarak bilinen Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'ni Türk Dünyasının altın köprüsü olarak ifade etmektedir. Ayrıca üniversitenin iktisadi ve idari bilimler fakültesi ile iletişim fakültesi binalarının açılış törenlerine katılarak ortak değerlerin altını çizmiştir. Kırgız Cumhurbaşkanı Asker Akayev de bu ziyaret sırasında ortak değerlerin önemini vurgulamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 80. yıldönümünü kutlamıştır. Görülmektedir ki karşılıklı üst düzeyli ziyaretlerin sunduğu önemli katkılar iki ülke arasında demokrasi ve hukukun üstünlüğünü ve bölgede oluşacak refahın kaynağını oluşturacaktır. Türkiye, geçmişte olduğu gibi bugün de Kırgız Cumhuriyeti'nin kalkınma ve demokrasi yönündeki atılımlarını desteklemektedir. Nitekim Türkiye ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilerin seyri olumlu ilerlerken eğitim ve

kültür ilişkileri de aynı şekilde devam etmektedir. Türkiye'nin Kırgızistan'a özel bir statü vererek ilişkileri üst bir seviyeye taşıması, diğer Türk Cumhuriyetlerine bir örnek teşkil etmesi bakımından çok önemlidir. Ayrıca stratejik sektörlerde olmak üzere Türk yatırımlarının artması, ekonomik iş birliğinin üst seviyeye çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu ekonomik yatırımların en önemlisi hidro elektrik enerji alanında gerçekleşen yatırımlardır. Bunun yanında bir diğer önemli konu ise Kars-Tiflis demiryolu hattının tamamlanmasıyla kesintisiz demiryolu ulaşımının sağlanmasıdır (Bostancı, 2016, s. 200).

Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlık döneminde boy gösteren 2005 Lale Devrimi'nin Kırgızistan'daki diplomasi gücü Türkiye'nin dış politikasında önemle yer edinmiştir. Dolayısıyla Kırgızistan'da meydana gelen ikinci renkli devrim ise tekrardan Türk dış politikası içinde kendini hatırlatmış ve ilişkilerin yönünü belirlemiştir. Nitekim 2010 yılında Yağma devrimi sonucunda Bakiyev'in devrilmesi, Türk dış politikasını hızlandırmış ve bölgeye giden Başbakan Erdoğan'ın ziyareti iki ülke arasındaki ilişkiler için Kırgızistan'ın istekli tavrını göstermiştir. Bakiyev sonrası kısa bir süreliğine başkanlık görevini icra eden Roza Otunbayeva'dan 2011 yılında görevi devir alan Devlet Başkanı olan Almazbek Atambayev'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarette Türk Cumhuriyetleri'nin birlik ve beraberlik oluşturmaları gerektiğini ifade etmiştir. Yapılan karşılıklı ziyaretler belirtildiği üzere ilişkilerin düzeyini son derece etkilemektedir. Dolayısıyla her yapılan ziyaret olmamakla birlikte çoğunlukla ziyaretler aslında anlaşma ile sonlanmaktadır. 2010 öncesinde ve 2010 itibariyle turizm ve ormancılık alanında gerçekleştirilen anlaşma, Kırgızistan Ekonomi Bakanlığı ve Türkiye Yatırım Çekme Ajansı arasında etkileşim hakkında gerçekleştirilen anlaşma birer örnek sayılmaktadır. İmzalanan antlaşma sonrasında Kırgız Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan-Türkiye arasındaki Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi'nin 2. toplantısının sonucuna ilişkin ortak bildiri imzalanmıştır. Almazbek Atambayev, 18 Haziran 2013 tarihinde Türkiye'ye bir çalışma ziyareti gerçekleşmiştir. Bunun üzerine Atambayev, 2-3 Haziran 2014 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyaret çerçevesinde, Türkiye-Kırgızistan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK) III. Oturumu Ankara'da düzenlenmiştir (Bostancı, 2016, s. 198). Oturum sonrası ortak bildiri imzalanmıştır. Bildiride ortak tarihi değerlerden güç alan, karşılıklı

saygı ve ortak yarar anlayışıyla yürütülen iş birliğinin ileri taşınması önem arz etmektedir. Ayrıca Manas Askeri Hava üssünün havalimanına dönüştürülme projesinde Türkiye'nin de rol alacağı faktörü göz önünde bulundurulursa, ikili ilişkilerin hız kesmeden ileri dönemlere taşınacağı öngörülebilir.

AK Parti döneminin Merkezi Asya politikası üzerindeki incelemeleri hem siyasi hem ekonomik anlamda büyük değer taşımaktadır. AK Parti'nin iktidara gelişi ile birlikte Merkezi Asya Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik çerçevede dış ticaret hacmi artmış ve 2008 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. "*TÜİK'in 2010 yılı verilerine göre Kırgızistan ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 160,125 milyon dolar olmuştur. Bu yılda Türkiye'nin ihracatında %7,7 oranında, Kırgızistan'ın ihracatında %1,7 oranında düşüş yaşanmıştır. Bunun sebebi, Kırgızistan'da 2010 yılı Nisan ve Haziran aylarında yaşanan halk ayaklanmasının sonucunda yağmalanma, küresel finansal kriz, ülkeden yabancı sermayenin çıkışı, sosyal ve ekonomik istikrarsızlık sebebiyle toplam talebin azalması ve petrol ürünleri fiyatlarındaki artıştır. Kırgızistan'ın 2010 yılında Türkiye'ye ihracatında en önemli kalem 25 milyon dolara ulaşan tarım ve hayvancılık ürünleridir. Özellikle ceviz ve kuru fasulye Kırgızistan için önemli ihraç kalemleridir"* (Kavluk, 2011, s. 53-54). "*Türkiye'nin Kırgızistan'ın ihracatı içerisindeki payı 1994'ten 2007 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 2007 yılında %3,97 ile en yüksek seviyesine ulaşmış olan bu pay 2008 küresel krizi ile birlikte azalmaya başlamış ve 2010 yılında %1,76'ya kadar düşmüştür*" (Semih & Burak, 2011, s. 64). 2010 yılı itibariyle ise Türkiye ile Kırgızistan arasında gerçekleşen ticaret sonucunda Türkiye'nin Kırgızistan ile 160 milyon dolar hacmindeki ticareti, 98 milyon dolar Kırgızistan aleyhine açık verdiği önemle altı çizilmektedir (Aydıngün & Balım, 2012, s. 523).

"*İhracatın yanında ithalat üzerinden inceleme yapıldığında Türkiye'nin ithalattaki payı ise 2005 yılında %8,12 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Son yıllarda bu pay %4 civarında seyretmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin ihracat ve ithalatının içerisinde Kırgızistan'ın payı oldukça düşüktür. Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithalatının 2005-2010 dönemi arasındaki sektörel dağılımı incelenirse, Türkiye'nin ithalatında tarım ürünlerinin payının oldukça yüksek, sanayi ürünlerinin payının ise düşük olduğu görülmektedir. 2002 yılından itibaren Kırgızistan ile olan ticaret hacmi hızla yükselmeye başlamıştır. 2003 yılında ise ihracattaki artış hız kazanırken ithalatta yavaşlama görülmüştür. 2005 yılında ikili ticaret hacmi 100 milyon dolar seviyesini*

aşmış ve aynı şekilde 2006 yılında 159 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2007 yılında 226 milyon dolara yükselmiştir. 2008 yılından itibaren ise küresel krizinde etkisiyle dış ticaret hacmi daralmış ve 2010 yılı itibariyle 160 milyon dolar seviyesine kadar gerilemiştir" (Semih & Burak, 2011, s. 64).

"*Türkiye'den Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda son yıllarda artış yaşanmıştır. Türkiye'den Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırım, 2006 yılında 12 milyon dolar civarında iken, 2009 yılında 37 milyon dolara yükselmiştir*" (Semih & Burak, 2011, s. 66). Diğer yandan, yabancı sermayeyi teşvik edecek mevzuatın yer almaması, ülke içinde siyasi istikrarsızlıkların bulunması, girişimcilerin yatırım yapmalarına büyük engel teşkil etmektedir. Bu hususa karşılık yabancı sermayenin Kırgızistan'a çevrilmesi, yapılacak yatırımların devlet garantisi altında bulunması, yatırımcıların riskler karşısında sigortalanması, işgücü arzının arttırılması kuşkusuz Kırgızistan'a olan ilgiyi ve önemi yükseltecektir (Semih & Burak, 2011, s. 66). Bu bağlamda Kırgızistan ile Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi ve genişlemesi yönünde söz konusu sorunların giderilmesi etkili olacaktır. Neticede ekonomik ilişkiler, siyasi ve askeri ilişkilerin yapısında başrol oynayan en önemli bağdan biridir. Dolayısıyla bu bağı Turgut Özal döneminden günümüze kadar görmekteyiz.

Tablo 6. AK Parti dönemi ile birlikte ekonomik ilişkilerin hukuki temelleri

14 MAYIS 2003	Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) III. Dönem Protokolü
14 MAYIS 2003	Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı İçin Planı
5 AĞUSTOS 2006	Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) IV. Dönem Protokolü
5 EYLÜL 2008	Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) V. Dönem Protokolü
31 EKİM 2008	Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı İcra Planıdır

Kaynak: (Ünal L. , 2010, s. 144-145)**.**

Şubat 2011 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan ziyareti Kırgızistan tarafından oldukça önemle karşılanmıştır. Bu ziyarette Erdoğan, Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva ve Başbakan Atambayev ile görüşme

gerçekleştirmiştir. Bunun dışında Manas Üniversitesi'ni ziyaret etmiş, Türk-Kırgız İş Formu ve Bişkek Türk Büyükelçiliği'nin binasının açılışında yer almıştır. İş Forumunun sonunda Kırgızistan Tarım Bakanlığı ile Türk şirketi Arbel arasında sözleşme imzalanmıştır. İmzalanan bu sözleşmenin çiftçilerin sorunlarına yönelik olduğu ve sorunların çözüleceği öngörülmüştür. Ayrıca Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva, Başbakan Erdoğan'a yaptığı ziyaret sırasında Kırgızistan'ın en önemli uluslararası ödülü olan Danaker Nişanını hediye etmiştir. Erdoğan ise konuşmasında Rusya ile birlikte Kırgızistan'a yatırımlar konusunda iş birliği içinde yapılacak destekleri dile getirmiştir (Bostancı, 2016, s. 196). Aynı yılda yapılan ziyaret sırasında vizelerin kaldırılması konusunda önemli kararlara imza atılmış ve Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi kurulmasına karar verilmiştir. Bu konsey, AK Parti dönemi içerisinde imzalanan en önemli belge niteliğini taşımaktadır.

Dolayısıyla Türkiye-Kırgızistan arasındaki ziyaretlerin devam ettiği görülmektedir. Kırgızistan Başbakanı Almazbek Atambayev, 28 Nisan 2011 tarihinde gerçekleştirdiği ziyarette Ticaret ve Yatırım Forumu'na katılmıştır. Bu ziyaret sonucunda Türkiye, Kırgızistan'ın büyük ölçüdeki borcunu silmiştir (Kavluk, 2011, s. 48). 2011 yılı itibariyle Türkiye ile Kırgızistan arasındaki stratejik ortaklık seviyesindeki ilişkiler, çok boyutlu şekilde devam etmektedir. Çok boyutlu kapsamda devam eden ilişkiler karşılıklı ziyaretler çerçevesinde devam etmiş ve Nisan 2018 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Ceenbekov Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Temmuz 2018 tarihinde ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın yemin törenine iştirak etmek için Kırgızistan Cumhurbaşkanı Ceenbekov tekrardan Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlere nazaran Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Eylül 2018 tarihinde Türk Konseyi 6.zirvesi'ne iştirak etmek, YDSK 4.oturumu'na eş başkanlık etmek için Kırgızistan'a resmi ziyaret gerçekleştirerek ikili ilişkileri güçlendirmiş ve Ekim 2018 tarihinde ise Kırgızistan Cumhurbaşkanı Ceenbekov, İstanbul Havalimanı açılış törenine katılmak için Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2009, s. 1). Bu tarihten itibaren ziyaretlerin önemi artmaya devam etmiş ve Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri 2019 yılında ilan ettiği Yeniden Asya projesiyle aktif şekilde varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de AK Parti iktidarı ile birlikte zayıf hükümetler dönemi sona ermiştir. 3 Kasım seçimlerinin hemen ardından Abdullah Gül, 58. Hükümeti kurarak başbakanlık

görevinde bulunmuştur. Ardından 15 Mart 2003 tarihinde Erdoğan, 59. Hükümeti kurarak başbakanlık makamına geçmiştir. Bu hükümet döneminde her ne kadar Abdullah Gül, Ali Babacan ve Ahmet Davutoğlu'nun etkileri varlığını devam ettirse de AK Parti ile birlikte Türkiye, Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarlığında yeni bir formül geliştirmiştir. Bu formül, refah artırıcı gelişen bir ekonomiye, içeride ise bürokratik liderliğe, dışarı ile olan ilişkiler noktasında 2011 yılına kadar komşularla sıfır sorun yaklaşımı çerçevesinde Türk milletinin özgüvenini yeniden inşa etme şeklinde izlenen bir stratejiye dayanmaktadır. AK Parti iktidarının ilk dönemini kapsayan 2002-2007 yılları arasında Türk dış politikası, Ahmet Davutoğlu aracılığı ile hem reel hem ideal politika ögeler içeren anlayış benimsemektedir. Türkiye'yi küresel güç yapma niteliği taşıyan bu anlayış, Türkiye'nin yumuşak gücünü ön plana çıkararak komşularla sıfır sorun, pro-aktif dış politika, ritmik diplomasi gibi önem arz eden unsurlar kapsamında şekil kazanmaktadır. 2007-2014 tarihleri arasında ise AK Parti iktidarının ikinci iktidar dönemidir. Söz konusu dönemde Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak AK Parti iktidarlığını sürdürdüğü dönemdir. 2014 sonrası ise AK Parti'nin üçüncü iktidar dönemi olarak değerlendirilebilir. 2014 yılında Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, ardından Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesi, Gezi Parkı olayları, 15 Temmuz 2016 tarihinde FETÖ darbe girişimi ile TSK operasyonları hem iç hem dış politikayı derinden etkilemiştir. Ayrıca bu dönemde AK Parti'nin MHP ile Cumhur İttifakı adı altında birleşerek iktidarlığını sürdürmesi önceki dönemlerinden ayıran önemli faktörlerdir (Doğan Z. , 2022, s. 1165). Bu sebeple Ali Babacan, Ahmet Davutoğlu, Abdullah Gül gibi isimlerin partiden ayrılması ile birlikte 2017 sonrasının Erdoğan Dönemi olarak adlandırılmasını kolaylaştırmaktadır. Günümüzde geçerliliğini hala koruyan Erdoğan dönemi ve Cumhur İttifakı'nın Türk dış politikasındaki eğilimleri güncel şekilde istikrarını sürdürmektedir. 24 Haziran 2018 yılı ile birlikte tekrardan Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile birlikte Türkiye'nin Merkezi Asya politikasına yeni bir dönem getirmiştir. Bu yeni dönem Yeniden Asya girişimi olarak adlandırılmaktadır.

3.4. YENİDEN ASYA GİRİŞİMİ

Türkiye, yükselen küresel güçlere ev sahipliği yaparak 21. yüzyılda dünyanın merkezi konumuna yerleşen Asya kıtasına geçmiş dönemin hatalarını telafi etmek ve yeniden güçlü bağlanmak üzere 2019 yılında Yeniden Asya girişimini ilan etmiştir. *"Yeniden Asya girişimi, yenilikçi olmayı gerektiren girişimci dış politika konseptinin yansımasıdır"* (Türk-Asya Kongresi, 2022, s. 2). Pandeminin ardından küresel siyasetin ekonomik dengeleri yeniden şekil alırken ilan edilen Yeniden Asya girişimi ile Türkiye, coğrafi konumundan faydalanarak Asya ile Avrupa arasında dengeleyici aktör olarak görev almaktadır. Bu stratejik konum Türkiye'nin bölgesel siyasetine önem kazandıracaktır.

Türkiye'nin 21.yüzyılda değişken ve çok boyutlu dış politikası ile örtüşen Yeniden Asya, kapsamlı politika perspektifinde Asya Kıtası ile planlı ilişkiler geliştirilmesine yönelik çerçevenin ana hatlarını meydana getirmektedir. Yeniden Asya girişimi ile birlikte Türkiye, Asya'nın yeni oluşumunda olması gereken yerde konumlandırılacak ilişkiler geliştirmektedir. Girilen yeni dönemde söz sahibi olmak için Asya ile ilişkiler ve iş birlikleri güçlü yapıda olmak zorundadır. Bu güçlü yapının analizi uluslararası toplumu Asya kıtasında daha etkin hale getirmek için rekabet içine girdirmektedir. Türkiye ise bu yeni dönem içinde Asya'da tarihi ve kültürel köklerinin derinliğinden ötürü avantajlı halde bulunmaktadır. Kültürel çeşitliliği öne plana çıkaran Asya ülkelerini dikkate alan Yeniden Asya girişimi, kıtayı bütüncül çerçevede ele alarak Asya ile yükselen ekonomik iş birliklere ve dış ticaret açığının iyileştirilmesine katkı sunmaktadır (Türk-Asya Kongresi, 2022, s. 3).

Yeniden Asya girişimi genel hatları itibariyle iki çerçevede göz önüne alınmaktadır. Bunlardan ilki 16.yy itibariyle devam eden Batı öncelikli hedeflerin devam ettirilmesidir. Diğeri ise bölgenin içerdiği fırsatlardan faydalanmayı amaçlayan çok taraflı girişimdir. Bu iki çerçevenin doğrultusunda Türk dış politikasındaki Batı önceliği daima koruma altına alınmıştır. Ayrıca Asya ile derin tarihi bağların ivme kazandırılması amaç edinilmektedir. Nitekim Türkiye'nin Asya ile kurmuş olduğu derin tarihi ve coğrafi bağları Batı'nın bölgeye yönelik politikalarını desteklemektedir. Bu destek Asya ile Batı ilişkilerine yeni bir görünüm sağladığı açıkça görülmektedir. Bu durum Asya-Batı arasındaki iletişimin Türkiye tarafından köprü görevi görülmesini

sağlamaktadır. Yeniden Asya girişimi kapsamında bu gelişmelerin paralelinde Türkiye'nin bölgede diplomatik ilişkileri Azerbaycan, Gürcistan, Pakistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan özelinde devam etmektedir. Diğer taraftan ise Asya ülkeleri ile ilişkileri sadece stratejik ortaklık düzeyinde yürütülmektedir (Doğan D. , 2022, s. 8).

Türkiye, AK Parti iktidarı ile birlikte ulaştırma ve lojistik alanında ciddi bir alt yapı meydana getirmiştir. Siyasi ve ekonomik istikrarın geliştirilmesi için atılacak adımlar, 2016 yılı itibariyle geniş alana yayılmaktadır. Yeni dönem itibariyle Asya ile ekonomik ilişkiler geliştirilmesi noktasında hızlı ve etkin yol alınması Türkiye'nin Asya açılımını belirlemektedir. Örneğin demiryolu, tünel, köprü ve tren hatları gibi ulaşım projelerinin yeni dönemde Türkiye'nin yeniden konumlandırmasına önemli katkılar sunmaktadır. Yeni dönem içerisinde dış politika ile birlikte iyi yönetilecek Asya açılımı cari denge açığının kalıcı olarak düzelmesine katkı sunacaktır. Türk Cumhuriyetlerinin bu yeni oluşum döneminde Türkiye'nin ihracat yaptığı ilk 10 ülkeler arasına girmediği açıkça gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye, bölgede etki alanını kullanarak küresel aktör olma yolunda adımlar atmak için Asya açılımına daha fazla yaklaşmaktadır. Türkiye'nin Yeniden Asya girişimi projesini ilan etmeden önce Asya üzerindeki açılımı, 2013 yılında katıldığı Şangay İş Birliği Örgütü'ne bağlı olarak değerlendirilmektedir. Şangay İş Birliği Örgütü bünyesinde gerçekleştirilen iş birliğinin getirdiği güç, dış politikanın temel unsurları arasında yer almaktadır.

Yeniden Asya Girişimi, Merkezi Asya ülkeleriyle ilişkilerin strateji temelinde geliştirilerek istikrarlı şekilde güçlendirilmesi, Türkiye’nin temel hedefleri kapsamındadır. Türkiye bu kapsam dahilinde bölge ile mevcut ilişkilerinde sürekli gelişen bir grafik izlemektedir. Bilinmektedir ki mevcut ilişkilerin gelişmesi ve geliştirilmesi bölgenin merkezi konumunda yer alan Kırgızistan üzerinden geçmektedir.

Türkiye’nin kökleri Asya’da yer aldığından dolayı sadece Avrupa ülkesi olarak değil aynı zamanda Asya ülkesi olarak da söz konusu Yeniden Asya gerilimini gerçekleştirmektedir. Çünkü Türkiye’nin bölge ile uzun geçmişe dayalı tarihi, kültürel ve ekonomik bağları yer almaktadır. AK Parti iktidarının son dönemlerinde Türk Cumhuriyetleri ile ikili ilişkiler, Yeniden Asya girişimi üzerinden giderek daha fazla gelişmekte ve pekişmektedir. Bu yüzden Türkiye’nin bölgeye olan faaliyetleri yeni bir yönelim olarak değerlendirilmemektedir.

Türkiye’nin Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması nitekim Asya ülkesi olarak değerlendirilmesini teşvik etmektedir. Türk Cumhuriyetleri ile Asya ülkelerinin uzun yıllardır ekonomi hamlesi içinde yer almaktadır. Ekonomi alanında finans ve güç merkezlerinin bölgede olması, bölgenin hassasiyetini daha fazla arttırmaktadır. Söz konusu hassasiyet olarak değerlendirilen bölge, Türkiye’nin Yeniden Asya girişimi çerçevesinde büyük önem arz etmektedir.

Yeniden Asya Girişimi kapsamında yer alan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler, Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer aldığı açık bir noktadır. Diplomasinin temel versiyonları arasında yer alan bölgesel ve küresel bağlantısallık projelerinde Türkiye, merkezi konumda yer almaktadır. Bu çerçevede, Yeniden Asya girişimine dahil olan tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması söz konusu girişiminin önemli bileşenlerinden biridir. Bu bileşenler büyük bir ekonomik fırsat olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Türkiye’nin bu konuda Orta Koridor projesi ve Asya ülkesi Çin’in Kuşak ve Yol projesi, önemli bir noktadır. Türkiye’nin Orta Koridor projesi, Türkiye'yi Gürcistan, Azerbaycan ve Hazar Denizi üzerinden Türkmenistan ile Kazakistan'a ve buradan Afganistan, Pakistan ve Çin'e bağlamaktadır (Çatal, 2019, s. 104). Türkiye’nin dile getirdiği Orta Koridor projesi ve Çin’in Kuşak ve Yol projesi birbiriyle uyumlu halde devam etmesi bölge için önem taşımaktadır.

Kuşak-Yol projesi, uzun bir yol haritası olarak kayıtlarda yer almaktadır. Siyasi ve askeri alanların yanında ekonomik ve kültürel boyutları da içine almaktadır. Türkiye ise bu girişimde önemli geçiş noktası olarak bulunmaktadır. Türkiye, Orta Koridor projesi dışında Çin'in Kuşak-Yol projesi çerçevesinde dikkat etmesi gerekmektedir. Türkiye, realist perspektifte yer alan yumuşak güç unsurlarının vasıtası ile Merkezi Asya Türk Cumhuriyetlerini sadece dil, din ve tarih anlamında etkisi altına alması artık yeni dönemde pek kolay olmayacağını bilmektedir. Gelecek dönemlerde ittifakların veya çatışmaların Merkezi Asya'da çıkması hem Türkiye'nin hem Çin'in projelerinin başarılı olup olmayacağını zaman gösterecektir (Zorbay, 2019, s. 51).

Günümüzde küresel güç merkezinin Asya’ya kayması, Türkiye’nin Yeniden Asya girişimi çerçevesinde bölge ile ilişkilerine özel bir önem kazandırmaktadır. Bu özel önemin unsurları arasında teknoloji, finans kaynakları ve Pazar ihtiyacının mevcudiyeti, akraba ve inanç ortağı bulunmaktadır. Özellikle bugüne kadar Türk

Cumhuriyetleri ve Asya ülkeleri ile ilişkilerin iyi noktada olmaması, Türk dış politikasının ciddi zararları arasında yer almaktadır. Küresel üretimin ve dünya siyasetinin Asya'ya kayması, Türkiye'nin politikalarını revize etmesini sağlayacaktır. Özellikle, Türkiye'nin Asya ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmesi, küresel siyasetteki konumunu sağlam hale getirecektir.

Yeniden Asya girişimi ile birlikte Türkiye, kapsamlı bir politika çerçevesinde planlı ilişkiler geliştirerek bölgede olan varlığını daha fazla konumlandıracaktır. Bu önem sayesinde ciddi bir rekabet ortamı oluşmaktadır. Oluşan rekabet ortamında Türkiye'nin varlığını ayırmak gerekmektedir. Yeniden Asya Girişimi sadece Türkiye'nin bölgede olan konumunu güçlendirmeyecektir. Bunun yanında Asya'ya yeniden odaklanma noktasında; Türkiye'nin, Orta Asya'dan Doğu Asya'ya, Güney Asya'dan Güneydoğu Asya'ya doğru yakın ilişkiler kurmasını da sağlayacaktır. Çünkü bölgenin yeni açılımı, özellikle ekonomi alanlarında ikili etkileşim ve diplomasi imkanını sunmaktadır. Ayrıca Çin, Japonya, Güney Kore gibi küresel ekonomik sisteme yön veren ülkelerle enerji, yüksek teknoloji, endüstri gibi alanlarda iş birlikleri gerçekleştirilmektedir. Böylece Türkiye, Yeniden Asya girişimi sayesinde bölge ile olan ilişkilerde merkez görevini görerek etkinliğini arttırmaktadır.

Pandemiden sonra şekillenen yeni düzende, küresel sistemin ekonomik dengeleri tümüyle değişmiş yeniden oluşturulmuştur. Türkiye'nin bölge ile olan derin ve tarihsel yakınlığı göz önüne alınırsa Yeniden Asya girişimi, Türkiye'nin Merkezi Asya projesine ve politikasına üst düzey katkılar sunmaktadır. Bu katkısı Türkiye'ye Asya ile Avrupa arasında dengeleyici bir aktör görevini üstlendirmektedir. Üstlendiği görev ile birlikte ekonomik açından avantajını elinde bulunduran Türkiye, büyük bir çaba sarf etmektedir. Dolayısıyla Çin'in Kuşak Yol girişimini 2013 yılından beri dikkatle takip eden Türkiye, Trans Hazar Doğu-Batı Orta Koridorunun gerçekleştirilmesinde de önemli başarıya imza atmıştır.

Türkiye, bölgedeki avantajını kullanarak Asya politikasını, zamana yayarak sistemli ve planlı şekilde geleceğe taşımayı amaçlamaktadır. Bunun için ise farklılıkları incelerken bunlara bütüncül bakabilen bir açılım oluşturması gerekmektedir. Oluşturduğu yeni açılım ile birlikte Asya'nın tamamı ile BM Şartı'nda yer alan ilkelere göre yeni bir enerji yakalanması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda bölgede

önemli güç olarak bulunan araç ve gereçler; kamu sektörü, özel sektör, üniversiteler zemininde geliştirildiği hem ilkelere uygundur hem de yeni enerjinin yakalanması için etkin unsurdur. Bu bağlamda, açılım sayesinde meydana gelen iş birlikleri ve ilkelere uygunluk Türkiye'nin geleceğini emin adımlarla belirleyecektir.

Türkiye, günümüzü içeren dönemde Yeniden Asya girişimi düzeyinde Asya'da yeni açılımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Çünkü bölgede merkezi iradeye sahip iki büyük ülke bulunmaktadır. Bunlardan ilki Rusya, diğeri ise Çin'dir. Her ikisi de bölge üzerinde tarihsel ve konum olarak Türkiye'den daha avantajlıdır. Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerde Türkiye ile Rusya, Asya Pasifik'te ekonomi, siyasi ve insani ilişkilerde ise Çin ile karşılaştırılmaktadır. Türkiye, bölgede Yeniden Asya girişimini ilan ettiğinde Rusya ve Çin'i göz önüne alarak hareket etmektedir. Çin'in Rusya, Kırgızistan, Kazakistan Ermenistan ile ticari ve gümrük anlaşmaları imzalaması Türkiye'nin Asya girişimi kapsamında ekonomik ilişkilerine büyük bir engel oluşturacağı açık noktadır. Türkiye, bölge ülkeleri ile tercihli ticaret anlaşmaları yapmaya çalışması bu durumda en doğru karar olacaktır. Netice de ekonomik ilişkiler beraberinde diğer iş birliklerini meydana getirmektedir. Özellikle Türkiye'nin AK Parti ile başlayan serüveninde Orta Asya politikasındaki büyük hayalleri son dönemde Yeniden Asya girişimi ile şekil almaktadır. Bu durumun arka plana atılması büyük bir emeğin yıkımını göstermektedir. Türkiye'nin Asya açılımındaki önemli alanlarından biri olan ticari ilişkilerini daha fazla geliştirmesi gerekmektedir. Bölgeye ihracat yapması ve finans programları oluşturması öncelikleri arasında olmalıdır. Bunların yanında Türkiye'nin Asya açılımında Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika Birliği, İrlanda gibi dominant ülkelerin Asya politikalarını takip ederek üst düzey analizler gerçekleştirmesi gerekmektedir. Ayrıca bütün alanlarda oluşacak denge siyasetini önemle izlemesi ve varlığını daha fazla hissettirmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Yeniden Asya açılımı, 14 Mayıs 2023 genel seçimlerden sonra daha fazla aktifleştirileceği dış politikanın temel vizyonları arasında olmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Merkezi Asya, hem küresel dünya potansiyeli için büyük önem taşımakta hem dünya entegrasyon sürecinin güçlü parçası olarak yer almaktadır. Çünkü dünya ekonomik gücün, Asya'ya yönelmesi dünya siyasetinde yeni düzeni meydana getirmektedir. Nitekim Merkezi Asya'daki bu olgu sürdürülebilir politikaları taşımakta zorluk çekeceği gözle görülebilir konudur. Merkezi Asya'daki entegrasyonun kendine has özelliklerini görmezden gelmek, yeni platformda ülkelerin konumunu belirlemede esas nokta olduğu çalışmamızda dönem dönem vurgu yapılmaktadır.

Küresel dünyada entegrasyon süreci ile birlikte bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin ve ikili ilişkilerin ortaya çıkması uluslararası sistemin merkezi yapısını karmaşık hale getirmiş ve güvenlik konusunda değişimler ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin esas teorileri arasında yer alan realist politikalarda güvenlik algısı ilk sırada yer almaktadır. Bölgenin yeni oluşumunda ortaya çıkan güvenlik problemleri günümüze kadar sürdüğü görülmektedir. Merkezi Asya'da güvenlik algısının oluşmasında etkisi büyük faktörlerden biri, bölgenin komşu bölgelerinde statükonun korunması olarak göz önüne çıkmaktadır. Özellikle Rusya, Afganistan, Doğu Türkistan, İran gibi ülkeler ile komşu olması, Orta Asya'nın dış ilişkilerde denge siyaseti üzerine güçlü kalmasını kılmaktadır. Bununla ilgili güven arttırıcı politikalara öncülük vererek ortak strateji üretmelidir. Bu noktada Türkiye'nin saf dışı bırakılması, Türk Dünyası için olumsuz bir yönelim olacaktır. Bu açıdan Türkiye, Orta Asya politikalarını gerçekleştirirken dikkatli davranmalı ve konumunu etkili şekilde kullanmalıdır. Bölgenin ekonomik gücü üzerinde uzun vadelerin yapıldığı küresel dünya siyasetinde günümüz dahil çok taraflı güvenlik sisteminin oluşturulması bölgenin değerini arttırmaktadır. Nitekim güvenlik algısının oluşturduğu risk ve tehditler özellikle Türkiye dahil olmak üzere Rusya, AB, Çin gibi küresel güçlere sahip ülkelerde farklılıklar yaratmaktadır. Merkezi Asya'da 1990 yılı itibariyle başlayan yeni entegrasyon sürecinde güvenlik anlayışı, güç kavramını ele almaktadır. Özellikle sınırlardaki güvenlik problemleri ve merkezi güç otoritede oluşan boşluk bölgenin yeni oluşumunda sorunları meydana getirmektedir. Bu durumda Türkiye, dinamikleri sayesinde fırsat ve tehdidi bölge üzerinde barındırmaktadır (Uçar, 2021, s. 87). Dolayısıyla Türkiye'nin liberal ve demokratik değerlere sahip olması, petrol ve doğalgaz bakımından zengin ülkeler ile olan komşuluğu, Türk Cumhuriyetleri ile derin tarihsel ve kültürel bağı olması, önemli

ticaret yolları üzerinde bulunması, uluslararası örgütlerde aktif olarak rol alması gibi avantajlarının olması Merkezi Asya'nın Türkiye çerçevesinde terörü, din ve etnik temelli çatışmaları, bölgenin büyük güçler arasında bir rekabetini yoğun olarak hissettirmektedir.

1990'ların başlarında iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması köklü değişiklikleri meydana getirmiştir. Bu değişiklikler Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın ortaya çıkmasını ve bölgenin oluşum sürecini başlatmıştır. Bölgenin Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi nükleer güce sahip ülkelere yakın olması, Asya kıtasında jeopolitik ve ekonomik olarak önemli hale getirmektedir. Özellikle İran'ın da jeopolitik olarak yakınında yer alması, Türkiye'nin Merkezi Asya politikasını derinden etkilemektedir. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitik konumu bütün diğer ittifak ülkelerden daha fazla meydana gelen yeni koşullardan etkilenmesi kaçınılmazdır.

Merkezi Asya'nın hem Türk dış politikası içerisinde hem de diğer ülkelerin politikalarında ilgi odağı olmasının başında istisnasız ekonomik konum gelmektedir. Bölgenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri, ekonomik konumun temel hususları arasında yer almaktadır. Merkezi Asya'nın jeopolitik konumu, bölgeye stratejik amaç kazandırmaktadır. Söz konusu bu amaç, küresel siyasetin başlığını oluşturmaktadır. Küresel güçlerin gündeminde yer alan Merkezi Asya üzerinde sadece klasik diplomasiyi harekete geçirmek yetersiz kalacağından kamu diplomasisini aktif hale getirmek önem arz etmektedir. Türkiye ve Rusya'nın Merkezi Asya için diğer küresel güçlere nazaran ayrı bir özelliği söz konusudur. Bu özellik her iki ülkenin bölge üzerinde stratejik noktada olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede Rus kimliği etkisinden uzak kalmak isteyen bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin tek umudu Türkiye olarak görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'nin bölge için önemi göz ardı edilmemektedir. Türkiye'nin klasik diplomasisi yanında kamu diplomasisi faaliyetleri AK Parti dönemi öncesine nazaran 2000'li yıllarda büyük bir değişime uğramıştır. Söz konusu değişim ile yatırımlar artmış ve kurumlar kurulmuştur. Rusya'nın ise 2000'li yıllarda, Renkli Devrimler esnasında yaşananlardan hareketle klasik ve kamu diplomasisine önemli yatırımlar yapmaya başlamıştır. Bu bakımdan 2000'li yıllarda Rusya kamu diplomasisi faaliyetlerine yeni başlamış, Türkiye ise konuya daha fazla yönelerek etkinliğini arttırmıştır. Söz konusu dönemlerde iki ülke bölgenin yapısını değiştirmektedir. Ortak tarih ve kültür çerçevesinde iki ülke karşılaştırıldığında Türkiye'nin bağımsız Türk

Cumhuriyetleri üzerinde tarih ve kültür anlamında daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Türk Cumhuriyetlerinin yıllarca Rus egemenliği altında olması Türkiye'nin tarih ve kültür anlamında avantajlı olmasına karşın Türk Cumhuriyetlerin özellikle kimlik ve dünya perspektifinde Rusya'nın güçlü ortak olduğu arka plana atılmamalıdır. Bu durum Türk Birliğinin açılımını zorlayacağı açıkça görülmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın bölge üzerinde tekrardan nüfuz kurma konusu Türk dış politikasının bölge ile olan ilişkilerini bir yandan endişe altına girdirmiş diğer yandan ise ilişkilerin güçlü kalmasını kuvvetlendirecek unsur olmuştur. Dünya politikalarında Rusya'nın bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin ağabeyi olarak anılmasını teşvik etse de Türkiye ve Türk Cumhuriyetlerinin derin bağları bu ağabeylik konusunu kenara itmiştir. Bu konuda Türkiye'nin imajı daha fazla önem arz etmiştir.

Bağımsızlıklarını kazanan yeni Türk Cumhuriyetleri ilk dönemlerinde Sovyet döneminden kalan idari yapı ve miras ile yönetilmişlerdir. Küreselleşmenin artması sonucu yaşanan güvenlik sorunlarını baz alarak bölgede bağımsızlıklarını koruma gayretine düşmüşlerdir. Bu açıdan istikrarsızlık sürecini yaşayan Türk Cumhuriyetleri iş birliği arayışına yönelmişlerdir. Bölgesel bir iş birliğinin oluşturulması Türkiye'nin bölgeye olan yönelimine güç katmaktadır. Türkiye'nin başrol oynadığı Türk Konseyi oluşumu, Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye için kaçınılmaz bir fırsat niteliğindedir. 2009 yılında imzalanan Nahcivan Anlaşması ile nitelik kazanan Türk Konseyi, günümüz itibariyle Türkiye'nin bölge ile olan iletişiminde ve Türk Birliğinin korunmasında köprü görevini üstlenmektedir. Konseyin esas amacı, ilişkileri derinleştirmek ve üst seviyelere taşımaktır. Bu bağlamda Türk Konseyi, Türk Cumhuriyetlerinin gönüllü olarak toplandığı, Türk tarih, kültür ve dil mirası üzerinden eşitlik ve iç işlerine müdahale etmeme prensiplerine yöneldiği değer yargıları ile şekil kazanmıştır (Çalışır, 2019, s. 120). Dünya konjonktürünün merkezinde yer alan Merkezi Asya, çok boyutlu iş birliğinin ve istikrarın sağlanmasının en büyük teminatı olacaktır. Bu nedenle, bölge genelinde Türk Konseyi (Türk Keneşi) büyük önem arz etmektedir.

Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıkları öncesinde Merkezi Asya konusunda ön hazırlık yapmamış olması Türkiye'nin kapsamlı bir Merkezi Asya siyaseti izlemesine engel olmuştur. Türkiye, her ne kadar geçmiş bağlarını korusa da Türk Cumhuriyetleri ile arasındaki kimlik, dil, ekonomik, siyasi farkları görmezden gelerek adımlar atmıştır. Türk dış politikasında açıkça görülen bu yanlış izlenimi, kendi lehine döndüren AK

Parti hükümeti, Türk Cumhuriyetleri gözünde Türkiye'nin yeniden doğuşu olarak algılanmaktadır. 2000'lerden itibaren AK Parti, Merkezi Asya'yı eşitlik ilkesine uygun bir anlayış ile adım atmaya başlamış ve bölgede rasyonelleşme çabalarını aktifleştirmiştir. Ancak bu süreç içinde Türkiye'nin bölgesel politikası varlığını koruyamamış ve Merkezi Asya ile ilişkiler dönem dönem güçlü etkisini gösterse de beklenen istikrar görülmemiştir. Beklenen istikrarı gösteremeyen Türkiye, Merkezi Asya ile ilişkilerinde bağlarını güçlü bir motivasyon noktası olarak kullanmış devamında yeni bir vizyon arayışında bulunmuştur. Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yönelik gerçekleştirdiği ziyaretler, ekonomik anlaşmalar, zirveler ve ikili ilişkilerdeki yakınlık yeni vizyonun nitelikleri arasındadır.

Türkiye'nin bağımsızlıklarını kazanan beş Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri göz önüne alındığında; Türkiye'nin Merkezi Asya ile tarihsel, kültürel, dini bağları karşısında Rusya'nın süper gücünü ayakta tutabileceği önemli bölge istisnasız Merkezi Asya'dır. Türkiye'nin yönelimlerine karşı Rusya'nın 1991 sonrasında tekrardan Orta Asya'ya yönelmesi, bölge üzerindeki denge siyasetini değiştirmektedir. Bununla birlikte ulusal kimliğini Türk Cumhuriyetleri üzerinde devam ettirmek istemesi Türkiye'nin bölgeye dayalı dış politikalarına engel getirmektedir. AK Parti iktidarının bu süreç karşısında bölgeye yönelik siyasi ve ekonomik politikaları umut olarak karşılanmaktadır. Özellikle Türk Dili Konuşanlar Zirvesi'nin devam etmesi ve Türk Birliğinin oluşma fikri ve buna yönelik adımlar, Rusya'nın Merkezi Asya politikası karşısında güçlü bir unsur olarak varlığını korumaktadır. Ancak Rusya, tarih sahnesine çıkan Türk Cumhuriyetleri üzerinde yaşanacak güç mücadelelerinde öncülüğü üstlenerek varlığını hissettirmeye devam etmektedir. Çünkü Merkezi Asya'nın jeopolitik konumu, Rusya'nın güvenlik politikaları için hem çok önemli bir nokta hem de güney sınırlarını koruyan tampon bölge olarak sahneye çıkmaktadır. Rusya sadece Türkiye'nin bölgede olan varlığını değil Çin ve Hindistan'dan gelebilecek tehditleri öngörmektedir. Bu tehditler istikrarsızlığı ön plana çıkartmaktadır.

Merkezi Asya üzerinde yaşanan tehditler ve güç mücadeleleri karşısında Türkiye'nin bölge ile iletişimi haklı bir husustur. Çünkü Türkiye, küresel aktörlerin değişen çıkarları karşısında uluslararası arenada beklediği sonucu elde edememiş, başta Orta Doğu olmak üzere diğer bölgelerde yaşanan güvenlik meseleleri ile boğuşmak zorunda bırakılmıştır. AK Parti dönemi öncesinde yaşanan bu sorunları iyi analiz eden

Türk dış politikası ile birlikte AK Parti iktidarı, rotasını lider olabilecek bir bölgeye çevirmesi geleceği için önem arz etmektedir. Bu noktada Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi ve Türkiye'nin de bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olması, dış politikanın rengini ve Türkiye'nin uluslararası sistemde konumu değiştirmiştir. Türkiye ile AK Parti hükümeti, Merkezi Asya politikasını oluştururken Türk Dünyası ismini kullanmıştır. Buna sebep olan iki durum söz konusu olmaktadır. İlki Türk Devletler Teşkilatının kurulmasıdır. Diğeri ise Gürcistan'ın Avrupa Birliği ile, Tacikistan, İran ve Ermenistan'ın Rusya ile iş birliği içerisinde olmasıdır. Bu iki durumun Türk dış politikasında görünen eğilimini realizm, liberalizm ve inşacılık teorisinin daha fazla önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Türk Dünyası çatısı altında bulunan devletlerin Rusya'nın aktif gücüne ve ikinci mevcut duruma karşı birbirine olan yakınlaşmasını arttırmaktadır. Söz konusu yakınlaşmanın kökleri aslında 1991 yılına tekabül etmektedir. Çünkü bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin bölgede Türkiye'yi model ülke olarak görmesi, Türkiye ve Türk Dünyası için yeni bir döneme işaret etmektedir. Yeni dönemde TİKA, TÜRKSOY gibi uluslararası kuruluşların kurulumu ve faaliyete geçmesi siyasi, ekonomik ve kültürel yatırımları beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla Türk Dünyasının birbirine kavuşması Türkiye'nin öncülüğünde uzun sürmemiştir. Ancak Rusya'nın tekrardan gücüne kavuşması, AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde bölgeye yönelik stratejisinde yetersiz kalması, Türkiye'nin ikili ilişkilerinde siyasi ve ekonomik vizyonunu olumsuz etkilemiştir.

Ekim 2009 yılında imzalanan Nahcivan Anlaşması neticesinde Türk Keneşi, Kasım 2021 yılı itibariyle İstanbul'da imzalanan anlaşma ile Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Türk Devletleri Teşkilatı olarak adlandırılan kuruluş, üye devletlerin ortak amaçlar doğrultusunda birlik olmayı hedeflemektedir. Bu isim değişikliği ile bazı bildiriler yayınlanmıştır. Bunlar; Güvenlik, ekonomi, uluslararası ilişkiler, tarih ve kültür, eğitim alanını kapsayan öğrenci ve üniversiteler arası değişim programları, sağlık ve dijital alanlarında altyapının kurulmasına yönelik adımlardır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsız devlet anlayışının güçlü hale getirilmesi, ekonomik alanda geliştirilmesi, bölgesel düzeyde diplomasinin etkin kullanımı Türk Devletleri Teşkilatının önemine vurgu yapmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası hukuka bağlı kalması ve karşılıklı saygı çerçevesinde tutum sergilemesi Türk Devletleri Teşkilatına ayrı bir önem katmaktadır.

Türkiye'nin Merkezi Asya politikasında Kırgızistan, jeopolitik konumu nedeniyle ayrı bir öneme sahip olmaktadır. İkili ilişkilerin tarihsel gidişatında ortaya çıkan dostluk ve kardeşlik niteliklerinin yanında stratejik ortaklık bölgeye atılacak adımı doğrudan etkilemektedir. 2005 yılından itibaren Türkiye-Kırgızistan arasındaki iş birliği faaliyetleri, güvenlik alanına yayılmış, ancak büyük açılımlar 2010 sonrası dönemde meydana gelmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in önem verdiği Türkiye ile ilişkiler, samimiyet ve karşılıklı menfaat ilkelerine dayanarak stratejik ortaklık niteliğinde olması Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerini sıcak tutmasını sağlayan temel unsur olmuştur. 2010 sonrası dönemde büyük açılımların gerçekleşmesi, iki ülke içinde yaşanan siyasi sorunların yaşanmasına engel olamamıştır. Bu sebeple ikili ilişkiler gerileme dönemine girmiştir. Ancak 2017 yılında Almazbek Atambayev sonrası iktidara gelen Sooronbay Ceenbekov, daha önce iki ülke arasında gerilemeye başlayan ilişkileri yeniden canlandırmaya önem vermiştir. 24 Kasım 2017 ile 15 Ekim 2020 yılları arasında cumhurbaşkanlığı görevinde bulunan Ceenbekov, uzun bir süre iktidarda bulunmadığından dolayı iki ülke ilişkileri istikrarında büyük açılımlar oluşturamadığı görülmektedir. 15 Ekim 2020 yılında Kırgızistan'da meydana gelen siyasi çatışmalardan sonra iktidara gelen Sadır Japarov, Türkiye ile ilişkilere büyük önem vermeye başlamış ve Ceenbekov döneminde gelişmeyen ilişkilere yeni eğilim kazandırmıştır. İktidara gelen Sadır Japarov yönetimi, Kırgızistan'ın stratejik ortakları ve komşu devletleri ile etkileşimine yeni bir açılım getirirken Türkiye'nin bu süreçte önemli yeri olduğunu teyit etmiştir. Bu önem sayesinde Türkiye ile Kırgızistan ilişkileri Yeniden Asya açılımı öncesinde yeniden canlanıp yüksek düzeyde devam etmiştir. Yeniden Asya girişimi öncesinde iki devlet arasındaki ilişkiler ortak kültürel ve toplumsal özelliklerin yanında siyasi ve ekonomik iş birliği alanlarında yapılan ortak faaliyetler ve karşılıklı çıkarlar özellikle Türkiye'nin Merkezi Asya politikasına yerini ve hedeflerini güçlü hale getirmektedir.

Türkiye'nin AK Parti döneminde yer alan siyasi, ekonomik, kültürel politikaların gücünü göstereceği ve liderlik edebileceği bölge tartışmasız Kırgızistan başta olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetlerini içine alan Türk Dünyasıdır. Tarih, din, kültür, dil gibi ortak değerlerin paylaşıldığı Merkezi Asya'da bölgesel hegemonya yaklaşımı başarıya ulaşmamıştır. Türkiye'nin bölgesel hegemonya yaklaşımını tekrardan koruması adına Yeniden Asya açılımı ile bölgeye yönelmesi, bölgede yeni bir vizyonu meydana

getirmiştir. Fakat ortak değerler kapsamında bölgesel liderlik yaklaşımı, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile olan geleceğini Yeniden Asya açılımı düzeyinde varlığını koruyacaktır. Bölgesel hegemonya yaklaşımı ile birlikte Türkiye'nin model ülke olması, siyasi-ekonomik ilişkilerde hem Türk Cumhuriyetleri hem de Asya ülkeleri ile ilişkilerde köprü görevi görmesi başarısız Orta Asya politikasının önüne geçememiştir. Türkiye'nin bu durumda Yeniden Asya girişimi yeni bir umut olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerine yapacağı liderlik kendisine bölgesel liderliği de kazandıracaktır. Bu açıdan Türkiye'nin AK Parti vizyonunun ve Merkezi Asya'ya dayalı dış politikasının mutlak dönüşüme uğraması esas noktadır.

Türkiye'nin AK Parti döneminde Merkezi Asya'ya yönelik izlediği dış politikanın zayıf bir etki oluşturduğu sonucunu ön plana çıkarmak pek doğru olmayacaktır. Aksine, AK Parti hükümetinin iktidarda olduğu duraklama, gelişme ve genişleme dönemleri Türkiye'nin hem Türk Cumhuriyetleri üzerinde hem de dünya konjonktüründe izlediği dış politika ile dikkatleri üzerine çektiği açıkça görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Davutoğlu döneminde yer alan komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Kırgızistan başta olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri ile sıcak ilişkiler geliştirmesinin, bulunduğu coğrafyadaki çatışmaların çözümüne yönelik aktif diplomasi izlemesinin, bölgede ABD, AB, Rusya ve Çin'in aktif politikaları karşısında güvenlik ve istikrar için çaba gösteren aktör olarak öne çıkmasında katkıları oldukça önem arz etmektedir. Ancak Türkiye'nin bütün dış politika çizelgeleri, mevcut bölgesel ve küresel çizgide gerçekleşmiştir. Nitekim mevcut düzen içinde bağımsızlık sonrası yaşanan sınır, ekonomik ve kimlik sorunlarının çözülmesine katkı sağlamakla birlikte gerekli değişimleri sağlayamadığı açıkça belli noktadır. Dolayısıyla AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin proaktif ve çok boyutlu bir dış politika izlemesine rağmen düzen kurucu rol oynamakta başarılı olamadığını iddia etmek mümkündür.

Türkiye'nin AK Parti yönetimindeki duraklama ve gelişme döneminde küresel siyasette bulunan fırsatlardan faydalanarak uluslararası konjonktürde verimliliğini yükselttiği kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak genişleme dönemi ile birlikte dış politikada daralma yaşadığı başka bir gerçektir. AK Parti hükümetinin ilk iki döneminde başarıyla uyguladığı sürdürülebilir dış politika anlayışından değişkenliklerin fazla yaşandığı karşılıklı ilişkiler düzeyine geçilmesi, Türkiye'nin hem Merkezi Asya üzerinde hem de

uluslararası ilişkilerdeki yönüne ciddi sorunlar yaşatmaktadır. Bu durum AK Parti iktidarında yeni bir yönetim ihtiyacını ve koordinasyon anlayışını sunmaktadır. Netice itibariyle Türkiye'nin bütün koşullarında ve politikalarında yer alan ilkelerin iyi analiz edilmesi zorunluluk hale gelmektedir. Dolayısıyla Merkezi Asya'da değişen küresel dinamiklerin karşısında Türkiye'nin 2019 yılında ilan ettiği Yeniden Asya girişimi, bölgenin Türkiye ile kaderini yeniden belirleyecektir. Bu açıdan Türkiye, bölgede Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında Yeniden Asya girişimi ile birlikte Orta Koridor projesine ağırlık vermesi beklenmektedir. Merkezi Asya'nın ilerleyen dönemlerde küresel güçlerin menfaat çatışmalarına sahne olacak bir konumda yer alması, Türkiye'nin aktif rol üstlenmesini ve yaşanacak gelişmelere öncülük etmesini sağlayacaktır. Bu durum Türkiye'yi, bölge ülkelerine karşı stratejik güç merkezi konumuna yerleştirmektedir. Kuşkusuz yaşanacak bu gelişmeler Türkiye'nin Türk Dünyası siyasetinde yeniliklere gitmesini zorunlu kılacaktır (Yalçınkaya F. , 2010, s. 1).

Kaynakça

Abdyldaeva, Z. (2019). Orta Asya Jeopolitiği Ve Jeoekonomisinde Kırgızistan'ın Yeri. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Açıkalın, O. (2009). Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.

Aitbaeva, A. (2020). Kırgızistan'da Demokrasinin Gelişimi Ve Siyasi Partiler . *Yüksek Lisans Tezi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Akengin, H. (2017). Türk Dünyası Ve Orta Asya Türk Cumhurıyetlerı Üzerıne Jeopolıtık Bır Değerlendırme. *Mutad*.

Akhiyadov, M. (2020). *İnsamer*. İnsamer Web Sitesi: Https://Www.İnsamer.Com/Tr/Kirgizistan-Kendi-Cocuklarini-Yiyen-Devrim_3455.Html Adresinden Alındı

Akıncı, A., & Akzholova, A. (2020). Türkiye-Kırgızistan İlişkileri: Dünü, Bugünü Ve Yarını. *International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies,* 716-729.

Akıncı, A., & Jafarlı, J. (2020). Rusya Kıskacındaki Türk Devletlerinin Kimlik Mücadelesi. S. 505-524.

Akıncı, H. (Tarih Yok). *Türk Dünyasının Jeopolitiği Ve Türk Dış Politikasındaki Yeri*. 2021 Tarihinde Kriter: Http:/Kriterderg.Com/Turk-Dunyasinin-Jeopolitigi-Ve-Turk-Dişpolitikasındaki-Yeri Adresinden Alındı

Akpınar, B. (2015). Akp Hükümetlerinin Dış Politika Söylem Ve Pratiği:İnşacı Perspektiften Bir Analiz. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Aksu, H. N. (2018). Türkiye'de Kamu Yönetiminde Neoliberal Dönüşüm Bağlamında Yeni Sağ Muhafazakâr Anlayışın Çözümlenmesi:Turgut Özal Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

Akşin, S. (2002). *Türkiye Tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Akşin, S. (2006). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi.* Bursa: İmaj Yayıncılık.

Aktaş, H. (2019, Kasım). Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Kültürel Diplomasi Faaliyetleri. *Turan-Sam: Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi,* S. Cilt:11, Sayı:41.

Aktürk, U. (2010). Orta Asya Ve Kafkasya Jeopolitiğinde Küresel Egemenlik Mücadelesi. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları,* S.20-39.

Akyüz, İ. (2016). Internatıonal Journal Of Polıtıcal Studıes. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, No:3.

Alımbayev, C. (2007). 19. Yüzyılda Kırgızlar. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 2, (2).

Aliyev, N. (2019). *Türkiye İle Kırgızistan Arası Giderek Artacak.* Tinyurl: Https://Tinyurl.Com/Yyercex4, Anadolu Ajansı Adresinden Alındı

Altunışık, M. B., & Martin, L. G. (2011). Making Sense Of Turkısh Foreign Policy İn The Middle East Under Akp . *Turkısh Studies,* 569-587.

Amirbek, A., Anuarbekuly, A., & Makhanov, K. (2017). Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu:Tarihsel Geçmişi Ve Kurumsallaşması. *Ankasam/Bölgesel Araştırmalar,* S.164-204.

Aras, K. (2019). Türk Liberalizminin Siyasete Yansımaları: Dp, Anap Ve Ak Parti Örnekleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

Arı, T. (2010). Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal Ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları Ve İşbirliği Girişimleri", Orta Asya Ve Kafkasya "Rekabetten İşbirliğine. Bursa: Mkm Yayıncılık.

Asanbaeva, C. (2016). Kırgızistan'ın 1991-2014 Yılları Arasındaki Dış Politika Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli.

Ashimova, Z. (2015, Ağustos). Türkiye'nin Kırgızistan İle Dış Ticaretinin Yapısal Ve Sektörel Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya.

Aslan, M. (2017). Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası(2009-2014). *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika:Aktif Ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi*, 49-64.

Avcı, E. (2022). Türkiye'nin Orta Asya Politikalarının Dönemsel Analizi. *Bilge Strateji*, 209-242.

Avcı, E. (2022). Türkiye'nin Orta Asya Politikalarının Dönemsel Analizi. *Bilgi Strateji*, Cilt:13, Sayı:24, 209-242.

Ayata, A., & Yücel, G. (2015). Yeni Küresel Düzende Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı. Ankara: Nobel Akademik.

Ayaz, M. F. (2015). Turgut Özal Dönemi Eğitim Politikaları Ve Günümüze Yansımaları. *Akademik Bakış Dergisi*.

Aydın, M. (2004). Kafkasya Ve Orta Asya İle İlişkiler İçinde Türk Dış Politikası. *İletişim Yayınları*, 366-439.

Aydın, M. (2013). *Kafkasya Ve Orta Asya'yla İlişkiler, Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980- 2001).* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, M. (2021). *30 Yılında Türk Cumhuriyetleri Bölgesel Politika.* Ankara: Nobel Yayınları.

Aydıngün, E. A., & Balım, Ç. (2012). *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye İle İlişkiler.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Aygül, C. (2014). *Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politikası.* Ankara: Atılım Üniversitesi.

Aysel, Y. E. (2016). Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikasının Siyasal Liberalizm Açısından Analizi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi.

Bağırzade, E. R. (2018). Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari İşbirliği:Mevcut Durum Ve Perspektifler. *Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*, S.41-59.

Bakacak, Y. S. (2019). Süleyman Demirel Döneminde (1991-2000) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri Siyasi İlişkileri. Konya: Yüksek Lisans Tezi.

Bakanlığı, T. C. (2022). *2023 Yılına Girerken Girişimci Ve İnsani Dış Politika.* Ankara: Tbmm.

Baki, P. M. (2014). Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi. *Bilgi Strateji*, Cilt:6 Sayı:11.

Bal, İ. (2000). Uluslararası Politikada Türk Modelinin Yükselişi Ve Düşüşü . *Bilig,* 1-15.

Balcı, A., & Gülener, E. M. (2018). Turgut Özal Dış Politikası:Amerikan Düzeninde Yeniden Konumlanma Ve Otonomi Arayışı. *Muhafazakar Düşünce,* 55.

Başkan, M. Y. (2022). Liberalizm Ve Türk Siyasal Hayatında Liberal Eğilimler. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 23, Sayı: 3.

Batmaz, T. (2021). Türkiye'nin Üretim Ve Dış Ticaret Yapısındaki Gelişimin Seyri (2010-2019). *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 774-804.

Battır, O. (2020). Savunmacı-Saldırgan Realizm Ayrımında Türk Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırşehir Ahi Evren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi,* 143-167.

Beşirli, H. (2015). Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kimliğinin İnşaasında Manas Ve Manas Destanı'nın Simgeselliği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 29-46.

Bilir, B. (2006). Finansal Serbestleşmenin Para Politikaları Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Dokuz Eyül Üniversitesi.

Bingöl, Y. (2007). Kırgızistan'ın 'Renkli' Devrimi:Demokrasiye Geçiş Mi, Küresel Rekabet Mi? *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-21.

Booth, K., & Smith, S. (2015). *Uluslararası İlişkiler Kuramları.* İstanbul: Röle Akademik.

Bostancı, M. (2016). Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye-Kırgızistan İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı. *Sempozyum*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi .

Bozkurt, G. (2006). Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1).

Budak, T. (2013). Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet Ve Türkiye. *Bilgi Strateji*, 5(9), 125-142.

Budak, T. (2015). Söylemler Ve Eylemler Bağlamında:Türkiye'nin Orta Asya Politikası. *Bilgesam Analiz*, 1345.

Buyar, C. (2017). *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset.* Bişkek.

Buyar, C. (2021). *Yükselen Bir Değer Olarak Asya Ve Türkiye'nin Rolü*. 12 19, 2021 Tarihinde Anadolu Ajansı: Https://Www.Aa.Com.Tr/Tr/Analiz/Yukselen-Bir-Deger-Olarakasya-Ve-Turkiye-Nin-Rolu Adresinden Alındı

Can, N., & Uulu, İ. O. (2010). Büyük Güçlerin Kıskacında Türkiye - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Siyasi Ve İktisadi İlişkileri (Kırgızistan Örneği). *Journal Of Azerbaijani Studies*, S.11-32.

Cankara, P. Ö., & Aysel, Y. E. (2015). Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası:Turgut Özal Ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8 Sayı:41.

Chotoev, Z. (2015). *Türk Tarihi Ve Araştırmaları*. Altaylı: Www.Altayli.Net Adresinden Alındı

Cihan, D. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17/33.

Cornell, S. (2011). *Axis Shift,Turkısh Foreign Policy Under The Akp:The Rift With Washington.* The Washington Institute For Near East Policy.

Çağlayan, Ö. (2017). *Orta Asya'ya Yönelik Türkiye'nin Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Kültür Politikaları.* Edirne: 15.Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi.

Çaha, E. U. (2019). Politik Kimlik Ve Dış Politika Kemalist Ve Liberal-Muhafazakâr Kimliklerin Türk Dış Politikasındaki Öteki Algısı Ve Uluslararası Yapıyla Uyumu. *İnsan&Toplum*, Ss.58-87.

Çakmak, Ö. A. (2017). Orta Asya:Bölgesel Entegrasyon Girişimleri Ve Öneriler. *Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.116-134.

Çalışır, A. (2019). Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi: Orta Asya'da Bölgesel İşbirliği Ve Entegrasyon. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çalışkan, B. (2018). Orta Asya Raporu; Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri. İstanbul: İnsamer.

Çaman, E. (2006). Kafkasya Ve Orta Asya'da Türkiye'nin Yeni Bölgesel Politikası - Dış Politikanın Yönelim Sorunsalı. *Uluslararası İlişkiler Ve Stratejik Araştırmalar*, Sayı:1.

Çaman, E. (2013). Üçüncü On Yılında Türkiye'nin Orta Asya Bölgesel Politikası:Sübjektif Algılardan Gerçeklere. 175-223.

Çandar, C. (2010). *Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları:Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon.* Seta.

Çatal, S. (2019). Kuşak Ve Yol İnisiyatifi'nin Türkiye'nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 101-124.

Çavuş, T. (2012). Dış Politkada Yumuşak Güç Kavramı Ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı. *İbff Dergisi*, Cilt:2 Sayı:23.

Çelik, U. (2016). Merkez Ülke Türkiye Stratejisinin Türk Dış Politikası Uygulamaları Açısından Değerlendirilmesi (2002-2010). *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Çınar, Y. (2011). Turgut Özal Ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi. *Akademik Bakış*, Sayı:26.

Dal, S. (2018). Sosyal Politika İle Siyasi Ve Ekonomik İdeolojiler Arasındaki İlişki. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Dalbay, R. S., & Avcı, N. (2018). Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar Ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-39.

Demirtepe, M. T., & Yılmaz, M. (2015). Türk Cumhuriyetleri Ve Toplulukları Yıllığı 2013. *Sfn Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.* Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya Ve Orta Asya Politikası Ve Tika. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1.

Derviş, L. (2017). Türk-Kırgız İlişkileri Hakkında Türkiye'de Yapılan Çalışmalara Dair Genel Bir Değerlendirme. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* , 587-607.

Deveci, Ş., & Güllü, İ. (2021). Türkiye'nin Yeniden Asya Açılımının Türk Dış Ticaretine Yönelik Fırsatlar Ve Riskler Bağlamında Değerlendirilmesi. *Erciyes Akademi*, 769-793.

Dikkaya, M. (1999). *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler.* Ankara: Bilig.

Dikkaya, M., & Kanbir, Ö. (2017). Kırgızistan-Türkiye İlişkilerinin Ekonomi Politiği:2003-2013 Dönemi. Bişkek: Iv. Avrasya Sosyal Bilimler Formu.

Diri, Z. (2018). Turgut Özal (1983-1993) Dönemi Türk Dış Politikası. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Doğan, D. (2022). *Yeniden Asya Girişimi Ve Türk Savunma Sanayiinin Güneydoğu Asya Açılımı.* İstanbul: Seta.

Doğan, F. (2012). Küreselleşme Tartışmaları Ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü. *Sü İibf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.81-104.

Doğan, S. (2021). Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Ve Ahmet Davutoğlu Etkisi (2002-2016). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Doğan, Z. (2022). Küresel, Bölgesel Ve Ulusal Gelişmeler Bağlamında 2014 Sonrası (Erdoğan Dönemi) Türk Dış Politikası. *İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24/3.

Doğanay, T. C. (2014). Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Muktedir İktidarı Ve Sistem Meşrulaştırması. *Kmü Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar*, 63-72.

Doğanay, Ü. (2007). Akp'nın Demokrası Söylemı Ve Muhafazakarlık:Muhafazakar Demokrasive Eleştirel Bir Bakış. *Ankara Ünıversitesi Sbf Dergisi*, 62-1.

Duman, M. Z. (2011). Turgut Özal'ın Politikalarında Ekonomik Rasyonalizm . *Sosyoloji Dergisi*, S.105-123.

Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi Ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi. *Avrasya Etüdleri*, 77-87.

Durmuş, M., & Yılmaz, H. (2012). "Son Yirmi Yılda Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası Ve Bölgedeki Faaliyetleri,". A. Aydıngün, & Ç. Balım İçinde, *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar - Türkiye İle İlişkiler* (S. 485-586). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Dursun, S. (2018). Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977). *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Araştırma*, 425-440.

Düğen, T. (2013). Davutoğlu Dönemi Türkiye'nin Orta Asya Politikası(2003-2011). *Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dündar, A. M., & Özay, M. (2022). *Asya-Pasifik Çalıştayı: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar Ve Zorluklar.* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı Ve Gelişme Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel*, 256-277.

Ecevit, Y. A., & Kapan, Ç. (2020). Yasama-Yürütme İlişkilerinde Çatışmalı Bir Dönemin Analizi: Ahmet Necdet Sezer Dönemi (2000-2007). *Alternatif Politika*, 673-699.

Efegil, E. (2006). Türkiye'nin Orta Asya Politikasının Rasyonalitesi Sorunu. *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:1.

Efegil, E. (2008). Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikasının Analizi: Proje Bazlı Yaklaşımdan Stratejik İşbirliği Anlayışına Geçiş. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (16)*, 65-82.

Efegil, E., & Erol, M. S. (2012). "İnşacı Yaklaşım Ve Dış Politika" İn Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Tük Dış Politikası Örneği. T. Oğuzlu. İçinde Ankara: Barış Kitapevi.

Ege, A. (2008). Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm Ve İstikrar. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F*, Sayı:1.

Ekinci, N. (2016). Türk Dünyasında Ulusal Kimliklerin İnşasında Manas Destanına Siyasal İletişim Açısından Bir Yaklaşım. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:5, No:3.

Ekşi, M. (2014). Kamu Diplomasisi Ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası,. *Siyasal Kitapevi*, Ankara.

Ekşi, M. (2017). Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç Ve Mekanizmalar . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-19.

Elmas, A. (2012). Dış Politikada Etkinlik Stratejileri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Erdağ, R. (2008). Türk Dış Politikasında Türk İş Birliği Ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (Tika): Kuruluşu, Faaliyetleri Ve Kurumsal Çerçevesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ereker, F. (2010). Dış Politika Ve Kimlik:İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Eren, E. (2021). Bütüncül Teori İnşası:Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası'nın Analizi (2002-). *Upa Strategic Affairs*, 2, (2).

Eren, E. (2022, Haziran). *Tasam.Org*. Tasam: Www.Tasam.Org Adresinden Alındı

Erol, M. S., & Ekşi, M. (2019). *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar.* Ankara: Akçağ.

Erol, M. S., & Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı:8.

Ersungur, M., Kızıltan, A., & Karabulut, K. (2007). Türkiye İle Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.285-310.

Ertürk, M. (2020). Türk Dünyası Kültür Başkentleri. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 303-312.

Esenkar, D. (2017). Türkiye'de Ulusal Kimlik-Din İlişkisi "Ak Parti'nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam. *Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi.

Filiz, T. (2020). Çin'in Küresel Tek Kuşak Tek Yol Girişiminde Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir İnceleme. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2; Ss.117-133.

Gafurova, M. (2018). Türk-Kırgız Ortaklıklarında Güven, Kontrol Ve Risk Algısı. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gaspralı, İ. (2023). Türk Dünyası Akademik Bakış. *Uluslararası Sosyal Bilimler* , Cilt:3, Sayı:6.

Geybullah, R., & İbrahim Atilla, A. (2007). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik Ve Toplumsal Yanışımlar. *Review Of Social, Economic & Business Studies*, 393-394.

Geybullayev, G., & Kurubaş, E. (2002). Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyonu:Fırsatlar,Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, S. 19-45.

Golden, P. B. (2018). *Dünya Tarihinde Orta Asya.* İstanbul: Ötüken.

Gökalp, G. O. (2016). Avrasya Bölgesinin Stratejik Önemi Ve Türkiye-Bölge Ülkelerin Savunma Ve Güvenlik Alanlarında İlişkileri. *Akademik Bakış*, S.596-617.

Güleç, M. G. (2016, Mayıs). *İndigo.* Renkli Devrimler: Lale Devrimi Sahi Mümkün Mü?: Https://Www.İndigodergisi.Com/ Adresinden Alındı

Gümüş, H. (2010, Ekim 11). *Tuıc Akademi.* Https://Www.Tuicakademi.Org/Turkiyenin-Orta-Asya-Politikasi/: Https://Www.Tuicakademi.Org Adresinden Alındı

Güney, M. K. (2017). İnşacılık Kuramı Kapsamında 2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası Ve Kimlik. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Günyel, C. (2021). Nato'nun Kimlik Oluşumunda Karadeniz Güvenliğinin Yeri. *Doktora Tezi*. İstanbul: Gelişim Üniversitesi.

Günyel, C. (2021). Nato'nun Kimlik Oluşumunda Karadeniz Güvenliğinin Yeri. *Doktora Tezi*. İstanbul: Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Güven, O. (2020). Dış Politikada Yumuşak Güç Ve Kamu Diplomasisi:Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Nevşehir: Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzelay, D. (2020, Aralık). Türk Dünyası Ve Türk Kimliği. *Ülkü Ocakları*. Ankara.

Hacıoğlu, R. C. (2017). Türk Dış Politikasında Yumuşak Gücün Rolü: Orta Asya Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hafize, T. B., Hilal, A., & Kübra, I. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası. *International Academic Journal*, 250-271.

Halis, M. (2015). Küreselleşmenin Kimlik Algısı Üzerindeki Etkisi:Kırgızistan Üniversite Öğrencilerinden Bulgular. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23, (3).

Halis, Ö. M., & Gülistan, K. (2019). Türkiye'de 2000-2001 Finansal Krizlerinde Uluslararası Sermaye Hareketliliğinin Rolü. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 1-17.

İbraeva, A. (2020). Eğitim Ve Uyum Bağlamında Kırgızistan'dan Türkiye'ye Nitelikli Göç. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

İlter, M. (2012). Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlter, M. (2012). Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

İnançlı, S., Konak, A., & Ashimova, Z. (2015). Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Dış Ticaret Üzerine Yapısal Ve Sektörel Olarak Yansımaları. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8.

İsina, A. (2014). Türk Diasporası Ve Türk Dünyası Vizyon 2023. *Sunum*. Tasam.

Işık, U. (2019). Türk Dış Politikasında Yeni Bir Üslup Arayışı:Anlayış Dergisi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Joldoshov, A. (2013). Kabilecilik, Bölgecilik Ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar. *Oaka*, 8, 15, Ss.101-133.

Joldoshov, A. (2019). Kimlik Ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 303-326.

Kabılbekova, S. (2008). Kırgızistan'daki Lale Devriminin Türk- Kırgız Basınına Yansıması. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kaçan, Ö. (2015). Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde (1989-1993) Türk Dış Politikası, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Kırşehir: Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.

Kafkasyalı, M. S. (2012). *Bölgesel Ve Küresel Politikalarda Orta Asya.* Ankara: Sfn Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık.

Kalın, İ. (2010). Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi. *Yükselen Değer Türkiye*, Ss.145-159.

Kanaş, C. (2014). Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik Doktrini İle Akp'nin 2002-2009 Yılları Arasındaki Dış Politikasının Karşılaştırılması. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Kara, H. (2006). Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri*, 103-111.

Karadamar, L. (2017). Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Sosyal İnşacılık Kuramı Bağlamında Dış Politika Analizi (2002-2016): Suriye Krizi Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Karagöz, S. (2016). Sosyal Konstrüktivizm Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi:Türkiye'nin Yakın Çevresi Olan Ortadoğu:Orta Asya Ve Avrupa Birliği İle İlişkiler Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Karakaş, K. (2022). Sosyal İnşacılık Perspektifinden Post Sovyet Dönemi Rus Dış Politikasının İncelenmesi:Sırbistan Ve Ermenistan Örneği. *Uluslararası İlişkiler Ve Politika Dergisi*, 2/1.

Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti Ve Sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:8, No:2.

Karakoç, J. (2013). Konstrüktivist Dış Politika Ve Etnik Kimlikler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:28, Sayı:2, Ss:131-160.

Karakuzu, T. (2020). Türkiye - Kırgızistan İlişkilerinde Yumuşak Güç: Türk Dili. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 74-89.

Karapınar, E. (2010). Küresel Dünyada Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Konumu. *Internatıonal Conference On Eurasıan Economıes*, S.75-81.

Karasar, H. A., & Kuşkumbayev, S. K. (2009). *Türkistan Bütünleşmesi Merkezi Asya'da Birlik Arayışları 1991-2001*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kavluk, R. (2011). Küresel Krizin Kırgızistan Ekonomisine Etkisi Ve Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkilerindeki Gelişmeler. *Uluslararası Ticaret*, 47-57.

Kaya, A. (2013). Türkiye-Kırgızistan Ekonomi Ve Ticaret İlişkileri. *Yeni Türkiye*, 1706-1708.

Kaya, E. (2015). Dış Politika Değişimi:Akp Dönemi Türk Dış Politikası. *Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi*, 71-91.

Kaya, T. (2021). Davutoğlu Doktrini'nden Külli Dengeye; 2007-2017 Dönemi Türk Dış Politikasının İç Ve Dış Dinamikleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Kayış, F. T. (2022). Kuşak-Yol Girişimi'nin Türkiye İçin Olası Etkileri:Fırsatlar Ve Tehditler Bağlamında Bir Analiz. *Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Kazdal, M. (2018). Adalet Ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye-Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma Ve İşbirliği. *Journal Of Awareness*, Ss.51-62.

Keskin, A. (2014). Yumuşak Güç Unsuru Olarak Türk Dış Politikasında Medeniyet Söylemi (2002-2014). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Keskin, H. (2017). Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (Tika) Türk Dış Politikasındaki Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi.

Kiraz, S. (2020). Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizmin İncelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ss: 665-686.

Kireçci, M. A. (2018). *Türk Cumhuriyetlerinde Bağımsızlık Ve Devlet İnşa Süreci.* Ankara: Merkez Repro .

Kocatepe, Ö. F. (2022). Türk Cumhuriyetleri'nin Bölgesel Güvenlik Kaygıları Bağlamında Uluslararası Örgütlerle İş Birliği. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 407-434.

Korkmaz, F. (2017). Ak Parti Dış Politikasında Güvenlik Algısı:2002- 2015 Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Köksal, P. (2020). Orta Asya'da Tarihsel Kimlikler Ve Çatışma. *Uluslararası Suçlar Ve Tarih, International Crimes And History*, 21-52.

Kurtuluş, B. (2014). 21. Yüzyılda Değişen Kamu Diplomasisi Anlayışının Türk Dış Politikasına Yansıması. *Doktora Tezi*. İstanbul.

Kutlay, M. (2012). Yeni Türk Dış Politikası"Nın Ekonomi Politiği:Eleştirel Bir Yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt:9, Sayı:35, Ss.101-127.

Külebi, A. (2011, Kasım). *Türklüğün Çıkarları Çizgisinde Bir Türk Dış Politikası.* Türk Yurdu: Https://Www.Turkyurdu.Com.Tr Adresinden Alındı

Limon, İ. (2022). Süleyman Demirel'in Orta Asya Politikası (1991-2000). *Doktora Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Livaoğlu, H. (2019). Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası:Kamu Diplomasisi Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.

Malikova, S. (2021). Orta Asya'daki Güç Mücadelesinin Ekonomik Boyutu. *Yüksek Lisans Tezi*. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Memmedov, A. (2009). Gürcistan Ve Kırgızistan'da Yönetim Değişikliğinin Nedenleri Ve Yeni Yönetimlerin Dış Politikaları. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Muharrem, E. (2010). Türkiye'nin Asya Politikası. *5. Uluslararası Türk-Asya Kongresi*.

Musaoğlu, N. (2009). Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik Ve Demokrasi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.261-273.

Mütercimler, E. (1993). *21. Yüzyılın Eşiğinde Uluslararası Sistem Ve Türkiyetürk Cumhuriyetleri İlişkiler Modeli.* İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Narinova, V., & Yurdigül, A. (2020). Kırgızistan'ın Uluslararası Ülke İmajı Çalışmaları Ve Sosyal Medyada Yansıma Biçimleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 549-567.

Odabaş, V. (2012). Merkezi Asya Ülkeleri Ve Türkiye'nin Ekonomik Bir Entegrasyon İçin Swot Analizleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi.

Oğan, S. (2009). Gül'ün Orta Asya Turu Ve Türkiye'nin Orta Asya Yaklaşımına Dair. *Türksam*.

Oğuzlu, T. (2013). *Güncel Gelişmeler Işığında Türk Dış Politikası:Zorluklar Ve Fırsatlar.* Antalya: Bilim Üniversitesi Yayınları.

Oğuzlu, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Disiplini Ve Türk Dış Politikası'nda Yeni Açılımlar.* Küresel Çalışmalar: Https://Kureselcalismalar.Com/Uluslararasi-

İliskiler-Disiplini-Ve-Turk-Dis-Politikasinda-Yeni-Acilimlar/ Adresinden Alındı

Oğuzlu, T. (2020, Temmuz). *Ak Parti'ye Kadar Türk Dış Politikasında Realist Ve Liberal Dinamikler*. Antalyaekspres: Https://Www.Antalyaekspres.Com.Tr/Ak-Partiye-Kadar-Turk-Dis-Politikasinda-Realist-Ve-Liberal-Dinamikler Adresinden Alındı

Oğuzlu, T., & Ongun, Y. (2019). *Türk Dış Poltiikasında Güncel Sorunlar Ve Teorik Uygulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.

Orçan, M., & Bingöl, G. (2022). Kırgızistan'da Dordoy Pazarı: Sosyalizmden Liberalizme Bir Pazarın Doğuşu Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. Cilt:11, No:4.

Ömüroğlu, G. (2020). Ak Parti Döneminde Eğitim Sisteminin İdeolojik Temelleri. *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi,* 75-102.

Özbek, Y. E. (2019). İnşacı Yaklaşım Perspektifinden 2003 Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası. *Yüksek Lisans Tezi*. Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi.

Özbilen, T. (2022). Adalet Ve Kalkınma Partisi İktidarında Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Uygulamaları. *Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özcan, G. (2002). Türkiye İle Ekonomik İlişkiler Çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomisi Ve Türkiye İle İlişkilerin Geleceği. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdilek, A. S. (2017). Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası (1993-2000). *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.

Özgişi, T. (2012). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ve Azerbaycan'ın Parlamento Yapılarının Karşılaştırmalı Analizi. *Türkiye Mecmuası,* S.83-102.

Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya Ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği. *Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı:7.

Öztürk, Ş. (2021). Türkiye'de Neo-Liberal Politikaların Uygulanmasında Devletin Siyasi Ve İktisadi Rolü: Anavatan Partisi (1983-1989) Ve Ak Parti (2003-2011) Dönemlerinin Karşılaştırılması . *Doktora Tezi*. Malatya: İnönü Üniversitesi.

Özün, Z. M. (2011). Devletlerarası Ve Devlet Dışı Aktör Olarak İngiliz Milletler Topluluğu Ve Türk Dış Politikası Üzerine Çıkarımlar. *Yüksek Lisans Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi.

Pamir, N. (Tarih Yok). *Orta Asya-Kafkaslarda Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi Ve Petrol Politikaları*. Avsam: Http://Www.Avsam.Org.Turkce/Analizler Adresinden Alındı

Pashalıeva, M., & Kahriman, H. (2016). Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Orta Asya Ülkeleri İle Kıyaslanması. *Yönetim Ve Ekonomi*, Cilt:23, Sayı:1.

Planı, S. B. (2000). *Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyon Raporu.* Ankara: Dpt.

Polat, V. (2015). *Derin Yalnızlık:Akp'nin Dış Politikası Ve Elit Politikaları.* İstanbul: Kaynak Yayınları.

Purtaş, F. (2013). Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi. *Akdemik Bakış*, Cilt:7, Sayı:13.

Ramazanoğlu, G., & Acar, İ. A. (2007). Bir Geçiş Ekonomisi Örneği Olarak Kırgızistan: Siyasi, Ekonomik Ve Toplumsal Yanışımlar. *Review Of Social, Economic & Business Studies,* 393-394.

Roy, O. (2005). Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi. İstanbul: Metis.

Rumelili, B. (2015). Bölgeselcilik Ve İnşacılık: Kazanımlar Ve Vaatler. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi,* 169-185.

Sakal, H. B. (2020). Havza Yönetiminde Bölgesel Elektrik Ticareti Modeli:Aral Ve Kura-Aras Havzaları Üzerine Bir Değerlendirme . *Bilig,* Ss.241-270.

Sakal, H. B. (2020). *Merkezî Asya'da Siyasi İktidar Değişimleri.* Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.

Salman, Z. A., & Özbay, İ. (2019). Çin'in Orta Asya Politikası Ve Kırgızistan. *Asya Araştırmaları*, 2/3.

Sancak, İ. (2018). Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Turizmin Rolü. *Ksbd*, C. 10, S. 18, S. 333-347.

Sancak, K. (2015, Mart). Dış Politikada Bir Etki Aracı Olarak Yumuşak Güç:Türkiye'nin Yumuşak Gücünün Analizi Ve Azerbaycan Üzerindeki Yumuşak Güç Kapasitesinin Değerlendirilmesi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* . Trabzon : Doktora Tezi.

Sarıtaş, F. (2019). 2002 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Açıklarının Değerlendirilmesi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Sarygulova, C. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde İstihdam Politikası: Kırgızistan Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Semih, Ç., & Burak, S. (2011). Kırgizistan İle Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ekonomik Ve Ticari Açıdan İncelenmesi. *Uluslararası Ticaret*, 61-70.

Serinkan, C., & Güney, F. (2019). Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri İle İlgili Bazı Stratejik Değerlendirmeler. *Yeni Fikir*, 23.

Sertkaya, Ç. B. (2011). Kırgızistan İle Türkiye Arasındaki İlişkilerin Ekonomik Ve Ticari Açıdan İncelenmesi. İstanbul: International Conference On Eurasian Economies.

Seydioğlu, H. (1999). Uluslararası İktisat: Teori, Politik Ve Uygulama. İstanbul.

Solak, F. (2003). Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler* , 69-97.

Solmaz, F. (2018). Turgut Özal'ın Liberalizm Ve Muhafazakârlık Arasında Geçen Siyasi Hayatı. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Gelişim Üniversitesi.

Soysal, C. (2020). The Stillborn Neo-Ottomanist Foreign Policy Aspiration Of The Özal Era. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Middle East Technical University.

Sunar, B. (2013). Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Suyundikov, S. (2006). Orta Asya Entegrasyonu Sorunları Ve Çözüm Yolları . *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi .

Süleymanlı, E. (2019). Bağımsızlıktan Sonraki Dönemeçte Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Demokrasi Kültürü:Sosyo-Ekonomik Ve Siyasal Dönüşümün Etkileri. *Üsküdar Üniversitesi*, Cilt:9, Sayı:17.

Şahin, G., & Argalı, M. (2022). Bölgesel Liderlik Bağlamında Türk Dış Politikasının Jeopolitik Gerçeği:Türk Dünyası. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5-37.

Şahin, Y. (2019). Kimlik Ve Dış Politika: Türkiye'nin Arap-İsrail Ve Balkan Uyuşmazlıklarına Dönükarabuluculuk Girişimleri (2002-2016). *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, Y. (2020). Uluslararası İlişkilerde Güce Farklı Yaklaşımlar Ve Türkiye'nin Gücü. *Uluslararası İlişkiler Ve Diplomasi Dergisi*, S.1-22.

Şahin, Y. (2022). Dış Politika, Kimlik Ve İç Politika İlişkisi: 2002-2016 Türkiye Örneği. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 2248-2283.

Şen, B. (2008). Türkiye'de Küreselleşme Tartışmaları Ve Sonuçları. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Şener, A. (2021). Türk Dünyasında Entegrasyon Süreçleri Ve Kurumsallaşma. *Yüksek Lisans Tezi*. Karabük: Karabük Üniversitesi.

Şeyban, S. (2022). Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletlerine Yönelik Politikaları: İki Taraflı Ve Çok Taraflı İlişkilerde Dönüşen İş Birliği. *Yüksek Lisans Tezi*. Karabük.

Şükür, İ. (2020). Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Tipolojileri Ve Kurumsallaşmaları Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, Ss.686-697.

Şükür, İ. (2020). Adalet Ve Kalkınma Partisi'nin Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Tipolojileri Ve Kurumsallaşmaları Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, Ss.686-697.

T.C Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). *Çok Taraflı İş Birliği*. Kosgeb: Https://Www.Kosgeb.Gov.Tr Adresinden Alındı

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2009). *Girişimci Ve İnsani Dış Politika*. Mfa: Https://Www.Mfa.Gov.Tr/Turk-Konseyi.Tr.Mfa Adresinden Alındı

Tanrısever, O. F., & Sakal, H. B. (2022). *Water, Energy And Environment İn Eurasia.* Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi.

Tartılacı, A. (2016). Türkiye'de Liberalizm: Ak Parti Dönemi Politikaları Ve Uygulamaları (2002-2011). *Yüksek Lisans Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Tekin, Y. O. (2017). Bölgesel Ve Küresel Siyaset Faktörleri Ekseninde Türk Dış Politikası'nın Değerlendirilmesi (2009-2014). *Doktora Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Telatar, G. (2015). Ak Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi Ve Ortadoğu. *Alternatif Politika,* Cilt:7, No:3.

Temir, E. (2020). Orta Asya'da Rusya'nın Kültürel İletişim Ve Kültürel Diplomasi Faaliyetleri: Rossotrudniçestvo. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, S.167-177.

Tetik, M. O. (2017). Türk Dünyası Ortak Kimliği İnşasında Söylem Stratejileri . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 37-50.

Tığlı, S. D. (2017). 1990'lardan Günümüze Statükoculuktan Proaktifleşmeye:Türkiye'de Muhafazakar Dış Politika. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toprak, N. G. (2020). Orta Koridor Girişimi Bağlamında Türkiye'nin Değişen Orta Asya Politikası. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 19-32.

Topsakal, N. (2021). Kamu Diplomasisinin Bir Aracı Olan Kültürel Diplomasi Bağlamında Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri İle İlişkileri. Kastamonu: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Tuğtan, M. A. (2016). Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri:İsmail Cem Ve Ahmet Davutoğlu. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 49, S.3-24.

Turgut, H. (2011). Soğuk Savaş Sonrasında Türk Basınının Dış Politika Anlayışındaki Değişim (1991-1993). *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tursunaliyev, B. (2010). Orta Asya'da Entegrasyon Hareketleri Ve Kırgızistan. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya.

Tursunaliyev, B. (2010). Orta Asya'da Entegrasyon Hareketleri Ve Kırgızistan. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Tutar, H. (2006). Ulus Devlet Oluşumunda Kırgız Kimliği. *Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk-Asya Kongresi, 8. U. (2022). *Yeniden Asya Geleceğin Asya'sı Ve Ekonomileri.* İstanbul: Tasam.

Uçar, S. (2021). Neo-Realist Yaklaşımlar Çerçevesinde Türk Dış Politikasının Dönüşümü: Tsk Operasyonları Üzerine Bir İnceleme. *Yüksek Lisans Tezi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Ünal, D. (2018). Türkiye'nin Orta Asya Politikaları (1990 - 2000): Tbmm Tutanaklarına Göre. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, İ. (2011). Konstrüktivist Bakış Açısı İle Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikası. *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya.

Ünal, L. (2010). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. *Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

V.V.Bartold. (2014). Orta Asya. Ç. A. Batur. İçinde İstanbul: Selenge.

Vardar, S. (2019). Turgut Özal Dönemi Kamu Mali Politikaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Veliyev, D. (2009). Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası. *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, Ss.103-110.

Venera, N., & Aslı, Y. (2020). Kırgızistan'ın Uluslararası Ülke İmajı Çalışmaları Ve Sosyal Medyada Yansıma Biçimleri. *Odü Sosyal Bilimler Araştırma*, 549-567.

Vikipedi. (2017, Kasım). *Özgür Ansiklopedi.* Https://Www.Tr.Wikipedia.Org/ Adresinden Alındı

Yalçın, H. H., Dinçsoy, H. C., & Özdoğan, İ. (2019). Türkiye'nin Kuşak Ve Yol Girişimi'nde Konumlandırılması. *T.C. Ticaret Bakanlığı*. Deik.

Yalçınkaya, F. (2010). Türkiye İle Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi Ve Diplomatik İlişkiler-Hükümetler Üstü Kuruluşlar (1992-2010). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1).

Yalçınkaya, M., & Beşirli, H. (2022). Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Uluslararası Öğrenci Hareketliliği Ve Bu Hareketliliğin Yükseköğretimin Uluslararasılaşma Sürecindeki Rolü. *Karadeniz Araştırmaları*, 363-382.

Yaldız, A. Ç., & Yılmaz, M. (2018). Bağımsızlıklarının Yirmi Yedinci Yılında Türk Cumhuriyetleri. *Basım Yayıncılık*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.

Yapa, E. (2008). 1991 Sonrası Türkiye'nin Kafkasya Ve Orta Asya'daki Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü.

Yaş, S. Z. (2013). Türkiye'nin Orta Asya Politikasında Süleyman Demirel'in Rolü. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4 No:2.

Yaşar, Y. (2019). Türkiye'nin Orta Asya Dış Politikası. *Lisans Bitirme Projesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Yavaşgel, E., Narmamatova, T., & Ünal, U. (2013). Farklılık Siyaseti Üzerinden Bağımsız Kırgızistan'da Çokkültürlülük Ve Çokdilli Eğitim Politikaları. *İdil*, Cilt:2, No:7.

Yegenov, S. (2018). Orta Asya'nın Silahlanması Ve Bölge Güvenliğine Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Yeniden Asya Çalıştayı. (2021). 2019 Tarihinde Sam: Http://Www.Sam.Gov.Tr/Yeniden Asya Çalıştayi.Tr.Mfa Adresinden Alındı

Yerbolayeva, A. (2009). Türkiye'de Orta Asya İle İlgili Araştırma Yapan Kurumlar. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yesevi, Ç. G. (2020). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininde Orta Asya Bölgesiyle İlgili Çalışmaların İncelenmesi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Ss.325-354.

Yiğit, Y., & Durmuş, M. (2021). Rekabetten İş Birliğine: Türkiye'nin 1991-2001 Yılları Arasındaki Orta Asya Politikası Üzerine Bir Değerlendirme. *Medeniyet Araştırmaları*, 215-232.

Yıldırım, İ. (2015). Türkiye'nin Türk Dünyası Politikaları:Bağımsız Türk Cumhuriyetleri İle İlişkiler. *Doktora Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2018). Türkiye'nin Orta Asya'daki Yumuşak Gücü Ve Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Analizi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 141-184.

Yılmaz, B. A. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Türk-Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşi'nin Rolü:Dönemler Ve Değişim Dinamikleri. *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi,* C:7 No:1.

Yılmaz, B. A. (2019). Soğuk Savaş Sonrası Türk-Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşi'nin Rolü:Dönemler Ve Değişim Dinamikleri. *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri,* Cilt:7, No:1.

Yılmaz, D. D. (2021). 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Seçim Sürecinde Yaşanan Gelişmeler. *Ekonomi İşletme Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 244-259.

Yılmaz, M. E. (2019). Soğuk Savaş'ın Ardından Türkiye – Eski Sovyet Türk Cumhuriyetleri İlişkileri . *Tesam,* S.375-390.

Yılmaz, M., & Kavuncu, Ç. (2014). *Türk Dünyası Başkentleri.* Ankara: Sfn Televizyon Tanıtım Tasarım.

Yüce, M. (2021). Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri. *Kriter*, Sayı:62.

Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ve Türkiye İle İlişkiler.* Ankara: Seta.

Zakir, Ç. (2021). Kırgızistan Dış Politikasında Türkiye İle İlişkilerine Genel Bakış. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, Ss.51-61.

Zaman, E., & Gündoğdu, S. (2023). Bağımsızlıkları Sonrası Orta Asya Devletleriyle Türkiye'nin İlişkilerinde Rusya Etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi,* S.203-215.

Zorbay, T. (2019). Kuşak-Yol Projesi Ve Türkiye'nin Orta Asya Hedefleri. *Cappadocia Journal Of Area Studies,* 1/1.